

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

КЕРІВНИЦТВО

1918–2018

100 РОКІВ

Національна академія наук України
Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва

**НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ.
КЕРІВНИЦТВО.
1918—2018**

Біографічний енциклопедичний словник

Відповідальний редактор
академік НАН України В.Л. Богданов

Київ
«Фенікс»
2018

УДК 001.32(477)НАНУ-057.17»1918/2018»(092)(038)
К36

*Затверджено до друку вченою радою
Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії
науки ім. Г.М. Доброва НАН України*

Авторський колектив: Ю.О. Храмов (керівник), Ю.О. Бондаренко, В.П. Букало, В.М. Гамалія, В.Г. Гармасар, О.Я. Гороховатська, Я.М. Гоцуляк, Є.О. Задворний, В.М. Зварич, Г.Л. Звонкова, С.І. Князєв, П.П. Кобрін, О.М. Корнієнко, І.О. Кочешев, О.Н. Кубальський, А.С. Литвинко, О.Г. Луговський, Я.К. Лудів, Ю.І. Мушкало, В.М. Палій, О.В. Паустовський, Є.В. Рутьян, М.В. Станкова, С.В. Стоєцький.

Рецензенти:

В.М. Палій, кандидат геолого-мінералогічних наук, **Рижко Л.В.**, доктор філософських наук

НАН України. Керівництво. 1918–2018 : біографічний енци-
К36 клопедичний словник. — Київ : Фенікс, 2018. — 256 с.

ISBN 978-966-136-626-7

Містить короткі біографії та інформацію про наукову, науково-організаційну і громадську діяльність керівників НАН України за час її існування — президентів, віце-президентів, головних учених секретарів та академіків-секретарів Відділень НАН України. Інформацію про них дещо розширено порівняно з Персональним складом НАН України через її специфіку — необхідність показу науково-організаційної та громадської складової діяльності керівників Академії. Подані тексти засвідчують, що їх значний науковий доробок органічно поєднується з їх активністю в інших двох площинах діяльності. Словник супроводжується бібліографією та фотографіями.

Розрахований на співробітників академічних установ, керівників міністерств і відомств країни, істориків науки.

УДК 001.32(477)НАНУ-057.17»1918/2018»(092)(038)

ISBN 978-966-136-626-7

© Автори, 2018

ПЕРЕДМОВА

Минуле ХХ ст. виявилося для української науки знаковим, адже в листопаді 1918 р. створено її найвищу наукову установу — Українську академію наук (УАН) у Києві, яка в 2018 р. відзначила своє 100-річчя в статусі Національної академії наук України. Протягом усіх років вона була не тільки об'єднувальним чинником її інститутів, установ і учених, а й організаційним та управлінським центром науки України.

З початку ХХ ст. відбулося перетворення «малої» науки у «велику», коли колективність праці дослідників стала домінуючою в науці та вкрай необхідною для її подальшого прогресу. Діяльність учених-одинаків замінила праця великих науково-дослідних колективів і наукових шкіл — специфічних неформальних об'єднань учених, різко почав зростати обсяг одержуваної наукової інформації, відбулася диференціація науки і колишня фрагментарність змінилася суцільним фронтом досліджень в широкому тематичному діапазоні. Основними структурами науки стали наукові інститути та лабораторії — найефективніші її форми, в яких зосереджувалися значні колективи дослідників. Водночас це вимагало і нових форм організації та керування наукою, зокрема академічною.

Якщо звернутися до їх витоків у вищій ланці управлінської вертикалі УАН, то вона виглядала так. 14 листопада 1918 р. гетьман України П.П. Скоропадський затвердив закон Української держави про заснування Української академії наук у Києві та призначив перших 12 академіків, поданих міністром народної освіти і мис-

тества П.Стебницьким, об'єднаних у три Відділи – історико-філологічних наук (І), фізико-математичних (ІІ) та соціальних (ІІІ). «Ці дванадцять академіків творять Спільне зібрання та Відділи Академії наук», – зазначалося в Законі. 27 листопада 1918 р. відбулося перше Спільне зібрання УАН, на якому головою-президентом УАН обрано В.І. Вернадського, неодмінним секретарем УАН – А.Ю. Кримського, головами Відділів цього ж дня – М.Ф. Кашенка і М.І. Туган-Барановського відповідно ІІ і ІІІ Відділів на їх закритих засіданнях, 8 грудня – Д.І. Багалія головою І Відділу. В результаті було організовано Українську академію наук у Києві та її керівні органи, які збереглися в подальшому з певною трансформацією, відповідно до нових реалій науки і діяльності Академії (голова-президент, нині – президент, неодмінний секретар – головний вчений секретар, голови Відділів – академіки-секретарі Відділень, Спільне зібрання – Загальні збори Академії). Створено перші дві найважливіші академічні управлінські структури – Спільне зібрання та Президія УАН. Вперше термін Президія використано в листі В.І. Вернадського і А.Ю. Кримського до М.П. Василенка, в якому зокрема йшлося: «Спільне зібрання Української академії наук у Києві 30 падолиста 1918 р., вперше зійшовшись на ділову працю після виборів свого президіума, одногolosно постановило заслати Вам ... своє щире привітання та гарячу підтримку...».

Після об'єднання влітку 1921 р. УАН та Українського наукового товариства в нову структуру – Всеукраїнську академію наук (ВУАН) в її Статуті, в розділі «Управління справами Академії», зазначалося: «Рада Академії (Спільне зібрання – *автор*) – орган загально-керуючий, президія Академії – орган виконавчо-керуючий... Президія Академії виконує постанови Ради, керує всіма її загальними справами як наукового і науково-організаційного, так і господарського характеру». Тут же зазначалося про посаду товариша Президента Академії, або заступника (в подальшому – віце-президента). Посаду «віце-прези-

дента» введено в структуру ВУАН постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 8 жовтня 1925 р. «Про структуру та штати Всеукраїнської Академії наук».

Необхідно також зазначити, що згідно зі Статутом УАН 1918 р. керівництво її господарською та фінансовою діяльністю здійснювалося Правлінням (управою) Академії, яке складалося з трьох дійсних членів УАН, обраних від кожного Відділу. В 1918–1920 рр. головою Правління був П.А. Тутковський, 1921–1923 рр. — А.М. Лобода, 1923–1928 рр. — С.О. Єфремов. Правління мало свою канцелярію. 9 березня 1928 р. постановою НКО УСРР його ліквідували. Отже, можна стверджувати, що зазначені вище організаційні академічні форми і посади стали прообразами майбутніх управлінських структур і посад Академії.

В середині XX ст. в світі розгорнулася науково-технічна революція, внаслідок чого наука перетворилася в продуктивну силу, зросли й поглибилися її зв'язки з технікою і виробництвом, з усіма сферами суспільного життя, виріс внесок науки в науково-технічний прогрес. Це вимагало нових її організаційних і управлінських форм, нового типу керівників науки, техніки і виробництва на кшталт І.В. Курчатова, С.П. Корольова, М.В. Келдиша, М.О. Лаврентьєва, А.П. Александрова. Таким новим керівником української академічної науки, обраним 1962 р. Президентом АН УРСР, став Б.Є. Патон, який вже понад 50 років перебуває на цій посаді. Він згуртував навколо себе команду однодумців, що зростали разом з ним як наукові керівники, закладаючи підвалини, на яких будувалася нова Академія.

За президенства Б.Є. Патона Академія зросла кількісно і якісно, створено багато нових академічних інститутів, установ та організаційних структур, зокрема три Секції Академії — фізико-технічних і математичних наук, хіміко-біологічних та суспільних, регіональні Наукові центри Академії, удосконалювався апарат Президії Академії, зростала й укріплювалася експериментально-ви-

робнича база, академічне книговидання, розширювалися капітальне та соціальне будівництво, зміцнювалися міжнародні наукові зв'язки. В результаті Академія перетворилася на потужний, ефективно працюючий науково-технічний центр, який зайняв чільне місце в світовій науці.

Пропонований біографічний енциклопедичний словник керівництва НАН України за 100 років її існування містить короткі довідки про президентів Академії, її віце-президентів, головних учених секретарів та академіків-секретарів Відділень, в яких висвітлюється їх життя та наукова й науково-організаційна і громадська діяльність, наводяться також відзнаки. Загалом словник налічує 151 персоналію, які супроводжуються фотографіями та бібліографією. Словник підготовлено рядом співробітників відділу історії і соціології науки і техніки Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України та працівників апарату Президії НАН України.

Академік НАН України В.Л. Богданов

ПРЕЗИДЕНТИ

БОГОМОЛЕЦЬ Олександр Олександрович – патофізіолог, організатор науки, акад. АН УРСР (1929), її президент (1930–46). Н. 24.05.1881 у Києві, в Лук'янівській в'язниці. Закінчив медичний ф-т Новоросійського ун-ту в Одесі (1906) і працював у ньому асистентом, приват-доцентом (1906–11). У травні 1909 у Військово-медичній академії захистив магістерську дисертацію «До питання про мікроскопічну будову і фізіологічне значення надниркових залоз в здоровому і хворому організмі», одним з опонентів якої був академік І.П. Павлов, що дав високу оцінку роботі. В січні 1911 їде за кордон для підготовки до професорського звання, працює в кращих клініках і університетах Франції та Німеччини. Після повернення його призначили проф. кафедри загальної патології і бактеріології медичного ф-ту Саратов. ун-ту. Під час роботи в Саратові (1911–25) став відомим вченим та виявив організаторські здібності, створив в ун-ті наукову лабораторію та обладнав її новітнім устаткуванням (частину приладів привіз з Парижа, частину сконструював сам), яка стала провідним центром експериментальної роботи в галузі патологічної фізіології в Росії. У науковій діяльності основну увагу приділяв проблемам імунології, вивченню механізмів клітинного і гуморального імунітету та анафілаксії. У 1921 видав підручник «Короткий курс патологічної фізіології», 1923 організував першу в країні протималарійну лабораторію. В 1925–31 – зав. кафедри 2-го Моск. ун-ту, брав участь в організації низки наук. ін-тів, зокрема Ін-ту переливання крові, в якому в 1928–31 був директором; з 1931 – директор Ін-ту експериментальної біології і патології Наркомздорв'я

О.О. Богомолец

*Пам'ятник
О.О. Богомольцю*

України і з 1934 – Ін-ту клінічної фізіології АН УРСР (Київ), на базі яких створено Ін-т фізіології АН УРСР (нині носить його ім'я). П. 19.07.1946 у Києві, похований на території Ін-ту фізіології НАН України.

Наукові праці присвячено патофізіології, ендокринології, вегетативній нервовій системі, проблемам довголіття, онкології. Основна ідея його багатьох праць полягає в тому, що виникнення, перебіг і кінець захворювання залежать не тільки від причини, яка викликала хворобу, а й від здатності організму до супротиву, що зумовлюється станом нервової системи і сполучної тканини. Вивчав сполучну тканину, морфогенез, клітинні компоненти й безклітинні структури та їх роль у фізіологічних і патологічних процесах в організмі. Встановив, що сполучна тканина населена активними клітинними елементами, яка утворює в організмі систему зі складними функціональними проявами з різноманітними гістологічними елементами. Запропонував нову оригінальну концепцію сполучної тканини як фізіологічної системи, показав значення її реактивних можливостей при деяких патологічних процесах, що відіграє важливу роль у життєдіяльності організму. Вона вплинула не лише на збудників інфекції та їх токсини, а й на реактивність фізіологічної системи сполучної тканини, від стану якої значною мірою залежить знищення мікробів і їх токсинів при будь-якій інфекції.

Розробив 1942 і впровадив у практику антиретиккулярну цитотоксичну сироватку – стимулятор функцій сполучної тканини. Показання до застосування антиретиккулярної цитотоксичної сироватки визначалися не причиною захворювання, а станом реактивності фізіологічної системи сполучної тканини організму. Антиретиккулярна сироватка широко застосовувалася під час війни.

Під його керівництвом була розроблено методику консервації донорської крові, яку й досі застосовують практично без змін. О.О. Богомолець та його учні встановили універсальний

донорський характер першої групи крові. Доведено, що переливати кров доцільно не тільки при її нестачі, а й для підвищення реактивності організму. Розробки О.О. Богомольця сприяли виникненню низки нових наук — алергології, а також різноманітних модифікацій вчення про імунітет.

Як президент АН УРСР О.О. Богомольць провів значну роботу з розробки та виконання планів наукових робіт для вирішення завдань індустріалізації країни, в роки масових репресій за його проханням і під його особисте поручництво було звільнено з місць ув'язнення низку вчених, на початку війни СРСР з гітлерівською Німеччиною разом з АН УРСР був евакуйований до Уфи, де провів її реорганізацію для потреб воєнного часу. Продовжував роботи в галузі патофізіології стосовно військової медицини. Створив наукову школу. Організатор щорічних конференцій, присвяченим актуальним проблемам медицини, зокрема першої вітчизняної конференції з механізмів старіння (1938). Заснував «Фізіологічний журнал» і був його головним редактором.

Герой Соціалістичної Праці (1944). Держ. пр. СРСР (1941). Засл. діяч науки УРСР (1943). Акад. АН СРСР (1932) та АМН СРСР (1944), в організації якої він брав активну участь. Орденів та медалей СРСР. Президією АН України засновано премію імені О.О. Богомольця, його ім'я присвоєно Ін-ту фізіології НАН України і Нац. мед. ун-ту в Києві. Його ім'ям названо вулицю в Києві, на Печерську [1].

ВАСИЛЕНКО Микола Прокопович — історик і громадсько-політичний діяч, акад. УАН (1920), президент ВУАН (1921–22). Н. 14.02.1866 в с. Есмань на Чернігівщині (тепер с-ще Червоне Сумської обл.). Закінчив історико-філологічний ф-т Дерпт. (Тартус.) ун-ту (1890). Переїхавши до Києва, відвідував лекції професорів ун-ту, в 1893–1903 викладав у Київ. гімназіях, був членом «Старої Громади» та багатьох ін.

М.П. Василенко

київ. науково-культурних об'єднань, працював у Товаристві Нестора літописця, багато друкувався в «Київській старовині», Енциклопедичному словнику Брокгауза та Єфрона, Новому енциклопедичному словнику та ін., працював викладачем історії та журналістом, у 1903–1905 — секретар Київ. губернського статистичного комітету.

Займаючись переважно історією Лівобережної України та укр. права, багато працював в архівах Києва, Харкова, Чернігова та Полтави. Серед його наук. праць цього періоду варто відзначити «До історії малоруської історіографії і малоруського суспільного ладу» (1894). «О.М. Бодянский та його заслуги для вивчення Малоросії» (1903), три томи «Матеріалів для вивчення економічного, юридичного та суспільного ладу Старої Малоросії» (1901–1909). Ці праці забезпечили йому високий фаховий авторитет у колах істориків і правників.

Прийнявши з ентузіазмом революцію 1905–1907, разом з В.П. Науменком та І.В. Лучицьким редагував ліберальну газету «Київські відгуки». Його відверто опозиційна громадсько-політична діяльність мала своїм наслідком арешт та річне ув'язнення в «Крестах» (Петербург, 1908). Після відбуття покарання повернувся до Києва, де став активним членом щойно заснованих Укр. наукового товариства та Товариства укр. поступовців. В 1909 обирається приват-доцентом Київ. ун-ту, але з політичних мотивів до викладання допущений не був. У 1910 вступає до партії конституційних демократів (кадетів) і невдовзі входить до складу її Центрального комітету, фактично керуючи його роботою в Києві. У передреволюційні роки продовжує активно працювати як науковець, видає «Нариси з історії Західної Руси та України» (1916).

Після Лютневої революції 1917, в березні ввійшов до Української Центральної Ради від просвітніх організацій Києва, але його кадетські переконання були не до вподоби представникам лівих укр. партій, в основному соціал-демокра-

там та соціалістам-революціонерам. Між тим з Тимчасовим урядом Росії у нього був близький контакт, і наприкінці того ж місяця його призначають куратором Київ. шкільної округи, а в серпні 1917 — товаришем (заступником) міністра освіти Тимчасового уряду. Посаду куратора, яку він залишив, зайняв його однодумець В.П. Науменко. Обидва вони, професійні педагоги з великим досвідом практичної роботи, реалістично оцінювали стан справ в освітянській сфері і дотримувалися курсу поступового, безболісного, еволюційного переходу до викладання укр. мовою в гімназіях і реальних училищах. Але це не задовольняло радикальних національно-соціалістичних діячів у Центральній Раді та Генеральному Секретаріаті Української Народної Республіки, що призвело до численних непорозумінь та загострення особистих взаємин.

Після падіння Тимчасового уряду В. повертається до Києва, обирається професором кількох вищих навчальних закладів, веде напружену викладацьку і наукову роботу, входить до складу Колегії укр. генерального суду. Остаточо зневірившись у державотворчих можливостях Центральної Ради, широко підтримав здійснений у квітні 1918 П.П. Скоропадським переворот і в перші дні його влади як авторитетна в укр. ліберально-демократичних колах людина займався формуванням уряду, в якому займав посаду міністра освіти і мистецтва України. Спроба В. залучити до співпраці соціалістів-федералістів закінчилася невдачею. Тільки С.О. Єфремов і Л.М. Старицька-Черняхівська підтримали його пропозицію, але більшість на чолі з А.В. Ніковським вирішила зберігати соціалістичну орієнтацію і встала до Гетьманату в опозицію. Винятком був Д.І. Дорошенко, який за пропозицією В. прийняв у гетьманському уряді портфель міністра закордонних справ. На міністерській посаді В. розгорнув широку діяльність по друкуванню укр. підручників та активно сприяв створенню багатьох навчальних і просвітньо-культурних закладів, зокрема двох

укр. університетів — у Києві та Кам'янці-Подільському, відкритих відповідно 6 та 22 жовтня 1918. Визначною була його роль і в справі організації Української академії наук (УАН) у Києві.

Вже 8 червня при Міністерстві освіти і мистецтва України, яке він очолював (квітень — жовтень 1918) засновуються дві Комісії — по виробленню законопроекту з організації Української академії наук та у справах вищої школи і наукових закладів, головою яких було призначено В.І. Вернадського — видатного вченого-природознавця з великим досвідом академічної діяльності. Результатом роботи першої Комісії та підтримки її пропозицій М.П. Василенком і П.П. Скоропадським 14 листопада було створено УАН, а 27 листопада обрано її керівництво. Першим президентом УАН став В.І. Вернадський. Першим рішенням, ухваленим на другому Спільному зібранні УАН, стало винесення подяки М.П. Василенку за його плідну працю з організації УАН, що дістало відображення в листі, який йому було надіслано за підписами В.І. Вернадського та А.Ю. Кримського.

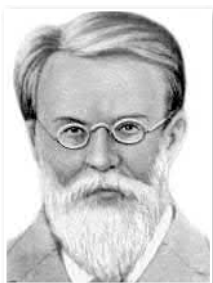
«Спільне Зібрання Української Академії наук у Києві 30 падолиста 1918 року, вперше зійшовшись на ділову працю після виборів свого президіума, одноголосно постановило заслати Вам, Високоповажаний Миколо Прокоповичу, своє щире привітання та гарячу подяку, що, будвши Міністром Народної Освіти, Ви всією душею поклопоталися про заснування Української Академії наук та й записали нестертими буквами своє ім'я в історію Академії».

В липні 1920 В. обирається академіком УАН та головою її Соціально-економічного відділу, а в липні 1921 на Спільному зібранні УАН — президентом Академії (по лютий 1922).

На початку 20-х рр. більшовики розпочали в Україні заходи по дискредитації і знищенню своїх політичних опонентів попередніх років. Так, в липні 1923 серед заарештованих по звинуваченню в організації вигаданого вла-

дою «Київського центру дії» опинився і В. На судовому процесі, який проходив у березні – квітні 1924, В. разом з братом Костянтином, П.П. Смирновим, П.С. Тартаковським та ін. було визнано винним і засуджено до 10 років позбавлення волі. Але з огляду на широкі протести світової громадськості, зокрема звернення прем'єр-міністра Франції Р. Пуанкаре, його вже наприкінці 1924 було звільнено. Відновлений у громадянських правах та на посаді голови Соціально-економічного відділу ВУАН В. зосереджується на науковій роботі. Він очолює Комісію по вивченню західно-руського та українського права і редагує її «Праці» та «Записки Соціально-економічного відділу ВУАН». Впродовж 20-х рр., крім численних статей, окремими виданнями виходять його праці «Павло Полуботок» (1925), «Як скасовано Литовський статут» (1926), «О.М. Лазаревський» (1927), «Територія України у XVII ст.» (1927), «Правне положення Чернігівщини за польської доби» (1928), «Матеріали до історії українського права» (1929) та ін.

З 1929 його було позбавлено можливості проводити науково-організаційну роботу, а фактично і взагалі займатися науковою творчістю. Пов'язано це було як з принциповими змінами у внутрішній політиці країни в цілому, так і безпосередньо зі сфабрикованою карними органами справою «Співки визволення України», яку нібито очолював заарештований 1929 С.О. Єфремов. В. намагався схилити керівництво ВУАН на захист безпідставно звинувачених її співробітників, але позитивних наслідків його зусилля не дали. З 1930, як і М.С. Грушевський та багато інших відомих укр. вчених, В. стає об'єктом нападок та ідеологічно-політичних звинувачень. Його діяльність в комуністичній пресі визнається буржуазно-націоналістичною і шкідливою для трудового народу. В атмосфері цькування В. помер 3.10.1935 у Києві, похований на Лук'янівському цвинтарі. Президією НАН України засновано премію його імені [2].

В.І. Вернадський

ВЕРНАДСЬКИЙ Володимир Іванович — природознавець, історик науки, філософ, організатор науки, акад. УАН (1918), її президент (1918–21). Н. 12.03.1863 у Петербурзі, в сім'ї професора політичної економії. Дитинство пройшло переважно у Харкові, де батько тоді працював керуючим місцевим відділенням Держ. банку. В 1881 поступив на природниче відділення фізико-математичного ф-ту Петерб. ун-ту, в якому під впливом В.В. Докучаєва зайнявся мінералогією і кристалографією. Закінчивши ун-т (1885), був залишений при ньому для підготовки до професорського звання. Перебуваючи в науковому відрядженні в Європі, багато подорожував, працював у музеях і наукових установах Мюнхена, Парижа, Лондона. Повернувшись в Росію, стає 1890 приват-доцентом, а з 1898 — проф. кафедри мінералогії Моск. ун-ту. В 1911 на знак протесту проти утисків студентів залишив ун-т. В тому ж році здійснює подорож до Америки, відвідує в Парижі Ін-т радіо. З 1914 В. — директор Геологічного і Мінералогічного музеїв у Петрограді. З його ініціативи 1915 при Рос. АН створено Комісію по вивченню природних продуктивних сил Росії, яку він очолив.

Наукову, науково-організаційну і викладацьку роботу поєднував з громадсько-політичною. Виступав як земський діяч і активно працював на користь постраждалих під час голоду 1891–92. Брав участь в земських з'їздах 1904 і 1905. Тривалий час керував газетою «Російські відомості», відстоюючи академічні свободи та демократичне розв'язання аграрного та національного питань. Був членом ЦК партії кадетів (1905) та членом Державної ради по виборах від Академії наук та ун-тів. Лютневу революцію 1917 сприйняв з ентузіазмом і занурився в бурхливу організаційну роботу. В березні 1917 його призначено головою Комісії по наук. установах і членом Комісії по реформі вищих навчальних закладів, в червні обрано головою Сільськогосподарського комітету при Міністерстві землеробства, в серпні 1917 стає товаришем

(заступником) міністра освіти і входить до складу Тимчасового уряду. Вже в цей період, усвідомлюючи нерівномірність розподілу наукового потенціалу в межах Росії, порушує питання про відкриття Української, Грузинської та Сибірської академій наук.

Більшовицький переворот в жовтні 1917 не прийняв і в грудні 1917 переїхав до Полтави, де продовжував свої природознавчі дослідження попри всі негаразди перших буремних місяців 1918. До діяльності Української Центральної Ради ставився скептично і обережно до П.П. Скоропадського. 9 травня 1918 В. приїхав до Києва і зупинився у М.П. Василенка, який відразу залучив його до роботи з реорганізації вищої освіти в Україні та створення УАН. Робота по заснуванню УАН стала основною справою В. як голови двох Комісій, створених у Міністерстві освіти і мистецтва України з ініціати-ви М.П. Василенка, зокрема очолив Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук (УАН) у Києві, яка за період своєї роботи, з 9 липня по 17 вересня 1918, провела 23 засідання, підготувала 27 записок щодо створення низки наук. установ, розробила законопроект про заснування УАН, проект її Статуту і штатів тощо. В останні дні Гетьманату, 13 листопада, Радою Міністрів України затверджено кошторис Академії, а наступного дня наказом гетьмана створено Академію і призначено її перших дійсних членів (цього ж дня в Україні розпочалася Громадянська війна). 27.11.1918 на Спільному зібранні УАН В. обрано першим президентом УАН.

Під час зайняття Києва силами Директорії та його більшовицької окупації в лютому – серпні 1918 В. залишався в місті і разом з М.П. Василенком, А.Ю. Кримським та ін. вченими працював над розбудовою Академії. Прихід військ Добровольчої армії ускладнив справу, оскільки денікінці взагалі не визнавали жодних укр. установ. З метою відстояти права Академії у вересні 1919 В. вирушає до Ставки команду-

*Золота медаль
ім. В.І. Вернадського*

*Пам'ятник
В.І. Вернадському*

вання Добровольчої армії, але майже нічого не досягає і залишається в Криму, де в 1920–21 був професором Таврійського ун-ту в Сімферополі. Після остаточної перемоги більшовиків у Громадянській війні повертається до Петровграда, де створює 1922 Радієвий ін-т, директором якого був до 1939. В 1927 організує Біогеохімічну лабораторію АН СРСР (нині – Ін-т геохімії та аналітичної хімії ім. В.І. Вернадського РАН у Москві), яку очолює до 1939. П. 6.01.1945 у Москві.

Наукові праці в галузі мінералогії, кристалографії, історії і філософії природознавства, а також геохімії, біогеохімії і радіогеології, засновником яких він є. Розробив вчення про біосферу, зокрема ноосферу. Досліджував геохім. закономірності будови і складу Землі, хім. склад земної кори і гідросфери, міграцію хім. елементів у земній корі, започаткував вивчення абсолютного віку гірських порід і радіоактивності земної кори, розподіл та роль радіоелементів у її еволюції. Розробив теорію про провідну роль живих істот у геохім. процесах та еволюційну теорію походження мінералів. Все це відбито в низці його фундаментальних праць. Окрему цінність становлять його щоденники часів Революцій і Громадянської війни, в яких відтворюється ситуація, що склалася в ті роки в Києві.

Творчість В. вражає своєю багатогранністю та глибиною. Він стояв у витоків низки наук «на стику», залишаючись при цьому самотнім мислителем філософського складу, істориком науки (1922 створив Комісію з історією знань), публіцистом. Своїми працями, позначеними системністю та міждисциплінарністю, зробив суттєвий внесок у формування тогочасної наукової картини світу. Для нього вищою цінністю завжди була людина, яку він бачив в системі еволюції Всесвіту. Засновник наук. школи.

Акад. Петерб. АН (1909), почесний член багатьох зарубіжних академій і наук. товариств. Держ. пр. СРСР (1943). Його ім'я присвоє-

но Ін-ту загальної та неорганічної хімії НАН України та Нац. бібліотеці України в Києві. АН СРСР засновано премію та медаль ім. В.І. Вернадського, а в НАН України — золоту медаль його імені — її найвищу нагороду. В Києві йому встановлено пам'ятник та названо його ім'ям проспект у р-ні Святошина [3].

ЗАБОЛОТНИЙ Данило Кирилович — мікробіолог і епідеміолог, акад. ВУАН (1922), її президент (1928–29). Н. 28.12.1866 у с. Чоботарка (тепер Заболотне Вінниц. обл.). Закінчив Новоросійський ун-т в Одесі (1891) та Київ. ун-т (1894). У 1889–91 працював на Одес. бактеріологічній станції, 1894–95 — лікар-епідеміолог у Подільській губернії, 1895–98 — у Харків. військовому шпиталі, згодом очолив інфекційне відділення Київ. військового шпиталю, за сумісництвом відновив роботу на кафедрі загальної патології Київ. ун-ту. В 1898–1928 очолював першу в Росії кафедру бактеріології в Ін-ті експериментальної медицини в Петрограді, водночас 1899–1919 викладав у Петроград. жіночому мед. ін-ті, 1924–28 — зав. кафедри мікробіології та епідеміології Військово-медичної академії. В 1928–29 — директор Ін-ту мікробіології та епідеміології ВУАН у Києві. П. 15.12.1929 у Києві, похований у рідному селі на Вінниччині.

Наукові праці присвячено вивченню та боротьбі з інфекційними хворобами, зокрема чумою, холерою, сифілісом. В 1893 спільно з І.Г. Савченком і О.В. Леонтовичем поставив небезпечний для життя дослід: після введення собі послабленої протихолерної вакцини, вони випили по 0,2 мл живої вірулентної культури холерного вібріона. Ризикованим дослідом, після якого самопочуття дослідників залишилося задовільним, було доведено доцільність захисту людини від холерної інфекції шляхом введення послабленої культури холери *in vitro* і встановлено роль бацилоносців у поширенні холери. Показав здатність холерних вібріонів тривалий час виживати у стічних водах. Розробив першу

Д.К. Заболотний

модель холери на експериментальних тваринах, створив вискоєфективну алкоголізовану протихолерну вакцину, розкрив епідеміологічну роль здорових холероносіїв. Довів ефективність протихолерних щеплень. Працюючи лікарем у Подільській губернії, вивчав умови виникнення та перебігу холери й дифтерії, заснував у Кам'янці-Подільському бактеріологічну лабораторію, де досліджував одержаний від хворих матеріал. Обстоював необхідність систематичного обстеження населення для виявлення хворих, підозрілих на захворювання холерою, та їх ізоляції. Його діяльність значною мірою сприяла ліквідації епідемії холери на Поділлі.

Працюючи на кафедрі загальної патології Київ. ун-ту, вивчав особливості збудників черевного тифу, газової гангрені, питання епідеміології чуми, брав участь у протичумних експедиціях. Першою з них стала експедиція до Індії, де 1896 спалахнула епідемія чуми. В 1897–98 керував експедиціями з вивчення спалахів чуми в Монголії, Китаї, Забайкаллі, Ірані, Аравії, Киргизії, Поволжі, Туркестані, Маньчжурії та ін. районах. У 1898 працював у Пастерівському інституті в Парижі, де разом з І.І. Мечниковим та Е.Ру узагальнив результати роботи експедицій і провів експериментальну розробку протичумної сироватки. Встановив принцип географічного поширення чуми, довів, що носіями її в природі є дикі гризуни. Сформулював гіпотезу щодо причин ендемічності хвороби і зв'язку захворювання людей з епізоотіями серед гризунів. Результати його досліджень дали можливість запровадити раціональні запобіжні заходи і створити мережу протичумних закладів. В Одесі 1910 разом з В.К. Високовичем організовував заходи по боротьбі з чумою, а в 1919–22 очолив комісію з вивчення висипного тифу. У 1920 при Одеській медичній академії (в 1921–24 був її ректором) заснував першу кафедру епідеміології. Досліджував питання лікування газової гангрені, дифтерії, черевного та висипного тифу, дизентерії, малярії, грипу. Першим у Росії ввів

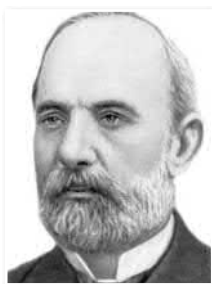
у лабораторну практику реакцію Відаля і пропагував цей метод для широкого впровадження у діагностику черевного тифу. Вперше широко і успішно почав використовувати створену Е.Берінгом і Е.Ру протидифтерійну сироватку, на собі випробував її лікувальний ефект. Один з засновників епідеміології. Створив наук. школу.

Акад. АН СРСР (1926). Його ім'я присвоєно Інституту мікробіології та вірусології НАН України. Президією НАН України засновано премію ім. Д.К. Заболотного (1968) [4].

ЛЕВИЦЬКИЙ Орест Іванович — історик, архівіст, археограф, етнограф, акад. УАН (1918), грудень 1919 — липень 1921 — в.о. її президента, голова-президент (27.03.1922 — 9.05.1922). Н.25.12.1848 у с. Маячки (тепер Полтав. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1874). Працював секретарем Комісії для розбору давніх актів (1874—1921) Київ. археографічної комісії та за сумісництвом помічником завідувача Центрального архіву давніх актів (1879—87) при Київ. ун-ті, 1918—22 — голова Комісії для виучування звичаєвого права. П. 9.05.1922.

Основні наукові праці присвячено історії України, історії права, етнографії, історіографії, археографії. У них він приділяв значну увагу становищу селян і козаків, національному, економічному та релігійному гнобленню українського народу на Правобережжі в другій половині XVII—XVIII ст., біографіям гетьманів — Б.Хмельницького, П.Тетері, І.Мазепи, історії православної церкви та релігійних подій XVI—XVII ст. в Україні.

Був знавцем археологічних пам'яток, проводив екскурсії по старовинних храмах Полтави, Луцька, Володимира-Волинського. Проте найбільший доробок залишив про побут, звичаї і традиції населення Полтавщини, Волині та Поділля, публікуючи нариси, статті, подорожні записки, легенди, вірші з історії побуту дворянства, селянства та інших верств населення України, оповідання з української історії, які

О.І. Левицький

частково ввійшли у збірник «Волинські оповідання» (1914).

Один з найкращих знавців архівних документів Центрального архіву давніх актів при Київському університеті та інших джерел з історії України. До нього за порадами у пошуку тих чи інших документів звертались М.С. Грушевський, А.Ю. Кримський, О.М. Лазаревський, М.Аркас, В.Модзалевський. З його ім'ям пов'язані випуски серійного видання «Архив Юго-Западной России», зокрема публікація Луцьких актових книг і збірки документів з історії церковно-релігійних відносин.

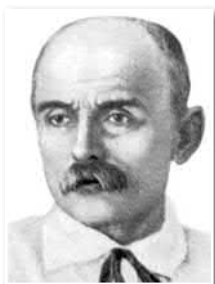
Працював у галузі археографії. Готував наук. видання літописів, історичних творів, актових матеріалів з «Архива Юго-Западной России», писав до них вступні статті, текстологічні примітки та наук. коментарі, зокрема, 1909 видав збірку актів з сімейного права та сімейного побуту, додав до неї свій нарис про особливості сімейного побуту в Південно-Західній Росії XVI–XVII ст. Вперше підготував і видав «Літопис Самовидця», отримавши схвальні відгуки першовідкривача літопису П.Куліша, М.Костомарова, Д.І. Багалія та М.П. Василенка. Крім цього ґрунтовного дослідження, написав ще докладну передмову, в якій висвітлив археографічні та джерелознавчі питання трьох інших історичних джерел — «Хмільницького літопису», «Короткого опису Малоросії» та «Зібрання історичного Стефана Лукомського». У 6-му томі першої частини видання «Архива Юго-Западной России» (1883) він вмістив 326 документів про церковно-культурні відносини в Україні з 1322 по 1648.

Важливе значення для розвитку українського правознавства мали 20 праць О.І. Левицького, присвячених проблемам сімейних відносин, звичаїв та сімейного права. Це перша розвідка «Про сімейні відносини Південно-Західної Росії в XVI–XVII ст.» (1870), статті «Шлюб на Русі-Україні в XVI–XVII ст.», «Нариси народного життя в Малоросії у другій половині XVII

ст.» та ін. Підсумком 30-річної праці вченого по матеріалах луцьких, житомирських та володимирських книг стало видання в третьому томі 8-ї частини «Архива Юго-Западной России» (1909), куди увійшли 150 актів про шлюбне право та родинний побут в Україні в XVI–XVII ст. і нарис «Риси сімейного побуту в Південно-Західній Росії», в якому вивчено життя і побут переважно вищих верств тогочасного суспільства.

Після революційних подій 1917 очолював громадські і державні комісії з української правничої термінології. У 1918 увійшов до складу перших 12 академіків УАН, Комітету для охорони пам'яток історії та мистецтва (1918–22). У лютому 1919 брав участь у роботі зборів міської колегії Київ. виконкому, що підготувала перейменування вулиць Києва. З 27 листопада 1918 – секретар, з травня 1920 – голова Соціально-економічного відділу УАН, у ньому очолював Комісію для виучування звичаєвого права (1919–22) та Правничо-термінологічну комісію (1919), був членом Комісії для виучування західноруського та українського права, головою Правничого товариства при УАН (1921–22).

Проводив значну роботу з організації Все-народної бібліотеки України, подарувавши їй свою книгозбірню (1921) (нині зберігається в Ін-ті рукопису); розгорнув діяльність по збереженню пам'яток старовини, мистецтва, книжкових фондів бібліотек Києва та України. Водночас активно працював в Археографічній комісії при Першому історично-філологічному відділі, що заснувала наукову серію «Джерела з історії України». Знання української народної мови, давньої побутової і правничої термінології як наслідок вивчення давніх актів і правових документів дозволило йому налагодити роботу Правничо-термінологічної комісії. Автор понад 300 наук. праць, статей, збірок документів, рецензій, оповідань, які мають наукову цінність і нині завдяки багатому фактичному матеріалу [5].

В.І. Липський

ЛИПСЬКИЙ Володимир Іполитович — ботанік, акад. УАН (1919), президент ВУАН (1922–28). Н. 11.03.1863 у с. Самостріли (тепер Рівнен. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1887). В 1887–94 працював у Ботанічному саду Київ. ун-ту, 1894–1917 — Головному ботанічному саду в Петербурзі; у 1918 — директор ботанічного саду ВУАН та зав. кафедри квіткових рослин ВУАН, 1928–33 — директор Ботанічного саду в Одесі. П. 24.02.1937 в Одесі.

Наукові праці присвячено флористиці, систематиці та географії вищих рослин, гербарній справі, організації роботи ботанічних садів, історії вітчизняної ботаніки. Вивчав рослинність Бессарабії, України, Кавказу, Середньої Азії. Здійснив експедиції в країни Європи, Північної Африки, Азії, Південної Америки. Одним з перших описав флору Індонезії, Тунісу, Алжиру, Середньої Азії. Вивчаючи флору Бессарабії (1886–88) застосував нові методи спостереження та вивчення флори, зокрема геоботанічний. Побував у 69 місцях Бессарабії, 42 з яких знаходяться на території сучасної України. Подав опис території Бессарабії, нарис рослинності та список дикорослих рослин, який налічував 1200 видів із 450 родів, проаналізував фізико-географічні особливості регіону, представив топографічну характеристику місцевості, визначив природні кордони території та її площу. Особливу увагу звертав на проблеми флористики та їх вирішення в контексті охорони й захисту рослин від негативного антропогенного впливу.

Досліджуючи флору Криму вказав, що Кримський півострів не варто вважати відмежованою ботанічною областю, яка має велику кількість ендемічних видів, вперше довів аналогічність флори та рослинності Криму і Новоросійська в їх видовому складі та географічному розподілі. Вважав, що Таманський півострів є тим мостом, яким переходила і переходить кримська флора на Кавказ і, навпаки.

В 1889–95 досліджував флору Кавказу, порівняв її з флорами інших країн, схожих із Кавка-

зом географічним положенням (Іспанія, Португалія, Італія, Балканський півострів). Конспект флори Кавказу налічував 4430 видів рослин, дав їй кількісний і якісний склад у топографічному і вертикальному розподілі. Вважав, що Кавказ має значну кількість видів судинних рослин, які зустрічаються виключно на цій території. Визначив близько 650 видів ендемів кавказької флори, описав понад 40 нових видів і різновидностей її рослин.

Результатом вивчення флори Середньої Азії (1887–1936) є встановлення її 4 нових родів і понад 220 видів та різновидностей судинних рослин. Із експедицій привозив насіння середньоазіатських рослин, яке висівалось у Петерб. ботанічному саду, а згодом розсилалось по ботанічних садах світу. Зібрані колекції насіння обов'язково передавав для ботанічного саду Київ. ун-ту. В 1900–1902 відвідав ряд країн з метою вивчення гербаріїв, музеїв та ознайомлення з роботою ботанічних садів, подав докладне описання відвіданих закордонних ботанічних установ. Був на всіх континентах земної кулі, крім Австралії та Антарктиди.

Вивчав нижчі рослини, зокрема десмідієві водорості на сфагнових болотах під Києвом, брав участь в експедиціях по вивченню філофорових водоростей Чорного моря, які сприяли організації в Одесі (1931) першого в країні йодного заводу. В 1927 проводив дослідження радіоактивних джерел на Волині, що стало поштовхом для побудови лікувальних закладів на базі знайдених джерел. В 1930 вивчав водорості району Карадаської гідробіологічної станції, досліджував вплив рослинності Азовського моря на утворення та випадання солей. Відкрив і описав 4 нові роди, 164 види, 70 різновидностей та 6 форм судинних рослин. Зібрав величезні гербарії, які налічують сотні тисяч зразків, що нині зберігаються в різних наукових установах України, Росії, Великої Британії, країн Середньої Азії та ін. і є основою для встановлення ареалів видів рослин.

Займався питаннями систематичної ботанічної номенклатури та шляхів їх вирішення. На його честь названо два роди (Липскія і Липскіелла) та 64 види рослин (ковила Липського, молочай Липського, чебрець Липського, клен Липського тощо), які ввійшли у флористичні зведення.

Був ініціатором створення Ботанічного саду УАН, розробив план саду і почав його практичне створення у дворі Президії Академії наук [6].

Чл.-кор. АН СРСР (1928).

О.В. Паладін

ПАЛЛАДІН Олександр Володимирович — біохімік, організатор науки, акад. АН УРСР (1929, чл.-кор. 1926), президент (1946–62). Н. 10.09.1885 у Москві. Закінчив Петерб. ун-т (1908). В 1909–16 працював у Петроград. жіночому педагогічному ін-ті, 1916–23 — проф. Новоолександрійського ін-ту сільського господарства і лісництва, водночас 1921–31 — зав. кафедри Харків. мед. ін-ту, 1925–70 — директор Ін-ту біохімії АН УРСР та 1934–54 — зав. кафедри Київ. ун-ту, водночас у 1935–38 — неодмінний секретар Президії АН УРСР, 1939–46 — віце-президент АН УРСР. П. 2.12.1972 у Києві.

Наукові праці стосуються біохімії нервової системи і м'язової діяльності. В 1906 під керівництвом І.П. Павлова видав свою першу наук. працю «Утворення штучних умовних рефлексів від суми подразнювачів». Продовжив дослідження в лабораторії М.Є. Введенського, де опублікував працю «Явища збудження і гальмування в рефлекторному апараті під час отруєння бруцином і фенолом», яку відзначено золотою медаллю. Після успішних досліджень з фізіології обрав науковий шлях свого батька — біохімію. По закінченню ун-ту 1908 залишився на кафедрі фізіології тварин для підготовки до професорського звання. В 1909–13 практикував у зарубіжних лабораторіях відомих біологів. У 1916 показав, що одним з попередників кератину є аргінін. Ви-

вчав особливості обміну в м'язах при роботі, відпочинку і тренуванні, що стало основою теорії фізичної культури. Довів, що утворення креатину відбувається головним чином у м'язах, а не в печінці. Це стало темою його магістерської дисертації та монографії «Дослідження над утворенням і виділенням креатину у тварин» (1916), яку успішно захистив 1917 і одержав ступінь магістра фізіології і порівняльної анатомії. Дослідження креатину підтвердили важливе значення цієї речовини в життєвих процесах і сприяли оформленню біохімії м'язової діяльності як самостійного наук. напрямку.

Заклав основи функціональної біохімії нервової системи, встановив біохімічну топографію нервової тканини: особливості хімічного складу і біохімічних характеристик морфологічно і функціонально відмінних частин центральної та периферичної нервової системи. Вивчив особливості обміну білків, вуглеводофосфорних сполук і нуклеїнових кислот у нервовій тканині при збудженні і гальмуванні, встановив важливі закономірності внутрішньоклітинної локалізації та вікових змін активності ферментних систем, що розщеплюють білки.

У 1919 почав біохімічні дослідження вітамінів. Виявив зв'язок між порушеннями обміну речовин і дефіцитом вітамінів при експериментальному скорбуті і поліневриті. У 1921 виходить у світ його фундаментальна праця «Наукові основи народного харчування». Курс його лекцій з основ біологічної хімії ліг в основу підручника «Фізіологічна хімія», що вийшов у світ у 1924 під назвою «Біологічна хімія». Дослідження в галузі біохімії м'язової діяльності поєднував з вивченням біохімії нервової системи, вивчав вплив харчового раціону на обмін речовин, біохімію вітамінів та авітамінозів.

Заслугує на увагу робота в галузі мікрометодики аналізу крові та інших рідин в організмі тварин і людини, яка була вперше розроблена

шведським ученим Г. Бангом. Він переклав російською його працю, значно розширив сферу її застосування та зробив при кафедрі курси для практичних занять з цього питання.

У науковій діяльності не зосереджувався тільки на теоретичних дослідженнях, а широко застосовував їх у народному господарстві. Так, він визначив склад вітамінів у гречаній крупі, льняному маслі та кукурудзі; встановив порушення, які відбуваються в обміні речовин організму людини, коли в їжі відсутні вітаміни. В 1943 синтезував водорозчинний аналог вітаміну К (вікасол) і налагодив його впровадження в медичну практику.

Узагальнив матеріал з біохімічної статистики, хімічного складу різних відділів мозку, а також дані про динамічну біохімію нервової системи, що включає визначення окремих біохімічних реакцій в нервовій тканині, та про активність ферментів, які каталізують ці реакції. Роботи з біохімії нервової системи, проведені з учнями на клітинному, субклітинному та суборганічному рівнях при різноманітних функціональних і патологічних станах, заклали основу функціональної біохімії головного мозку.

Автор першого вітчизняного підручника з біохімії (1924), засновник «Українського біохімічного журналу» (1926) та його головний редактор, один із засновників Міжнародного нейрохімічного товариства (1967), товариств фізіологів, біохіміків і фармакологів СРСР і України, Товариства «Знання» України, міжнародних журналів «The Journal of Neuroscience», «The International Journal of Neuroscience».

Герой Соціалістичної Праці (1955). Пр. ім. В.І. Леніна (1929). Засл. діяч науки УРСР (1935). Ордени та медалі СРСР. Акад. АН СРСР (1942), член багатьох зарубіжних академій наук. Президією НАН України засновано премію імені О.В. Палладіна, його ім'я присвоєно Ін-ту біохімії НАН України, його ім'ям названо проспект у Києві [7].

ПАТОН Борис Євгенович — учений в галузі зварювання, металургії, матеріалознавства, нових технологій, організатор науки, державний і громадський діяч, акад. НАН України (1958), її президент (з 1962). Герой України (1998). Н. 27.11.1918 у Києві. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1941). У 1941–42 працював на заводі «Красне Сормово» в м. Горькому (нині – Нижній Новгород, РФ), з 1942 працює в Ін-ті електрозварювання НАН України (в 1946–58 – зав. відділу, 1950–53 – заст. директора, з 1953 – директор).

Наукові дослідження стосуються автоматизації зварювальних процесів і керування ними, створення нових технологій з'єднання, матеріалів і технологій їх виробництва, розробки нових конструкцій машин та інженерних споруд. Наукову діяльність розпочав у Нижньому Тагілі, де Інститут перебував під час війни СРСР з гітлерівською Німеччиною. Тут він виконав фундаментальні дослідження процесів зварювання під флюсом і вперше експериментально встановив наявність дугового розряду, що сприяло створенню нових флюсів і удосконаленню обладнання і технології зварювання броньових сталей (співавтор А.М. Макара). З 1944 розробляє нову зварювальну техніку, встановлює незалежність ефективності саморегулювання зварювальної дуги від густини струму на електроді, закладає основи теорії автоматів для різних видів дугового зварювання, розробляє вимоги до джерел живлення та систем керування зварювальними головками. Дослідив процеси у зварювальних ланцюгах, нагрівання й плавлення металів, на основі яких розробив системи регулювання режимів зварювання, спростив конструкцію зварювальних автоматів. Вивчаючи динаміку процесів плавлення електродів, встановив умови, при яких можливо напіваавтоматичне дугове зварювання і запропонував обладнання для механізації зварювання складних конструкцій. На основі цих досліджень було розроблено нові технології виробництва труб і будівництва

Б.Є. Патон

*Золота зірка
Героя України*

*Золота медаль
ім. В.І. Вернадського*

трубопроводів, виробництва і ремонту залізничного транспорту та ін.

В 1949 з Г.З. Волошкевичем вперше в світі створив нову технологію — електрошлакове зварювання металевих конструкцій з вузлів не обмеженої товщини, що уможливило виготовлення потужних енергетичних установок, ковальсько-пресового обладнання, устаткування для хімічної, атомної та інших галузей промисловості.

З середини 1950 очолив дослідження нових джерел енергії та особливостей металургійних процесів, започаткував нові напрямки розвитку зварювання та споріднених технологій, організував розробку технологій виготовлення відповідальних високонавантажених конструкцій нової техніки зі спеціальних сталей, міді, алюмінію, титану, цирконію, ніобію, ванадію та інших металів і їх сплавів. Зокрема, дослідження контурного трансформатора завершилося розробкою контактного високопродуктивного автоматичного зварювання безперервним оплавленням (спільно з В.К. Лебедевим, В.О. Сахарновим, С.І. Кучуком-Яценком), що значно прискорило будівництво магістральних трубопроводів, з'єднання залізничних рейок, прокату великого перерізу, елементів ракет, низки інших відповідальних конструкцій зі сплавів на основі алюмінію, магнію, титану, нержавіючих і жароміцних сталей. Під його керівництвом виконано дослідження зі зварювання особливо високоміцних сталей (А.М. Макара); розроблено леговані сталі високої міцності для зварних конструкцій (Б.С. Касаткін); знайдено перспективні шляхи підвищення ефективності використання прокату чорних металів (О.А. Казимиров) і наплавленого металу та підвищення опору втомі зварних конструкцій (В.І. Труфяков), створено нові матеріали і технологія підводного зварювання відкритою дугою (І.М. Савич), нові покоління покритих електродів, порошкових дрітків і стрічок різного призначення (І.І. Фрумін, І.К. Походня). Використання електронного проме-

ня вирішило проблеми зварювання товстостінних посудин із спеціальних сталей, високоміцних сплавів на основі алюмінію і титану та ін. матеріалів (Б.О. Мовчан, О.К. Назаренко, А.А. Бондарев, В.М. Нестеренков).

З 1960 під його керівництвом проводилися дослідження хіміко-металургійних процесів у рідкому і твердому металі, результати яких використано для розширення можливостей зварювання та родинних технологій. Зокрема, створено і розвинуто техніку дугового, плазмового і мікроплазмового зварювання в інертних газах (Д.А. Дудко, В.С. Гвоздецький), зварювання вольфрамовим електродом по шару активного флюсу-пасти (Б.М. Кушніренко, К.А. Ющенко), зварювання та різання лазерним променем, енергією вибуху (В.М. Кудінов), магнітно-імпульсного (К.К. Хренов), дифузійного (Г.К. Харченко) зварювання тощо.

Крім нових способів зварювання, створює нові технології наплавлення і переплавлення. розробляє нові способи одержання металів високої якості, досліджує процеси переплаву, розробляє технологію електрошлакового лиття, керує створенням устаткування і технологій для нових методів зварювання та електрометалургії. Очолив дослідження особливостей взаємодії зварювальних джерел нагрівання з металом з метою рафінування металів і сплавів, створення спеціальної металургії — електрошлакового переплаву (1952, з Б.І. Медоваром), електронно-променевої плавки (1959, з Б.О. Мовчаном), плазмо-дугового переплаву (1960, з В.Й. Лакомським, Г.М. Григоренком та ін.). З групою співробітників (Б.І. Медоваром, Ю.Д. Гупалом та ін.) відкрив у 1963–64 явище утворення вакууму в герметичному об'ємі, обмеженому металевими поверхнями, що нагріваються до високих температур, і розробив процес одержання високоякісного біметалевого прокату. Дослідження випаровування й конденсації нагрівання електронним променем у вакуумі відкрило можливості одержання унікальних

конструкційних матеріалів і покриттів, створення технологій нанесення покриттів металів, сплавів, кераміки з метою одержання виробів з різноманітними якостями, підвищення ресурсу експлуатації тощо, гібридної нанотехнології твердотельного синтезу заданої послідовності структур (разом з Б.О. Мовчаном). Було поглиблено дослідження з метою створення нових сплавів з особливими експлуатаційними якостями і розробки технологій їх з'єднання, методів зниження деформацій і напруг, контроль якості і ресурсу зварних конструкцій і машин (Л.М. Лобанов, М.Л. Жадкевич, А.Я. Недосека, В.О. Троїцький та ін.). Значну увагу приділено створенню нових технологій паяння (В.Ф. Хоруннов та ін.) та створенню нових ефективних технологій, зокрема на основі гібридного лазерно-плазмового (І.В. Кривцун) та плазмово-індукційного нагрівання (В.О. Шаповалов).

У 1963 започаткував і очолив розробку обладнання і технологій зварювання, паяння, термічного різання й напилення в умовах космосу. В результаті було проведено перший в світі експеримент з електронно-променевого, дугового і плазмового зварювання і термічного різання на пілотованому космічному кораблі «Союз-6» на установці «Вулкан» (1969), доведено можливість застосовувати зварювання та споріднені технології при монтажі металоконструкцій у космічному просторі та проведення необхідних ремонтних робіт. Керував експериментами за бортом орбітальної станції, в якому ручним електронно-променевим інструментом виконано зварювання, паяння, різання й напилення (1984); багатоплановими металургійними дослідженнями і створенням нових композиційних матеріалів; комплексними експериментами розкриття конструкцій з ферм, по їх зварюванню і паянню на орбітальній станції «Мир» (1985–96).

З 1990 керує дослідженнями зі зварювання живих біологічних тканин, досліджує процеси коагуляції, розробляє вимоги до спеціальних медичних інструментів і джерел живлення, ви-

явлено можливість використання струму високої частоти для з'єднання розрізів тканин і органів, створено спосіб зварювання живих м'яких тканин людини, що застосовується в загальній хірургії, гінекології, отоларингології та ін. галузях (з В.К. Лебедевим та ін.).

Автор багатьох наукових, науково-популярних праць і винаходів. При ньому активного розвитку дістала наукова школа започаткована його батьком Є.О. Патonom.

В другій половині 50-х років XX ст. у світі розгорнулася науково-технічна революція. Академія наук України вимагала в якості її очільника керівника нового типу. Ним і став у 1962 Б.Є. Патон. Він 10 разів переобирався на посаду Президента Академії. Під його керівництвом було розроблено нову структуру Академії, новий її Статут. З 1965 за його ініціативою в ній створено десятки нових інститутів і організацій, в Донецьку – академічний науковий центр і відкрито університет, згодом створено також інші наукові центри АН УРСР – Західний (Львів), Південний (Одеса), Північно-Східний (Харків), Придніпровський (Дніпро) і Кримський (Сімферополь) для координації наукової діяльності в регіонах.

Під його керівництвом великі колективи вчених Академії виконали прогнозне оцінювання негативних екологічних і соціально-економічних наслідків великомасштабної осушувальної та зрошувальної меліорації в Україні, інтенсивної хімізації сільського господарства, перекидання частини стоку річок Дунаю та Дніпра. Особисто і від учених України він виступав проти будівництва атомної електростанції в районі Чорнобиля. У 1986, з перших днів аварії на ЧАЕС, колективи багатьох інститутів Академії наук УРСР, її Президія під його керівництвом взяли активну участь у роботі з ліквідації наслідків катастрофи.

Після розпаду СРСР і утворення незалежної України, в умовах і економічної кризи він зумів зберегти Академію, принципи її академічного

самоуправління та основні наукові школи, посилив співробітництво НАН України, її наукових інститутів з вузами, розвинув наукові та економічні зв'язки із закордонними колегами і партнерами. Відповідно до нових умов, було перебудовано структуру НАН України, діяльність академічних установ спрямовано на найраціональніше використання наукових сил і засобів, сконцентровано на вирішенні найважливіших фундаментальних проблем науки, які мають особливе значення для потреб країни та науково-технічного прогресу. В НАН України здійснюються масштабні дослідження з актуальних проблем природничих, технічних і соціогуманітарних наук. У 1993 за його ініціативи створено Міжнародну асоціацію академій наук, яка об'єднала національні академії 15 країн Європи та Азії і яку він очолював протягом 1993–2016. Необхідно зазначити, що всі позитивні починання і зрушення в Академії з 60-х років минулого століття пов'язані з ім'ям Б.Є. Патона.

Засл. діяч науки і техніки України (1968). Держ. пр. України (2004). Почесна відзнака Президента України (1993). Ордени Держави (1998), Свободи (2012), князя Ярослава Мудрого II (2018), I (2008), IV (2003) та V (1997) ст. та ін. Двічі Герой Соціалістичної Праці (1969, 1978). Ленінська пр. (1957). Держ. пр. СРСР (1950). Держ. нагороди СРСР та іноземних держав. Золоті медалі ім. М.В. Ломоносова (1981), С.П. Корольова (2003) та В.І. Вернадського (2004). Акад. АН СРСР (1962), член багатьох академій наук [8].

ВІЦЕ-ПРЕЗИДЕНТИ

БАБИЧЕВ Федір Семенович — хімік-органік, педагог та організатор науки, акад. НАН України (1973, чл.-кор. 1972), віце-президент АН УРСР (1978–88). Н. 28.02.1917 в с. Бобриковому (нині Луган. обл.). Закінчив хім. ф-т Київ. ун-ту (1944), в якому працював (з 1967 — проф., з 1971 — зав. кафедри, у 1968–78 — декан хім. ф-ту), з 1988 — радник Президії НАН України. П. 28.04.2000, похований на Байковому цвинтарі в Києві.

Теоретичні та прикладні праці присвячено актуальним проблемам органічної хімії, особливо синтезу нітрогеновмісних гетероциклічних сполук, найважливіші з них стосуються хімії бензотіазолу, тіазолу, ізоіндолу та хімії конденсованих ароматичних і неароматичних гетероциклічних сполук зі спільним для циклів атомом нітрогену. Спільно з ін. виявив перспективні речовини з різноплановою біологічною дією, зокрема антибактеріальною, протівірусною, гемостатичною, протипухлинною, а також здатні впливати на ферментні системи. В ньому поєднувалися таланти органіка-синтетика й фахівця з ідентифікації просторовоскладених молекулярних структур методами фізичної органічної хімії та спектроскопії. В 1950 відкрив реакцію алкілування метиленових основ ряду бензотіазолу галогеналкілами, в 1956 розробив метод синтезу бензотіазоліалкіл (арил) карбонових кислот конденсацією о-амінофенолу з ангідридами двоосновних кислот та відновленням ефірів бензотіазоліалкіл (арил) карбонових кислот і одержав відповідні карбіноли. За цим методом з ангідридів дикарбонових кислот жирного, ароматичного та гетероциклічного рядів отримав невідомі раніше карбонові кислоти ряду бензотіазолу. В 1964 встановив будову про-

Ф.С. Бабичев

дуктів приєднання α -галогенкетонів і хлорангідридів карбонових кислот до метиленових основ ряду бензотіазолу, одержавши низку ціанінових барвників. Показав, що введення до складу поліметиленового ланцюжка гетероатомів (таких як сульфур чи оксиген), приводить до батохромного зсуву смуг поглинання, що було використано для створення практично важливих барвників близького інфрачервоного діапазону. Дослідження в цьому напрямку сприяли розвитку основних положень теорії кольоровості поліметинових барвників. В 1969 запропонував методи синтезу конденсованих гетероциклів із спільним атомом азоту для двох циклів. Докладно вивчив електронну будову нових гетероциклічних сполук, довів їх гетероароматичний характер, провів систематичні дослідження їх реакцій електрофільного заміщення та приєднання. В 1970–73 встановив можливість застосування цих сполук як фізіологічно активних препаратів, органічних напівпровідників, фотосенсибілізаторів, вивчав їх стереохімічні властивості.

Наприкінці 70-х зацікавився своєрідним феноменом серед гетероароматичних сполук — ізоіндолом, який поєднував дві протилежні за природою характеристики — ароматичність та високу реакційну здатність. Успіхи його і колег у цій галузі висвітлено в численних наукових публікаціях, авторських свідоцтвах та монографії «Хімія ізоіндолу».

Під його керівництвом захищено дві докторські та 25 кандидатських дисертацій. Він автор і співавтор понад 300 праць, у тому числі 5 монографій, 5 літературних оглядів, посібника з хімії «Будова та властивості органічних сполук» (1971). Як керівник кафедри та факультету Ф.С. Бабичев підтримував і стимулював міжнародне співробітництво, зокрема плідно розвивалася наукова співпраця з хіміками Дебреценського (Угорщина) та Лейпцизького (Німеччина) університетів. Був головою редакційної колегії Української радянської енциклопедії та заст. головного редактора журналу «Доповіді АН УРСР».

Заслужений діяч науки і техніки України (1997). Держ. пр. України (1998). Пр. ім. Л.В. Писаржевського (1986) та А.І. Кіпріанова (1995). Ордени і медалі [9].

БАР'ЯХТАР Віктор Григорович — фізик-теоретик, педагог та організатор науки, акад. НАН України (1978, чл.-кор. 1972), її віце-президент (1990–98), Герой України (2010). Н. 2.08.1930 у Маріуполі. Навчався в Ленінград. ун-ті (1948–51), закінчив Харків. ун-т (1953). У 1954–73 — наук. співробітник, зав. лаб. Харків. фізико-технічного ін-ту АН УРСР, 1973–82 — зав. відділу, заст. директора Донец. фізико-технічного ін-ту АН УРСР, 1982–85 — Ін-ту теоретичної фізики АН УРСР, 1985–89 — директор, 1989–95 — зав. відділу Ін-ту металофізики НАН України в Києві, 1995–2015 — директор, з 2015 — почесний директор Ін-ту магнетизму НАН і МОН України; також у 1982–89 — академік-секретар Відділення фізики та астрономії АН УРСР, 1985–95 — зав. кафедри Київ. ун-ту, 1996–2007 — декан фіз.-мат. ф-ту Київ. політехн. ін-ту.

Наукові праці присвячено магнетизму, фізиці твердого тіла, фізиці плазми, надпровідності, в тому числі високотемпературної, історії фізики. В 1956–72 спільно з О.І. Ахієзером і С.В. Пелетинським побудував теорії магнітоакустичного резонансу в магнетиках, обмінної релаксації і релаксації магнітного моменту в феромагнетиках, термогальваномагнітних явищ у металах і напівпровідниках при низьких температурах, релаксації розрідженої плазми в ультрасильних магнітних полях, пучкої нестійкості в магнетиках, високочастотної сприйнятливості феродіелектриків. Значним його внеском у теорію надпровідних металів стали два цикли його досліджень — нелінійної залежності термодинамічних характеристик надпровідників і процеси релаксації в них. Широко відомі його роботи, присвячені застосуванню концепції псевдопотенціалу в теорії нормальних металів і надпровідників і теорії топологічних фазових перетворень.

В.Г. Бар'яхтар

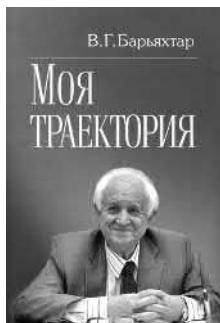

*Золота зірка
Героя України*

Чималу увагу приділив Б. розрахункам доменних структур у магнетиках і розвитку їх теорії. Разом з ін. передбачив формування термодинамічно стійкої доменної структури (проміжного стану) в антиферомагнетиках в околі фазового магнітного переходу I роду. З Ю.І. Горобцем багато робіт присвятив циліндричним магнітним доменам. Розглядав доменні структури як неоднорідний стан поляризованих середовищ, що уможливило з єдиних засад описати властивості магнетиків, сегнетоелектриків і надпровідників в околі фазових перетворень. Одним із перших зайнявся вивченням нелінійних властивостей магнітних матеріалів і впровадженням поняття солітона у фізику магнетизму, зокрема одержав важливі результати з кінетики солітонів.

З перших днів після аварії наприкінці квітня 1986 на ЧАЕС входив до складу Оперативної групи Президії АН УРСР (заст. голови), яка мала з'ясувати масштаби аварії, надати пропозиції щодо необхідних заходів по зменшенню радіаційного впливу на населення найближчих до станції територій, зокрема Києва, з'ясувати забруднення вод Дніпра радіонуклідами, провести роботу з послаблення наслідків аварії. В результаті було створено відповідний документ до уряду. В подальшому розробив низку рекомендацій щодо ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

Створив наукову школу, підготувавши 34 доктори і 36 кандидатів наук. Автор і співавтор понад 500 наукових праць, в тому числі 16 монографій з фізики (колективна праця О.І. Ахієзера, В.Г. Бар'яхтара і С.В. Пелетминського «Спиновые волны» стала класикою в теорії магнітних явищ) і 5 монографій з проблем Чорнобильської катастрофи. Був головою Донец. наук. центру АН УРСР, академіком-секретарем Відділення фізики та астрономії АН УРСР, віце-президентом НАН України, заст. голови оперативної групи по з'ясуванню наслідків аварії на ЧАЕС, головою Комісії з ядерної політики при Президенті України, головою Укр.

фіз. товариства та ін. державних і громадських структур.

Держ. пр. УРСР (1971, 1986). Держ. пр. України (1999). Засл. діяч науки УРСР (1980). Золота медаль ім. В.І. Вернадського (2008). Пр. ім. К.Д. Синельникова (1978), М.М. Крилова (1985), М.М. Боголюбова (1993), С.І. Пекаря (2005). Ордени Держави (2010), «За заслуги» I та II ст. (2005, 2000), князя Ярослава Мудрого V ст. (1998). Почесна відзнака Президента України (1994). Ордени та медалі СРСР [10].

БІЛЕЦЬКИЙ Олександр Іванович — літературознавець, акад. АН УРСР (1939), її віце-президент (1946–48). Н. 2.11.1884 у Казані (тепер Татарстан). Закінчив в 1907 історико-філософський ф-т Харків. ун-ту, в якому працював у 1912–41; з 1936 — в Ін-ті літератури АН УРСР (у 1939–41 і 1944–61 — директор). П. 2.08.1961 в Києві.

Наук. праці в галузі теорії літератури, історії української, російської та західно-європейської літератур, античної літератури. Один із перших проаналізував українську літературну традицію в контексті світових літературних процесів, визначив її місце серед інших літератур світу. Це дістало відображення в працях «Стан і проблеми вивчення давньої української літератури» (1959), «Українська література серед інших літератур світу» (1958). Низку робіт присвячено дожовтневій українській літературі, зокрема «До питання про періодизацію дожовтневої української літератури» (1963). Чимало праць стосується україно-російських літературних зв'язків — «Шевченко и русская культура» (1939), «Леся Українка і російська література 80–90-х років» (1948), «Пушкін і Україна» (1954), «Гоголь і українська література» (1954), «Іван Франко і російська література» (1956). Ряд праць присвячено творчості українських письменників XIX–XX ст. — І.П. Котляревського, Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, І.С. Нечуя-Левицького, Лесі Українки, Т.Г. Шевченка, Івана Франка, П.Тичини, М.Рильського.

О.І. Білецький

Як віце-президент АН УРСР керував Секцією суспільних наук АН УРСР. У 1957–61 – головний редактор журналу «Радянське літературознавство». Голова редакційної колегії видання «Історія української літератури» та Комітету українських славістів.

Засл. діяч науки УРСР (1941). Акад. АН СРСР (1958). Держ. нагороди СРСР [11].

І.К. Білодід

БІЛОДІД Іван Костянтинович – мовознавець, організатор науки та освіти, акад. АН УРСР (1957), її віце-президент (1963–78). Н. 29.08. 1906 у с. Успенське (нині с. Успенка Кіровоград. обл.). Закінчив літературно-лінгвістичний ф-т Харків. ун-ту (1932) і викладав у вищих навчальних закладах України; з 1946 працював в Ін-ті мовознавства АН УРСР (у 1961–81 – директор); 1952–57 – також голова Відділу АН УРСР, 1957–62 – міністр освіти УРСР. П. 21.09.1981 в Києві.

Наукові праці (понад 400) присвячено українському, російському, слов'янському та загальному мовознавству, історії літературної мови, лінгвостилістики і фразеології, лексикології та лексикографії, психолінгвістики й культури мови, теорії перекладу. Значне місце в його творчості займають роботи з історії української літературної мови, зокрема «Питання розвитку мови української радянської художньої прози» (1955), «Українська літературна мова другої половини XVI, XVII і XVIII ст.» (1957), «Т.Г. Шевченко в історії української літературної мови» (1964). Співавтор «Курсу історії української літературної мови» (1958–61) та «Сучасної української літературної мови» (1969–73). Під його редакцією видано 6-томний «Україно-російський словник», 11-томний «Словник української мови» (1970–80). Автор наукових праць, в яких проаналізовано мову творів класиків української літератури Т.Шевченка, М.Коцюбинського, Лесі Українки, І.Франка, П.Тичини, О.Гончара, О.Довженка, М.Стельмаха, А.Малишка, Ю.Яновського та ін.

Держ. пр. УРСР (1971, 1983). Держ. пр. СРСР (1983). Засл. діяч науки УРСР (1966). Акад. АН СРСР (1972). Ордени та медалі СРСР [12].

ВОБЛИЙ Костянтин Григорович — учений-економіст, акад. АН УРСР (1919), вице-президент ВУАН (1928–30). Н. 27.05.1876 у с. Царичанка (тепер Дніпропетр.обл.). Закінчив Київ. духовну академію (1900) і Варшав. ун-т (1904). В 1906–20 і 1933–47 працював у Київ. ун-ті (з 1911 — проф., з 1933 — зав кафедри) та 1907–17 — Київ. комерційному ін-ті (1910–17 — проф., 1910–12 — декан економ. відділення, 1917 — ректор), 1918–21 — проф. Таврій. ун-ту; з 1939 — в Ін-ті економіки АН УРСР (з 1939 — зав. сектором, з 1942 — директор). П. 12.09.1947.

Основні наукові праці присвячено розвитку й розміщенню продуктивних сил України, комплексному розв'язання проблеми Дніпра, економічній географії України, створенню нових галузей промисловості України, розвитку регіонів, міграції населення, історії народного господарства України. Розробив схему економічного районування України, виділивши південно-східну групу областей, південну групу, північно-східні області, центральні та західні.

Приділяв особливу увагу вивченню основних галузей народного господарства України — промисловості, транспорту, сільського господарства та торгівлі, розглядаючи їх в історичному аспекті, показав їх виникнення, розміщення, розвиток і взаємозв'язки. Досліджував проблеми розвитку виробничих сил України, зокрема цукробурякової промисловості, внутрішньої і зовнішньої торгівлі, економіки страхування, відстоював необхідність розвитку текстильної промисловості, досліджував промислові будівельні матеріали та їх використання.

На початку своєї наукової діяльності (90-ті рр. XIX ст.) друкував статті про виховання, з проблем ідеалізму, теїзму, марксизму і бернштейніанства, зокрема «Проблема воспитания по Канту: Очерк из истории педагогики» (1904)

К.Г. Воблий

та «Вопрос о методе в истории политической экономии» (1907) та ін. В 1904–17 виявляє особливий інтерес до проблем економіки, розвитку й розміщення продуктивних сил, вивченню яких згодом присвятив усе своє життя. В цей час вийшли в світ його численні друковані праці з питань еміграції, історії польської фабричної промисловості. В 1909 побачила світ його монографія «Очерки по истории польской фабричной промышленности за 1764–1830 годы», 1915 – перший підручник зі страхової справи в Росії «Основы экономии страхования». Проте поступово він переходить до української тематики, якій зокрема присвячено статтю «Производительные силы Галиции» (1914).

В радянську добу приділяв увагу вивченню основних галузей народного господарства України. Результати цих досліджень лягли в основу його посібника «Экономическая география Украины» (1919), який перевидавався українською мовою п'ять разів у 1922–30. На початку 30-х продовжує інтенсивні дослідження з комплексного розв'язання проблеми Дніпра. В журналі «Наша страна» опублікував географічний нарис «Вниз по Днепру», 1932 у «Вістях ВУАН» – доповідь «Проблема Великого Дніпра», 1933 у журналі «Господарство України» – статтю «Розміщення продуктивних сил у басейні Дніпра». В роки Другої світової війни виходить його брошура «Организация труда научного работника» (1943), яка в 1947 і 1969 перевидається українською мовою і користується популярністю. а в 1946 – «Відбудова цукрової промисловості УРСР і шляхи її дальшого розвитку».

Він був головою Товариства економістів при ВУАН (1920–28), Комісії для виучування народного господарства (1927–30), Комісії транспорту і торгу (1929–34), членом Комісії з вивчення продуктивних сил України (1934–38). В листопаді 1928 ініціював розробку нового Статуту Академії, створення комісії при Президії ВУАН для розробки інструкції щодо її роботи та роботи її Відділів, академічних закладів та ін.

В багатьох випадках займав принципову громадянську позицію, зокрема 1929 дав негативну оцінку праць кандидата в академіки ВУАН О.Г. Шліхтера, 1930 під час процесу над членами «Спілки Визволення України», відверто став на захист працівників Академії. Засновник економіко-географічної школи.

Засл. діяч науки і техніки УРСР (1944). Орденів і медалей СРСР [13].

ГЕСЦЬ Валерій Михайлович — учений-економіст та організатор науки, акад. НАН України (1995, чл.-кор. 1992), її віце-президент (2009–15). Н. 20.04.1945 у с. Сєзьки Чернігів. обл. Закінчив механіко-математичний ф-т Київ. ун-ту (1968) і почав працювати в Ін-ті економіки НАН України (з 1977 — зав. сектором, з 1984 — зав. відділом), з 1997 — директор Ін-ту економіки та прогнозування НАН України, водночас у 1998–2009 — академік-секретар Відділення економіки НАН України.

Основні напрями наукової діяльності пов'язані з макроекономікою, економіко-математичним моделюванням і прогнозуванням економічного розвитку. Під його керівництвом виконуються фундаментальні і прикладні дослідження, спрямовані на розв'язання проблемних питань розвитку економіки і соціально-гуманітарної сфери України. Започаткував та розвиває наукову школу з макроекономіки (теорія і моделі економічного прогнозування), фінансів (фінансова безпека, бюджетна і боргова політика), суспільних і соціально-економічних трансформацій. Обґрунтував стратегію розвитку економіки України на довгострокову перспективу, в якій узгоджено та гармонізовано цільові орієнтири стабільного економічного зростання, інституційних перетворень, інноваційно-інвестиційної модернізації економіки, структурно-технологічного оновлення та інтеграції у світову економіку. Розробив ендегенно орієнтовану модель розвитку, згідно з якою є можливість забезпечити перехід України до

В.М. Гесць

постіндустріального суспільства та економіки знань. Висунув нову концепцію економічного зростання в умовах нестабільності.

Наукові дослідження також стосуються проблем взаємодії суспільства, держави та бізнесу в частині створення ефективних механізмів їх впливу на подальшу капіталізацію економіки України і на забезпечення її самодостатності як суб'єкту міжнародної діяльності. Автор близько 600 наук. праць, керівник колективів національних доповідей «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави» (2009), «Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015» (2010) та «Інноваційна Україна. 2020» (2015). Під його керівництвом підготовлено 26 докторів та 23 кандидати економічних наук. Головний редактор наукових журналів «Економіка України» та «Економіка і прогнозування», член редколегій багатьох міжнародних і вітчизняних журналів. Є представником України у Міжнародному проекті ЛІНК-ООН (з 1991), віце-президентом Співки економістів України (з 2006), членом Національного комітету з промислової політики (з 2016), заст. голови Експертної ради з суспільних і гуманітарних наук Експертної ради з питань оцінювання тем фундаментальних науково-дослідних робіт при НАН України (з 2014), членом експертної ради з питань газової промисловості та ринку природного газу (з 2014), Науково-технічної ради у сфері технічного регулювання при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України (з 2014), Науково-експертної колегії Громадської ради при Національному банку України (з 2015); Комісії з питань удосконалення методології та звітної документації Державної служби статистики України (з 2016), Правління Українського союзу промисловців і підприємців (з 2016) та ін.

Держ. пр. України (2002). Засл. діяч науки і техніки (2002). Пр. ім. О.Г. Шліхтера (1991) та В.С. Михалевича (2005). Орден «За заслуги» III ст. (2004), II ст. (2008) та I ст. (2011) [14].

ГЛУШКОВ Віктор Михайлович — учений у галузі математики, кібернетики, інформатики та обчислювальної техніки, акад. АН УРСР (1961, чл.-кор. 1958), віце-президент АН УРСР (з 1962). Н. 24.08.1923 у Ростові-на-Дону (Росія). Закінчив Ростов. ун-т (1948). У 1953–56 — зав. лаб. обчислювальної техніки Ін-ту математики АН УРСР, 1957–62 — директор Обчислювального центру АН УРСР, з 1962 — Ін-ту кібернетики АН УРСР. П. 30.01.1982 у Москві.

Ще у студентські роки виконав роботу з теорії функції комплексної змінної, довів повноту системи похідної аналітичної функції у смузі. В наступні роки, до переходу в Обчислювальний центр АН УРСР, сферою наукових інтересів В.М. Глушкова була абстрактна теорія груп. Виконав низку робіт з теорії нескінченних некомутативних груп, розв'язав узагальнену п'яту проблему Гільберта (1957). Побудував теорію локально-нільпотентних локально-бікомпактних груп у цілому (1956), важливу для дослідження багатьох фізичних процесів, зокрема плазмових потоків та колективної поведінки взаємодіючих об'єктів різної природи. Наступні його дослідження стосуються топологічної алгебри, теорії автоматів та електронних обчислювальних машин, створення ЕОМ та програмного забезпечення, економічної кібернетики, автоматизації проектування, теорії автоматизованих систем керування та обробки даних, штучного інтелекту.

Ініціатор створення проблемно-орієнтованих програмно-технічних комплексів для інформатизації, комп'ютеризації та автоматизації господарської і оборонної діяльності країни. Розробив загальну теорію цифрових автоматів і дискретних перетворювачів (1964), спільно з учнями — математичну теорію проектування обчислювальних систем (1970), автоматичні системи керування виробництвом «Львів», «Гальванік», «Кунцево», «Енергія», «Швидкість», «Віраж», «Юпітер» та ін., систему відображення «Ритм-3» для Центру керування польотами космічних апаратів. Запропонував ідеї інтерпретації мов високого рівня (1963—

В.М. Глушков

65) та рекурсивних і макроконвейєрних ЕОМ (1974–77), реалізовані у машинах ЕС 2701 (1984) та ЕС 1766 (1987). В 1964 сформулював ідею та почав реалізацію Єдиної державної мережі обчислювальних центрів, яка у 70-х дістала назву «Загальнодержавна автоматизована система збору і обробки інформації для обліку, планування та управління народним господарством» (ОГАС). Ще в 1973 запропонував діалогову систему планування (ДІСПЛАН), яка розроблялася в рамках ОГАС. Ця система функціонувала в режимі реального часу і дозволяла швидко коригувати та ефективно оптимізувати міжгалузеві баланси, поєднувала балансові методи з методами програмно-цільовими. Саме тоді було закладено загальні методи і принципи державного планування і коригування управлінської діяльності в режимі реального часу. Також у рамках проекту ОГАС В.М. Глушков спільно з Г.М. Добровим розробив технологію безперервного динамічного експертного прогнозування розвитку науки і техніки.

Ініціював дослідження «мозкоподібних» структур ЕОМ та штучного інтелекту, зокрема моделювання еволюції, автоматичного доведення теорем, побудови перших робототехнічних систем, розпізнавання зорових образів, усної мови, змісту фраз. Сформулював алгоритм навчання машини, це були перші в світі роботи зі штучним інтелектом (1961). Керував створенням ЕОМ «Промінь», «МІР», «Дніпро», «Іскра 125», «Мрія» «Чайка», «Експрес», спеціалізовані ЕОМ «Скорпіон», «Оріон», «Ромб», розробкою проектів універсальної ЕОМ «Україна» та термінального процесора БАРС.

З ініціативи В.М. Глушкова та декана механіко-математичного факультету І.І. Ляшка створено Факультет кібернетики Київ. ун-ту (1969), в якому вів курс лекцій, також читав науково-популярні лекції з кібернетики та обчислювальної техніки для громадськості в Києві та інших містах. Його лист до президента АН СРСР А.П. Александрова ініціював створення Відділення інформатики АН СРСР (1978).

На конгресі Міжнародної федерації з переробки інформації в Нью-Йорку В.М. Глушкова обрали членом Програмного комітету, в якому він очолив напрям «Застосування ЕОМ в прикладних науках, техніці, лінгвістиці і бібліотечних науках. Штучний інтелект», а на конгресі 1971 в Любляні — головою Програмного комітету конгресу.

Автор понад 500 наукових праць, серед яких 30 монографій. Його книги «Синтез цифрових автоматів», «Вступ до теорії систем, що самовдосконалюються», «Основи безпаперової інформатики» стали науковими бестселерами. Започаткував наукові журнали «Кібернетика» (1965), «Керуючі системи та машини» (1972). Під його керівництвом підготовлено першу в світі «Енциклопедію кібернетики». Створив наукову школу.

Герой Соціалістичної Праці (1969). Ленінська пр. (1964). Держ. пр. СРСР (1968, 1977). Держ. пр. УРСР (1970). Пр. ім. М.М. Крилова (1967) та С.О. Лебедєва (1979). Акад. АН СРСР (1964). Також член низки ін. академій наук. Засл. діяч науки УРСР (1978). Президією НАН України засновано премію ім. В.М. Глушкова, його ім'я присвоєно Ін-ту кібернетики НАН України. У 1996 Міжнародне комп'ютерне товариство присудило В.М. Глушкову (помертно) медаль «Піонер комп'ютерної техніки» за створення Інституту кібернетики, створення теорії цифрових автоматів і роботи в галузі макроконверсних архітектур обчислювальних систем. Його ім'ям названо один із проспектів у Києві. [15].

ГОРБУЛІН Володимир Павлович — учений в галузі механіки, ракетно-космічної техніки, інформатики, організатор науки і техніки, громадсько-політичний діяч, акад. НАН України (1997), її перший віце-президент (з 2015). Н. 17.01.1939 у Запоріжжі. Закінчив Дніпропетр. фіз.-техн. ф-т ун-ту (1962). У 1962–76 працював у КБ «Південне» в Дніпрі, 1977–90 — зав. сектору ЦК КПУ, 1990–92 — зав. підвідділу Кабінету Міністрів України, 1992–94 — генеральний

В.П. Горбулін

директор Національного космічного агентства України, 1994–99 — секретар Ради національної безпеки і оборони України, 1999 — радник Президента України, 2000–2006 — голова Держ. комісії з питань оборонно-промислового комплексу України, 2007–10 — директор Ін-ту проблем національної безпеки, 2014–18 — Національного ін-ту стратегічних досліджень.

Наук. дослідження стосуються проблем оптимізації процесів проектування, розробки і випробування ракетно-космічних систем, надійності стратегічних ракетних комплексів, інформаційних технологій, забезпечення національних інтересів держави в системах колективної безпеки та оборони, створення правових засад розбудови її оборонної складової, військово-технічного співробітництва і зовнішньополітичної діяльності України, історії ракетно-космічної науки і техніки.

Брав участь у створенні космічних апаратів серії «Космос» і низки стратегічних ракетних систем. Ініціатор і керівник розробки Національної космічної програми України та її реалізації. Учасник створення науково-методологічних основ системи національної безпеки, методологічного супроводження і наукового обґрунтування відповідних політичних рішень і законодавчих актів. Запропонував методики поетапного оборонного планування, пропозиції по розвитку оборонно-промислового комплексу та його структурної перебудови, комплексну систему моделювання структури оборонних ресурсів та оцінювання витрат на оборону.

Співавтор Концепції національної безпеки і оборони України, Державної програми будівництва та розвитку Збройних сил України та інших провідних документів. За його безпосередньої участі розроблено Державну програму розвитку озброєння та військової техніки і Концепцію структурної перебудови оборонно-промислового комплексу України, учасник розробки Закону «Про основи національної безпеки України» (2003). В 2016–18 під загальною редакцією В.П. Горбуліна створювалися аналітич-

ні доповіді до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України».

Значним доробком В.П. Горбуліна у сфері державного безпекотворення є Стратегія національної безпеки України, спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Під його керівництвом розроблено нову Воєнну доктрину України. В останні роки долучився до розробки проекту Концепції інформаційної безпеки України, до усіх процесів захисту вітчизняного кіберпростору.

Автор та співавтор понад 200 наукових публікацій, в тому числі 10 монографій і двох підручників. Головний редактор журналів «Стратегічна панорама», «Україна – НАТО», «Євроатлантикінформ», «Національна безпека: український вимір». Він очолив підготовку і забезпечив випуск кількох популярних монографічних видань, найважливішими з яких є «Донбас і Крим: ціна повернення» (2015) та «Світова гібридна війна: український фронт» (2017). Його завжди вирізняла активна громадянська позиція, проявом якої є 40 масштабних світоглядних публікацій в інформаційно-аналітичному тижневику «Дзеркало тижня».

Засл. машинобудівник України (1994). Держ. пр. України (2002). Орден князя Ярослава Мудрого II, III, IV та V ст. (2017, 2009, 2004, 1997). Пр. ім. М.К. Янгеля (1988). Держ. пр. СРСР (1990). Ордени і медалі СРСР. Акад. Міжнародної академії астронавтики (1993) [16].

ГУЛИЙ Максим Федотович — біохімік, акад. АН УРСР (1957, чл.-кор. 1948), віце-президент АН УРСР (1958–62), Герой України (2005). Н. 3.03.1905 у с. Нова Басань (тепер Чернігів. обл.). Закінчив Київ. ветеринарно-зоотехнічний ін-т (1929). Учасник Другої світової війни. З 1932 працював в Ін-ті біохімії НАН України (в 1950–87 — зав. відділу, 1972–77 — директор, з 1987 — радник при дирекції), одночасно в

М.Ф. Гулий

*Золота зірка
Героя України*

1944–71 — зав. кафедри Укр. сільськогосподарської академії. П. 23.05.2007 у Києві.

Наукові праці присвячено вивченню обміну речовин, фізико-хімічних і біологічних властивостей білків, регуляції їх біосинтезу, виробництву низки лікарських препаратів для лікування та профілактиці захворювань людини і сільськогосподарських тварин. Один із засновників вітчизняної молекулярної біології та імунохімії. Досліджував роль вуглекислоти в обмінних процесах, що відбуваються в організмі тварин і людини. Довів, що вуглекислота є активним регулятором обміну речовин (контролює процеси карбоксилювання — декарбоксилювання), впливаючи на біосинтез білків, ліпідів і функціонування трикарбонового циклу. Запропонував методи діагностики, профілактики й лікування захворювань, пов'язаних із патогенезом кислотно-лужного гомеостазу. Розробив методи виділення, очищення й кристалізації білків тваринного та мікробного походження, технологію промислового виробництва високоочищених ферментів глюкозооксидази і каталази. Досліджуючи зберігання (консервування) кормів за мінімальної втрати в них поживних речовин, передусім протеїнів, виявив, що додавання амонійних солей в силос під час його закладання зменшує втрати органічних азотистих речовин, подекуди навіть збільшує їх вміст. Цей метод було впроваджено спочатку на Київській обласній сільськогосподарській станції «Терезино», згодом в інших господарствах країни. Розробив метод підвищення жирномолочності корів, який виправдав себе на практиці та був впроваджений за кордоном. Під його керівництвом створено «Карбоксилін» та його модифікації (МП-15 та МП-30) — мінеральні амонійні препарати для підвищення продуктивності сільськогосподарських тварин і птиці. Використання їх давало значний економічний ефект і було впроваджено у всіх районах СРСР із розвинутим тваринництвом. Розробив метод виділення глюкооксидази з культуральної рідини і міцелію гриба *Penicillium vitale* в сухому

високоочищеному стані та в кристалічній формі і спільно з М.М. Підоплічком, В.Й. Білай і Е.Т. Сорені створив антибіотик «Мікроцид», широко використовуваний в медичній практиці, а також метод пероксидно-каталазного знебарвлення крові тварин, який впроваджено в практику на м'ясокомбінатах країни для одержання високоякісного харчового протеїну. Розробив клінічний метод визначення глюкози та одержав стабільний реактив для ферментного аналізатора глюкози безперервної дії. Створив і довів до промислового випуску лікарський препарат «Намацит», який посилює окисно-відновлювальні та біосинтетичні процеси, стимулює метаболізм внаслідок інтенсифікації карбоксилювання, забезпечує вищий рівень функціонування циклу трикарбонних кислот у тканинах, що зумовлює антигіпоксичну дію препарату, стимулює регенерацію крові за анемій, м'яких тканин у разі поранень і кісток при переломах, допомагає в лікуванні незагоєваних виразок.

Спільно з колегами розробив антиалкогольний препарат «Медихронал», подвійний ефект якого забезпечує патогенетичну терапію і вторинну профілактику хронічного алкоголізму, а також дезінтоксикацію та зняття абстинентних станів; препарат антинаркотичної дії «Медицит»; для терапії уражень опорно-рухового апарату при гострому лейкозі у людей та тварин «Коректин». Автор 27 авторських свідоцтв і патентів.

Засл. діяч науки УРСР (1956). Держ. пр. УРСР (1978, 1985). Ордени Держави (2005) і князя Ярослава Мудрого V ст. (2000). Пр. ім. О.В. Палладіна (1974). Держ. пр. СРСР (1952). Ордени та медалі СРСР [17].

ГУТИРЯ Віктор Степанович – учений-хімік і організатор науки, акад. АН УРСР (1961), віце-президент АН УРСР (1963–74). Н. 11.09.1910 у с. Синявське (нині Ростов. обл., РФ). Закінчив в 1932 Азербайджан. політехн. ін-т (з 1930 – Азербайджан. нафтовий ін-т, з 1931 – Азербайджан. індустріальний ін-т). У 1932–59 працював

В.С. Гутиря

у Азербайджан. н.-д ін-ті нафтопереробної промисловості (з 1937 зав. лаб., у 1937–59 – заст. директора з наук. роботи, водночас з 1954 – начальник технічного управління, голова технічної ради Міннафтопрому Азербайджан. РСР); 1959–76 – зав. відділу, сектору, заст. директора з наук. роботи Ін-ту хімії високомолекулярних сполук АН УРСР у Києві, з 1976 – керівник відділення Ін-ту фізико-органічної хімії і вуглехімії АН УРСР у Донецьку. П. 21.10.1983, похований на Байковому цвинтарі в Києві.

Наукові праці присвячено хімії та технології нафти, зокрема дослідженню нафти з родовищ Азербайджану та України, розробці каталітичних процесів перетворення вуглеводнів. Вивчав процеси каталітичного крекінгу, сформулював загальні положення про специфічні особливості каталізу на цеолітах, зокрема показав, що геометричні параметри кристалічних ґраток цеолітів істотно впливають на швидкість і напрямок крекінгу та інших процесів розкладу. Розробив і впровадив технології синтезу етилового спирту з етилену шляхом прямої гідратації (1932–35). В 1941–45 працював над вирішенням оборонних завдань: розробляв технології виробництва низки речовин військового призначення, зокрема рецептури хімічних композицій протитанкових пляшок із запалювальною сумішшю, авіаційних бензинів з нафти Апшеронського півострова. Під його керівництвом на основі нафтохімічної сировини розроблено рецептури та організовано випуск низки протитанкових запалювальних засобів, налагоджено виробництво мононітратолуолу, тротилу та водню для аеростатів загородження. Водночас вирішував проблему збільшення виробництва авіаційних бензинів за рахунок розширення сировинних ресурсів. За розробку і впровадження в промисловість нових технологій, що дозволили підвищити виробництво авіабензину на діючих нафтопереробних заводах Баку, удостоєний Державної премії СРСР 1942 р.

Після війни В.С. Гутиря працював над розробкою методу каталітичного крекінгу в

псевдозрідженому шарі каталізатора. В 1953 ці дослідження завершилися введенням в експлуатацію першої в СРСР промислової установки каталітичного крекінгу в киплячому шарі мікросферичного амонісилікатного каталізатора на Бакинському нафтопереробному заводі, що суттєво вплинуло на розвиток нафтопереробної промисловості країни. Очолював дослідження з переробки важкої нафтової сировини (мазутів, гудронів, крекінгових залишків) з метою одержання автомобільних бензинів, дизельного палива та нафтохімічної сировини. Зокрема розробив схему двоступінчастої переробки мазутів, що включала легкий крекінг в псевдозрідженому шарі інертного або малоактивного теплоносія з наступним глибоким каталітичним крекінгом одержаної фракції. Під його керівництвом споруджено перші в СРСР установки каталітичного крекінгу. В Ін-ті хімії високомолекулярних сполук АН УРСР розгорнув дослідження хімічного складу бензинових і керосиногазойлевих фракцій нафт України, зокрема вмісту н-алканів і ароматичних вуглеводнів для подальшого каталітичного перетворення їх в мономери для виробництва полімерних матеріалів. Вперше в СРСР розпочав дослідження з використання цеолітів як адсорбентів і каталізаторів для процесів нафтопереробки. Зокрема, світове визнання одержали піонерські роботи В.С. Гутирі та його учнів в галузі каталітичних перетворень вуглеводнів на різних типах і формах цеолітів. Відкрив каталітичну реакцію одностадійного синтезу етил- і вінілзаміщених ароматичних сполук конденсацією метилзаміщених ароматичних вуглеводнів і метанолу на цеолітах, вперше сформулював загальні положення та специфічні особливості каталізу на цеолітах. Довів, що основними факторами, які визначають специфіку каталізу на цеолітах, є наявність регулярної мікрористалічної структури, природа іонообмінного катіона та тип кристалічної ґратки. Сформульовані положення стали суттєвим внеском В.С. Гутирі та його

учнів в розвиток теорії підбору цеолітних каталізаторів для сучасних процесів нафтопереробки та нафтохімії. Автор понад 150 наук. статей, численних авторських свідоцтв про винаходи, двох монографій.

На посаді вице-президента АН УРСР В.С. Гутиря координував дослідження в галузі аеростатичного транспорту нафти та природного газу з малодоступних районів, керував роботами, пов'язаними з підвищенням ефективності використання магістральних газопроводів, працював над створенням методів мікробіологічного захисту трубопроводів і синтезу білків з нафти. Голова Республіканської міжвідомчої комісії з нафтопереробки та нафтохімії, Редакційно-видавничої ради АН УРСР.

Акад. АН Азербайджан. РСР (1949), чл.-кор. АН СРСР (1953). Держ. пр. СРСР (1942). Пр. ім. Л.В. Писаржевського (1976). Ордени і медалі СРСР [18].

С.О. Єфремов

ЄФРЕМОВ (справжнє прізвище – Охріменко) Сергій Олександрович – літературознавець, публіцист, громадсько-політичний діяч, акад. УАН (1919), вице-президент ВУАН (1921–28). Н. 6.10.1876 в с. Пальчик (тепер Черкас. обл.) в сім'ї священика. В 1891 поступив до Київ. духовної семінарії. В Києві занурюється в ідейно-політичне життя міської молоді, позначене гострою полемікою між народницькою та марксистською ідеологіями. Під час перебування в семінарії стає активним членом укр. громади, знайомиться з старогромадівцями, такими як В.Б. Антонович і О.Я. Кониський, а також національно орієнтованою творчою молоддю – М.С. Грушевським, О.Г. Лотоцьким та ін. У 1893 починає писати оповідання укр. мовою, які з 1895 друкувалися у львів. журналі «Дзвін». За участь в укр. громадсько-культурному русі змушений 1896 залишити семінарію. Через рік, склавши екстерном випускні іспити в Першій київ. гімназії, поступає на юрид. ф-т Київ. ун-ту. Навчання поєднує з широкою громадсько-куль-

турною роботою, виступає 1897 одним з ініціаторів і засновників Всеукр. загальної організації (ВУЗО), виконуючи обов'язки секретаря на її з'їздах та входячи в 1901 та 1903 до її Ради. Став разом з деякими ін. молодими укр. діячами співзасновником видавництва «Вік», метою якого було поширення укр. книги. В 1902 воно випустило укладену Є. тритомну антологію укр. літератури XIX ст. з численними біографічними довідками.

Закінчивши 1901 ун-т, повністю присвячує себе літературознавчій та публіцистичній роботі, багато друкується в «Киевской старине», «Киевских откликах», «Літературно-науковому віснику», «Записках НТШ», «Русском богатстве». Виступає за побутово-реалістичну літературу, заперечуючи модерністські течії, зокрема символізм, як інтелігентсько-снобістські та відірвані від життя. Скептично, з осторогою і недовірою ставився до західних впливів, про що заявив у своїй програмній статті «В пошуках нової краси» (1902), яка погіршила його відносини з багатьма митцями, навіть такими, як І.Франко, Леся Українка та О. Кобилянська. Проти народницьких крайнощів в оцінці мистецтва в цій статті невдовзі виступив І.Франко. Складний, завзято-принциповий характер Є. не сприяв ширості його взаємин з такими амбітними діячами, як М.С. Грушевський та В.К. Винниченко. Органічно не сприймаючи космополітизм аутентичного марксизму, Є. обережно поставився до сформованої в 1900–1902 Революційної укр. партії (РУП) та до створеної на основі її провідного ядра – Укр. соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). Сам починає займатися «партійним будівництвом», виступає одним з фундаторів створеної на ґрунті ВУЗО восени 1904 Укр. демократичної партії (УДП). З початком революції 1905–1907 розгортає широку публіцистичну роботу, видає кілька брошур для народного читання, публікує першу від часів заборони укр. друкованого слова статтю «Чи буде суд?» в «Киевских откликах»

і входить до складу редколегії україномовного часопису «Громадська думка». Заарештований наприкінці грудня 1905 за бурхливу національно-політичну діяльність, майже рік проводить у Лук'янівській в'язниці. По звільненню продовжує писати публіцистичні статті з укр. питання, редагує більшість книжок, що випускає видавництво «Вік», але переважно зосереджується на історико-літературній роботі. Виступає активним членом Товариства укр. поступовців (ТУП) та ін. укр. культурно-громадських організацій. Крім численних статей в «Раді», «Украинской жизни», «Заветах», «Русском богатстве», в нього виходять «Шевченко та українське письменство» (1907), «Марко Вовчок» (1907), «Тарас Шевченко, його життя та діла» (1908), а також брошури з громадсько-політичних питань — «Єврейська справа на Україні» (1908), «З громадського життя на Україні» (1909) та ін.

В 1911 у Києві виходить його ґрунтовна «Історія українського письменства», яка згодом неодноразово перевидается. Вона містила значну узагальнюючу інформацію в народницькому ідейному контексті. Є. вважав основним змістом національного літературного процесу розкриття національно-визвольної ідеї через принцип народності. Цим зумовлюється його недооцінка самобутнього значення книжкової літератури доби бароко та модерністської течії межі XIX–XX ст. Книгу в цілому схвалено зустріли укр. громадські кола, але водночас вона викликала і полемічні виступи. Слідом за нею виходять написані в тому ж народницькому дусі «Шевченко» (1914), «Борис Грінченко, життя його та діла» (1913), «Співець боротьби та контрастів» (1913), «За рік 1912» (1913).

З початком Першої світової війни друкування укр. мовою знову було заборонено, закрилися укр. часописи і газети, зокрема «Рада». Війну Є. сприймав як трагедію укр. народу, який виступав у ній розділеним між двома ворогуючими імперіями. Гостро засуджує брутальну українофобську, русифікаторську політику рос. військової

адміністрації на окупованих західноукраїнських землях. Його громадсько-публіцистичний голос стає гучнішим. Зокрема, в січні 1917 він від ТУПу складає листа до президента США В. Вільсона з підтримкою його плану закінчення війни, який передбачав визнання за всіма народами Європи права на самовизначення.

З надходженням до Києва звістки про Лютневу революцію 1917 Є. відразу залучається до бурхливої громадсько-політичної роботи, виступає одним з ініціаторів створення і фундаторів Української Центральної Ради, обирається головою Союзу укр. автономістів-федералістів (в який перетворилося ТУП), у червні стає головою Укр. партії соціалістів-федералістів, яка постала на основі колишньої УРДП. У перші місяці існування Центральної Ради відіграє в ній важливу роль, входить до першого складу її виконавчого органу, в квітні разом з В.К. Винниченком обирається заступником її голови, входить до складу делегації на переговорах з Тимчасовим урядом у Петроград, виступає одним з авторів І Універсалу. Але з середини літа 1917 відходить від активної роботи в Центральній Раді та її виконавчих структурах через неприйняття соціалістичного курсу, який нав'язувався Раді представленими в ній партіями — укр. соціал-демократів та укр. соціалістів-революціонерів. Свою роль відіграли також особисті відносини з їх лідерами — М.С. Грушевським та В.К. Винниченком.

В другій половині 1917 — на початку 1918 Є. зосереджується на публіцистиці, постійно друкується в «Новій раді». Його основна тема — українське національне життя. Критикує Тимчасовий уряд, різко негативно ставиться до більшовицького жовтневого перевороту 1917, протестує проти кривавого свавілля червоних воєнків в окупованому ними в лютому 1918 Києві. Особливо неприйнятною для нього була ідея усуспільнення землі. Гостру критику з його боку викликала і безпорадна політика уряду В.О. Голубовича в березні — квітні 1918. Але переворот

29 квітня 1918, внаслідок якого до влади прийшов П.П. Скоропадський, він також не сприйняв і відмовився від пропозиції М.П. Василенка та Д.І. Дорошенка увійти до складу гетьманського уряду. Разом з деякими членами партії соціалістів-федералістів у травні 1918 увійшов до опозиційного гетьману Укр. національно-державного (Національного) союзу, очолюваного спочатку А.В. Ніковським, але коли головою Союзу став В.К. Винниченко, відійшов від активної роботи в ньому. Під час підготовки та проведення його лідерами антигетьманського повстання займав непослідовну позицію. Якщо з П.П. Скоропадським його розділяли передусім соціальне походження і виховання, то з В.К. Винниченко та С.В. Петлюрою, крім різного розуміння ідеалів соціалізму, гостра конкуренція за лідерство в національно-демократичному русі, яка породжувала гострий особистий антагонізм.

З кінця 1918 Є. назавжди відходить від політичної діяльності і зосереджується на науково-дослідній. В лютому 1919 стає дійсним членом УАН і займає посаду секретаря її Історико-філологічного відділу, 1921 обирається віце-президентом ВУАН. Впродовж 20-х рр., не визнаючи не тільки модерністських, а й комуністичних новацій в літературі, продовжує досліджувати укр. класику. В нього виходять «М.Коцюбинський» (1922), «І.Нечуй-Левицький» (1924), «І.Карпенко-Карий» (1924), «Панас Мирний» (1928). У 1924 побачило світ четверте видання його «Історії українського письменства», а двома роками пізніше – перероблена книга про життя і творчість І. Франка.

Під час проходження сфабрикованої владою справи «Центру дії» у 1923–24 підтримував і допомагав звинуваченим, зокрема М.П. Василенку. Але в кінці 20-х років сам стає об'єктом брутальних звинувачень в антирадянській діяльності та «буржуазному націоналізмі». 21 липня 1930 його заарештовано і звинувачено в керівництві вигаданої більшовицькими репре-

сивними органами контрреволюційної Спілки визволення України. По цій справі проходило на суді, що відбувався в березні – квітні 1930 в Харкові, 45 відомих представників укр. інтелігенції, зокрема друзі Є. по партії соціалістів-федералістів – А.В. Ніковський та Л.М. Старицька-Черняхівська. Всього у справі СВУ по Україні було репресовано понад 5 тисяч людей (переважно наукових співробітників, вузівських викладачів і вчителів, лікарів, студентів), а «відділення» цієї організації були «виявлені», крім Києва та Харкова, в Одесі, Дніпропетровську, Полтаві, Чернігові, Вінниці та Миколаєві. 19 квітня 1930 Є. засуджено до смертної кари, яку було замінено 10 роками ув'язнення. Покарання він відбував у Ярославському та Володимирському ізоляторах, а через сім років його було передано до системи ГУЛАГу. В одному з його таборів Є. 31.03.1939 помер. Реабілітований в 1989 посмертно, поновлений в складі Академії 1990. Його життєвий шлях є багато в чому символічним і демонструє складні, суперечливі ідейні та політичні пошуки орієнтованої на народницькі ідеали частини укр. інтелігенції початку ХХ ст. [19].

ЗАГОРОДНІЙ **Анатолій Глібович** – фізик-теоретик і організатор науки, акад. НАН України (2006, чл.-кор. 1997), віце-президент НАН України (з 2011). Н. 29.01.1951 у с. Велика Багачка на Полтавщині. Закінчив радіофізичний ф-т Харків. ун. (1972) і почав працювати в Ін-ті теоретичної фізики АН УРСР з 1980 – учений секретар, з 1989 – заст. директора, в 1996–2016 – зав. відділу, з 2003 – директор), з 1992–2005 – також проф. Києво-Могилянській академії, водночас з 1996 – проф. Київ. ун-ту; 2009–11 – головний учений секретар НАН України.

Наукові праці (понад 200) стосуються теоретичної та математичної фізики, фізики кінетичних явищ, теорії плазми, статистичної фізики. Спільно з І.П. Якименком і Ю.Л. Клімонтовичем розробив статистичну теорію просторо-

А.Г. Загородній

во-обмежених плазмово-молекулярних систем і на її основі дослідив вплив взаємодії плазмової та молекулярної підсистем на електромагнітні флуктуації в таких системах. Зокрема, одержав нові кінетичні рівняння для функцій розподілу вільних і зв'язаних заряджених частинок в обмежених плазмово-молекулярних середовищах, установив явний вигляд інтегралів зіткнень. Побудував теорію гальмівного випромінювання у плазмово-молекулярних системах, яка враховує можливі процеси розсіяння за участю заряджених частинок і молекул, а також розсіяння електронів і молекул на колективних флуктуаціях.

У 80–90-х роках з О.Г. Ситенком узагальнив теорію флуктуацій у стійкій стаціонарній плазмі на випадок турбулентної плазми з дифузійно-дрейфовими рухами рідинного типу. Знайдено динамічні формфактори такої плазми, виявлено їхні особливості, пов'язані з великомасштабними турбулентними рухами в ній. У межах розвинутого підходу запропоновано модель немарківської дифузії частинок у турбулентній плазмі, що уможливило описання насичення плазмових нестійкостей у граничних випадках слабкої та сильної турбулентності. Подальші дослідження було спрямовано на одержання кінетичних рівнянь систем з немарківськими процесами релаксації, на розвиток теорії електромагнітних флуктуацій у заповненій плазмі з урахуванням флуктуацій заряду порошенок, вивчення впливу динаміки зарядження порошенок на колективні флуктуації та розсіяння хвиль у плазмі, а також числове моделювання структурних і термодинамічних властивостей сильно неідеальних кулонівських систем, моделюючих заповнену і колоїдну плазму.

Розробив послідовну кінетичну теорію заповненої плазми, вивів строгі мікроскопічні рівняння і ланцюжок рівнянь Боголюбова для такої плазми, які уможливили пояснення широкого класу нових фізичних явищ. Зокрема, запропонував кінетичний підхід до розрахунку ефективних потенціалів взаємодії порошенок

у плазмі, застосувавши його для знаходження екранованих потенціалів у слабо іонізованій плазмі за наявності зовнішніх полів. Використовуючи формалізм імовірностей переходу частинок, розрахував функцію діелектричного відгуку запорошеної плазми і струми зарядження порошинки за довільних частот зіткнень електронів та іонів з нейтральними частинками. Через узагальнення моделі точкових стоків знайдено ефективні потенціали взаємодії порошинок за наявності зовнішнього магнітного поля, показано, що зіткнення електронів та іонів викликають розекранування, тобто появу кулонівської асимптотики ефективного потенціалу. Разом з тим було доведено, що специфічна поляризація плазми поблизу рухомої порошинки може привести до значного зменшення коефіцієнта тертя і навіть зміни його знака. Таким чином, було пояснено, чому температура порошинок, вимірювана в експериментах, може значно перевищувати температуру плазмового оточення. Розвинув теорію броунівського руху порошинок, знайшов нетривіальні розподіли порошинок за швидкостями у плазмі, а також частинок у звичайних колоїдах. Здійснив об'єднане описання дифузійних процесів на довільних часах еволюції.

Неодноразово виступав із пленарними доповідями на найпрестижніших конференціях із фізики плазми, був членом програмних і організаційних комітетів низки міжнародних конференцій. Поряд із плідною науковою та активною педагогічною діяльністю виконує значний обсяг науково-організаційної роботи. Головний редактор «Українського фізичного журналу», член редколегій низки ін. журналів. Очолює Комісію НАН України з наукової спадщини академіка В.І. Вернадського, наукові ради і комітети, керує науковими програмами, зокрема, в 2009–13 був керівником Державної цільової науково-технічної програми впровадження і застосування грид-технологій, в 2004–2006 — головою оргкомітету Міжнародного конгресу

з фізики плазми, в 2012 – XXV Київ. міжнародного симпозіуму з наукознавства та історії науки «Творча спадщина В.І. Вернадського в дослідженні науки та її організації». Спочатку як головний учений секретар НАН України, потім як віце-президент НАН України приділяє значну увагу розвитку міжнародного наукового співробітництва наукових установ Академії, інтеграції української науки в європейський науковий простір, є науковим представником України в Європейському центрі ядерних досліджень.

Держ. пр. України (2005). Засл. діяч науки і техніки України (2012). Пр. ім. К.Д. Синельникова (1991) та М.М. Боголюбова (2012). Орден «За заслуги» III (2008) та II (2016) ст. [20].

А.І. Кіпріанов

КІПРІАНОВ Андрій Іванович – хімік-органік, організатор науки, акад. АН УРСР (1945, чл.-кор. 1939), віце-президент АН УРСР (1946–48). Н. 16.07.1896 у с. Руські Тишки (нині Харків. обл.) у сім'ї священика. Після закінчення Харків. духовної семінарії (1914) вступив до Харків. ун-ту, який закінчив 1919, де залишився працювати (з 1940 – проф.). Водночас працював в Укр. ін-ті прикладної хімії (1924–36), II Мед. ін-ті (1937–39), в якому очолював лабораторію органічного синтезу; в 1936–41 – в Ін-ті хімії при Харків. ун-ті, 1942–45 – директор Об'єднаного ін-ту хімії АН УРСР, з 1945 працював в Ін-ті органічної хімії АН УРСР в Києві (в 1945–60 – директор, з 1961 – зав. відділу), водночас 1944–60 – зав. кафедри Київ. ун-ту, 1946–57 – голова Відділу фізико-хімічних, математичних і геологічних наук АН УРСР. П. 29.09.1972, похований на Байковому цвинтарі в Києві.

Наукові праці стосуються органічного синтезу, хімії органічних барвників, зокрема теорії кольоровості. Роботи з ціанінових барвників у 1936–41 проводив у Харкові, вони започаткували серію фундаментальних досліджень, які сприяли появі нових ідей у теорії кольоровості. В 1937 А.І. Кіпріанов та Г.Т. Пілюгін відкрили

гіпсохромне зміщення смуг у спектрах поглинання несиметричних поліметинових барвників. Це явище незалежно від них виявив на п'ять років пізніше американський учений Л. Брукер, назвавши його «девіацією», та використовував у подальших дослідженнях. Це відкриття дозволило одержати важливий експериментальний матеріал для пояснення явища порушення симетрії барвників і впливу його на забарвлення, уможливило з єдиних позицій розглядати різні аспекти теорії кольоровості, робити широкі теоретичні узагальнення, використовуючи положення квантової хімії.

У воєнні роки його наукова група допомагала промисловості виконувати роботи з оборонної тематики. Використання уявлень електронної симетрії дозволило йому у 40-і роки пояснити явище сольватохромії (впливу розчинників на забарвлення розчинів барвників). Це пояснення є загальноприйнятим і нині. В 1947 з співробітниками встановив вплив просторових ускладнень у будові молекул ціанінових барвників на їх забарвлення. Синтезував природний антибіотик іодин (1950), відкрив та теоретично обґрунтував (1965) явище взаємодії хромофорів у молекулах барвників, в подальшому встановив основні закономірності цієї взаємодії. Синтезував низку нових ціанінових барвників, впровадив у виробництво нові сенсibilізатори для кіноплівки. Його результати знайшли широке практичне застосування в кінофотопромисловості та системах реєстрації, обробки та збереження інформації, лазерній техніці, оптоелектроніці.

Створив наукову школу в теорії кольоровості органічних сполук, серед його учнів і послідовників 21 доктор і понад 40 кандидатів наук. Співробітниками К. одержано понад 200 автор. свідоцтв, які підтверджують пріоритет школи в галузі синтезу та практичного використання поліметинових барвників. Діяльність К. пов'язана з багатьма виробничими та науковими установами — Державним науково-дослідним

і проектним інститутом хіміко-фотографічної промисловості в Москві, його філіями у Ленінграді, Шостці, Казані, Шосткинським хімічним комбінатом, Ленінградською фабрикою фотографічного паперу, Ленінградським оптичним інститутом, Інститутом фізики НАН України та ін. Відповідальний редактор журналу «Доповіді АН УРСР» (1948–72), член редколегії «Українського хімічного журналу» (1950–72), проводив інтенсивну роботу у Всесоюзному хімічному товаристві ім. Д.І. Менделєєва.

Засл. діяч науки УРСР (1957). Держ. пр. СРСР (1942). Державні нагороди СРСР. Президія НАН України встановила премію імені А.І. Кіпріанова (1987), одна з вулиць Києва названа його ім'ям [21].

П.Г. Костюк

КОСТЮК Платон Григорович — фізіолог, нейрофізіолог, біофізик та організатор науки, акад. АН УРСР (1969, чл.-кор. 1964), віце-президент НАН України (1993–98), Герой України (2007). Н. 20.08.1924 у Києві. Закінчив Київ. ун-т (1946) і Київ. мед. ін-т (1949). В 1951–57 викладав у Київ. ун-ті, з 1958 — зав. відділу, з 1966 — директор Ін-ту фізіології НАН України та з 1992 — Міжнародного центру молекулярної фізіології НАН України, також з 2000 — зав. Міжнародної кафедри ЮНЕСКО у Києві. П. 10.05.2010 у Києві.

Наукові праці присвячено загальній фізіології нервової системи, нейрофізіології, зокрема вивченню клітинних механізмів мозкової діяльності, встановленню принципів передачі інформації в нервовій системі. Розробив методики вивчення фізіології людини і тварин, наукові основи широкого спектра практичних розробок у галузі медичних технологій і лікарських препаратів. Вперше в Україні та колишньому СРСР застосував мікроелектродну техніку для дослідження структурно-функціональної організації нервових центрів і біофізичних і молекулярних механізмів збудження та гальмування в нервових клітинах.

В 1958 в Ін-ті фізіології АН УРСР створив відділ загальної фізіології центральної нервової системи, де започаткував нові напрями — клітинна та молекулярна нейрофізіологія і біофізика клітини. Розробив методики, за допомогою яких вивчалися закономірності діяльності клітинної мембрани. Поряд із фармакологічними впливами на окремі типи іонних каналів, з'явилася можливість розділяти та реєструвати електричні струми і вивчати властивості та кінетику натрієвих, кальцієвих і калієвих іонних струмів. Провів дослідження активності транспорту іонів крізь плазматичну мембрану. На основі цих досліджень висунуто нові положення щодо механізмів діяльності іонних каналів, які забезпечують збуджувальність соматичної мембрани. Велике значення мають його дослідження властивостей потенціалкерованих кальцієвих каналів. Завдяки застосуванню математичної моделі з'явилась можливість кількісно оцінювати діяльність їх ворітних механізмів. Уперше було зареєстровано «ворітний струм» кальцієвих каналів, за допомогою методу внутрішньоклітинного діалізу вдалося зареєструвати флуктуації струмів, зумовлених активністю окремих кальцієвих каналів та виміряти їх функціональні характеристики.

В 1983 спільно з О.О. Кришталем і В.І. Підоплічком відкрив явище вибіркової саморегулюючої кальцієвої провідності мембрани соми нервової клітини. На основі досліджень структури та функції іонних каналів, мембранних рецепторів нервових клітин відкрив нові факти стосовно їх молекулярних, кінетичних і фармакологічних властивостей. Показав наявність родини потенціалкерованих мембранних каналів, здатних з високою селективністю створювати вхідний струм кальцію при деполяризації нейрональної мембрани. Вперше ці канали було поділено на дві основні функціональні групи — низько- та високопорогові.

Розробив методику внутрішньоклітинної перфузії тіла нервової клітини та застосував її для дослідження мембранних і молекулярних

*Золота зірка
Героя України*

механізмів цієї клітини. Запропонував нові методи реєстрації електричної активності нервових клітин, створив низку нових електрофізіологічних приладів. За їх допомогою спільно з колегами вивчив механізми обміну іонів кальцію у нервових клітинах, його порушення при патології мозку. Вивчав кальцієве депо клітини, утворене мітохондріями, ендоплазматичним ретикулулом і ядром. Описав вищий рівень процесів у нервовій системі – збуджувальну та гальмівну синаптичну передачу і синаптичну пластичність. Під його керівництвом проведено дослідження порушень нервових функцій на тваринах, у яких було спричинено експериментальні захворювання – цукровий діабет, епілепсія, хвороба Альцгеймера. Автор 7 патентів на винаходи приладів для електрофізіологічних досліджень. Створив наукову школу.

Держ. пр. УРСР (1976), Держ. пр. України (1992, 2003). Засл. діяч науки і техніки України (2003). Ордени Держави (2007), князя Ярослава Мудрого V ст. (1998). Герой Соціалістичної Праці (1984). Акад. АН СРСР (1974). Держ. пр. СРСР (1983). Держ. нагороди СРСР. Золота медаль ім. В.І.Вернадського (2005). Пр. ім. І.П. Павлова (1967), І.М. Сеченова (1977), О.О. Богомольця (1987), Л. Гальвані (1992). Акад. АМН України (1994). В 1975–88 – академік-секретар Відділення фізіології АН СРСР. В 1985–90 – Голова Верховної Ради УРСР. Голова Укр. товариства фізіологів (з 1986). Президією НАН України засновано премію його імені [22].

КОШЕЧКО Вячеслав Григорович – учений-хімік, організатор науки, акад. НАН України (2006, чл.-кор. 1990), її віце-президент (з 2015). Н. 22.06.1946 у Житомирі. Закінчив Ужгород. ун-т (1969). З 1971 працює в Ін-ті фізичної хімії НАН України (з 1986 – зав. лабораторії, з 1998 – заст. директора, з 2008 – зав. відділу, з 2008 – директор).

Наукові праці стосуються фізичної та фізико-органічної хімії, зокрема хімічної будови та реакційної здатності, кінетики, електроорганіч-

ної хімії, хімічних джерел струму, гомогенного каталізу, міжмолекулярних взаємодій, властивостей і поведінки інтермедіатів хімічних перетворень, нанохімії. З колегами дослідив новий тип реакцій вільних радикалів, що включають в елементарних актах їх окисно-відновлювальні перетворення, встановив основні закономірності впливу електронної будови вільних радикалів і реагентів та природи середовища на швидкість таких процесів. Вперше було обґрунтовано та експериментально доведено «некласичні» властивості вільних радикалів вступати в окисно-відновлювальні реакції між собою; виникнення електричного струму в реакціях вільних радикалів; висунуто та обґрунтовано концепцію про можливість гомогенного каталізу різних хімічних і електрохімічних процесів вільними радикалами та іон-радикалами; виявлено здатність одних «малих» молекул каталізувати перетворення інших.

З ін. виконав цикл досліджень з будови, кінетики та реакційної здатності катіон-радикалів (КР), покладених в основу одного з нових напрямів хімії — фізичної хімії гетероатомних катіон-радикалів. Було обґрунтовано положення про ключову роль КР в протіканні процесів електрофільного заміщення, що уможливило перегляд класичних уявлень про елементарні акти та механізм перебігу таких процесів, дало змогу з нових позицій підійти до їхньої інтенсифікації та керування, запропонувати нові методи введення замісників в ароматичне ядро. Виявив і сформулював основні фактори, що визначають реакційну здатність гетероароматичних КР різних класів в окисно-відновлювальних реакціях з вільними радикалами, органічними і неорганічними молекулами. Вперше встановлено зв'язок і кореляційні співвідношення між електронною будовою катіон-радикального остова, природою аніона, середовища та реакційною здатністю КР, а також асоціативно-дисоціативними переходами різних типів частинок, якими є КР у розчині.

В.Г. Кошечко

З колегами була закладено основи нового перспективного напрямку електроорганічної хімії – електрохімічно активованого введення різноманітних «малих» молекул (CO_2 , CO , NO , SO_2 , CS_2 , H_2S) як функціональних груп в органічні субстрати. Вивчено елементарні акти взаємодії «малих» молекул з аліфатичними та ароматичними галогенпохідними, алкенами, фенолами, тіофенолами, ненасиченими та галогенвмісними полімерами та ін., встановлено природу ключових проміжних частинок таких процесів, досліджено вплив електронної будови реагентів, середовища та інших факторів на перебіг реакцій, розроблено принципово нові ефективні методи одержання різноманітних органічних похідних. Виконано значний цикл досліджень з електрохімічної активації фреонів та залучення їх у різноманітні процеси одержання цінних фторвмісних продуктів.

Важливе значення мають результати його досліджень з електрохімії вільних радикалів та іон-радикалів і створення на їх основі хімічних джерел струму. Виявлення електрорушійних сил і нового класу струмоутворювальних реакцій в електрохімічних ланцюгах з вільних радикалів покладено в основу створення первинних і вторинних джерел струму, в яких як робочі речовини виступали стабільні радикали. Розроблено оригінальні композиції апротонних електролітів, здатних значно підвищувати експлуатаційні характеристики літєвих джерел струму, створено для них нанокompозитні матеріали нового покоління – гібридні трикомпонентні нанокompозити типу «гість-хазяїн» на основі шаруватих оксидів перехідних металів і макромолекул полімерів в міжшаровому просторі наночастинок неорганічної компоненти. Також створено для паливних елементів нанокompозитні каталізатори на основі електропровідних полімерів.

Впродовж останніх років разом із колегами він зробив вагомий внесок у започаткування нового наукового напрямку – фізичної хімії наноструктурованих систем і нанокompозит-

них матеріалів (у тому числі графеноподібних двовимірних структур). Зокрема, розроблено оригінальні екологічно сприятливі підходи одержання перспективних наноструктурованих електропровідних полімерів на їх основі та нових гібридних нанокомпозитів з різними неорганічними сполуками і 2D-наноструктурами з незвичайними фізико-хімічними, електрофізичними та оптичними властивостями. Також створено високочутливі магнітометри для аерогеологорозвідки, хімічні джерела струму різного призначення, нові хімічні та електрохімічні способи одержання низки комерційно важливих органічних сполук. Автор понад 400 наукових праць, 4 монографій і 50 патентів.

Встановив міжнародні зв'язки з різними науковими центрами з виконання спільних наукових проектів у рамках низки європейських програм – PECO, INTAS, COST, УНТЦ та низкою зарубіжних фірм. Активно працює в ряді науково-технічних рад з управління Державними і багатогалузевими науково-технічними програмами, цільовими комплексними програмами фундаментальних досліджень НАН України, в міжнародній науковій раді з управління Європейської науково-технічної програми COST-29. Керує Цільовою програмою наукових досліджень НАН України «Нові функціональні речовини і матеріали хімічного виробництва» (з 2017), очолює Комісію з питань модернізації парку наукових приладів та обладнання. Приділяє значну увагу розвитку співробітництва НАН України з НААН України та НАМН України, забезпечує участь установ НАН України в вирішенні проблем охорони здоров'я, навколишнього природного середовища, розвитку освіти і науки, а також розвитку агропромислового комплексу. Член редколегій низки наукових журналів.

Держ. пр. України (1993). Засл. діяч науки і техніки України (1997). Пр. ім. О.І. Бродського (1999) та ім. Л.В. Писаржевського (2012). Орден князя Ярослава Мудрого V (2008) та IV (2016) ст. [23].

І.Ф. Курас

КУРАС Іван Федорович — історик, політолог, організатор науки, акад. НАН України (1995), віце-президент НАН України (1998–2005). Н.3.10.1939 в с. Немирівське Одес. обл. Закінчив Одес. ун-т (1962). В 1964–70 навчався в аспірантурі і працював у Київ. ун-ті; 1970–72 — в Ін-ті історії партії при ЦК КПУ (учений секретар, старший наук. співробітник), 1972–83 — на парт. роботі в ЦК КПУ (з 1974 — зав. сектору); 1983–91 — заст. директора Ін-ту політичних досліджень, з грудня 1991 — директор Ін-ту національних відносин і політології АН України (з 1996 — Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України), в 1988–93 — академік-секретар Відділення історії, філософії і права НАН України. 1994–97 — віце-прем'єр-міністр України з питань гуманітарної політики. П. 16.10.2005.

Наукові дослідження стосуються новітньої історії, проблем впливу національної ідеї на партійне будівництво та історії українських національних партій і громадських рухів, національних відносин в Україні, аналізу взаємодії етнічних і політичних, етнічних і регіональних, етнічних і конфесійних факторів, етнонаціональної специфіки, характеру і особливостей політичного процесу в Україні, релігійної ситуації та взаємин різних конфесій. В кінці 80-х ХХ ст. під його керівництвом видано корпус документальних і довідкових видань, присвячених історії української національної революції 1917–20. Ініціював створення в Інституті історії партії Сектору історії, теорії і практики міжнаціональних відносин та Центру досліджень етнонаціональних процесів, який після здобуття Україною незалежності став Інститутом національних відносин і політології (нині — Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України).

Як віце-президент НАН України і голова її Секції суспільних і гуманітарних наук брав участь у підготовці Концепції і Програми розвитку гуманітарної сфери, Концепції полі-

тичної реформи тощо. Розширив співпрацю з МОН України. Організував системну підготовку підручників і посібників для всіх ланок навчання на основі найновіших наукових досягнень. В результаті установи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України підготували і видали низку нових підручників з багатьох дисциплін соціогуманітарного профілю. Заохочував ініціативу створення в Академії навчальних структур для дослідників-соціогуманітаріїв. Сприяв створенню в Ін-ті національних відносин і політології НАН України навчального Ін-ту політичних наук для магістрів, на базі Ін-ту держави і права НАН України Ін-ту права, профільних вищих шкіл в Ін-тах соціології і філософії. Член редколегій низки журналів.

Засл. діяч науки і техніки України (1998). Держ. пр. України (1999). Ордени князя Ярослава Мудрого V (1999) та IV (2003) ст. Держ. нагороди СРСР. Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України рішенням Президії НАН України присвоєно його ім'я [24].

КУХАР Валерій Павлович — учений-хімік та організатор науки, акад. НАН України (1985, чл.-кор. 1978), її віце-президент (1988–93). Н. 26.01.1942 у Києві. Закінчив Дніпропетр. хіміко-технологічний ін-т (1963). В 1963–87 працював в Ін-ті органічної хімії НАН України (з 1975 — зав. відділу), з 1975 — зав. відділу, в 1987–2012 — директор, з 2012 — почесний директор Ін-ту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України; також 1978–88 — академік-секретар Відділення хімії та хімічної технології НАН України. П. 28.03.2017, похований на Байковому цвинтарі в Києві.

Наукові дослідження стосуються хімії полігало-геноорганічних і фосфорорганічних сполук, технології створення біорегуляторів, проблемам екології, охорони природи та ресурсозбереження. Розробив методи одержання та вивчив хімічні перетворення поліхлоралкіламінів та їх фосфорильованих похідних, синтезував невідомі

В.П. Кухар

раніше іліди фосфору, зокрема Р-галогеніліди, на основі яких уперше одержав фосфоровмісні кетони. Заснував новий науковий напрям — хімію біорегуляторних процесів. Дослідив процеси фторування та бромовання «каркасних» вуглеводнів — адамантану та гомокубану, знайшов відносно прості способи синтезу поліхлор- та полібромпіридинів, вивчив їх властивості; розробив нові методи одержання фтор- та фосфоровмісних амінокислот, стратегію асиметричного синтезу елементоорганічних аналогів природних сполук різної будови.

З 1983 розпочав систематичні дослідження в галузі біоорганічної хімії низькомолекулярних біорегуляторів і хімічного моделювання біологічних процесів. Зі співробітниками виконав піонерські дослідження, які допомогли з'ясувати загальні закономірності процесів регуляції у живій клітині і стали вагомим внеском у сучасну фізико-хімічну біологію, а також відкрили широкі можливості як для вивчення тонких механізмів перебігу біологічних процесів, так і для пошуку нових способів керування ними. На основі комплексних фізико-хімічних, фізіологічних, математичних досліджень і використання методів штучного інтелекту обґрунтовано гіпотезу про стереотипні механізми біорегуляції на субклітинному рівні, запропоновано методи комп'ютерного прогнозування біологічної активності нових сполук як передумови їх спрямованого синтезу. Під його керівництвом створено низку нових біологічно активних речовин, зокрема високоефективні регулятори росту рослин. Наприкінці 70-х — на початку 80-х років ініціював і обґрунтував необхідність створення в Академії наукового центру для проведення систематичних фундаментальних досліджень в галузі біоорганічної хімії для вирішення задач біотехнології. Цю пропозицію підтримала Президія Академії наук і 1983 організовано відділення біоорганічної хімії, керівництво яким покладено на нього. З 1983 як академік-секретар Відділення, згодом і віце-президент, президент

Укр. комітету з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» інтенсивно займався екологічними аспектами промислових технологій, пошуком шляхів зменшення техногенного навантаження на довкілля та ліквідації наслідків його забруднення. Координував розробку системи моніторингу навколишнього середовища в Україні та діяльність, спрямовану на вироблення загальної стратегії наукових досліджень в галузі екології, створення технологій очищення та утилізації викидів і відходів промислових підприємств. Автор понад 600 наук. публікацій, 70 патентів та авторських свідоцтв на винаходи, підготував понад 30 кандидатів і 2 докторів наук.

Після аварії на ЧАЕС у квітні 1986 він з перших днів активно працював в Оперативній групі Президії АН УРСР з ліквідації наслідків катастрофи, в 1986–88 був заступником голови Постійно діючої комісії Президії АН УРСР з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Разом з провідними науковцями оперативно організував роботи з пилопригнічення та очищення питної води для Києва від радіонуклідів. Під його керівництвом проводились систематичні дослідження з вивчення властивостей низькомолекулярних біорегуляторів і хімічного моделювання біологічних процесів, розробки методів стереоселективного синтезу. Голова Комісії з питань ядерної політики та екологічної безпеки при Президенті України (1995–2000), заст. голови Ради з питань науки і науково-технічної політики при Президенті України (1996–2004), член Експертної ради НАТО з питань цивільних наукових і технологічних досліджень, пов'язаних із безпекою (1999–2001), Міжнародної наглядової групи при Європейському банку реконструкції та розвитку з проблеми Чорнобильського об'єкта «Укриття», Наукової ради Організації із заборони хімічної зброї (2004–11).

Держ. пр. України (1999). Засл. діяч науки і техніки України (2001). Пр. ім. А.І. Кіпріанова (1989). Ордени «За заслуги» III (1997) та II

(2006) ст. Держ. нагороди СРСР. Президент Укр. хімічного товариства (1992–2003) та Малої академії наук (1996–2010). В 2018 Ін-ту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України присвоєно його ім'я [25].

М.О. Лаврентьєв

ЛАВРЕНТЬЄВ Михайло Олексійович – математик і механік, акад. АН УРСР (1939), її віце-президент (1945–49). Н. 19.11.1900 у Казані (тепер Татарстан). Закінчив Моск. ун-т (1922), в якому викладав з 1927, з 1929 – проф. Моск. хіміко-технологічного ін-ту, також з 1935 в Математичному ін-ті АН СРСР; 1939–41 і 1944–49 – директор Ін-ту математики АН УРСР і 1945–48 – проф. Київ. ун-ту; 1950–53 – Ін-ту точної механіки та обчислювальної техніки АН СРСР з 1957 – Ін-ту гідродинаміки Сибір. відділення АН СРСР і проф. Новосибір. ун-ту (1953–55 – заст. наукового керівника КБ-11, Ядерний центр в Арзамасі-16), також у 1957–76 – голова Сибір. відділення АН СРСР. П. 15.10.1980 у Москві. Похований у Новосибірську (РФ).

Наукові праці присвячено теорії множин, теорії функцій, теорії відображень, теорії диференціальних рівнянь, механіці суцільного середовища, теорії імпульсних процесів. Розвинув теорію нелінійних класів квазіконформних відображень, що лягло в основу геометричного методу в математиці та математичній фізиці. Запропонував схему плоского усталеного руху ідеальної нестисливої рідини, теорію спрямованого вибуху, дослідив та експериментально перевіряв дію підводного вибуху. Дав гідродинамічне тлумачення явищ кумуляції, основна ідея якої полягає в тому, що при високих тисках при вибухах можна розглядати метал як незмінювану рідину, а утворення кумулятивного струменя – як взаємодію струменів рідини. Довів існування відокремленої хвилі для системи повних рівнянь нев'язкої нестисливої рідини, пізніше названу солітоном (1946). Ці результати сприяли розвитку зварювання вибухом та висо-

кошвидкісним ударом, створенню нового типу вибухового заряду - шнурового заряду. Здійснив внесок у розвиток літакобудування та розробку перших радянських ЕОМ. Створив наук. школу.

Герой Соціалістичної Праці (1967). Ленінська пр. (1958). Держ. пр. СРСР (1946, 1948). Акад. АН СРСР (1946). Золота медаль ім. М.В. Ломоносова (1978). Пр. ім. С.О. Лебедєва (1977). Орден Почесного легіону (Франція). Член Паризької АН (1971). Віце-президент Міжнародного математичного союзу (1966-70). Президією НАН України засновано премію ім. М.О. Лаврентьєва [26].

ЛИТВИН Володимир Михайлович – історик, громадсько-політичний діяч, акад. НАН України (2003, чл.-кор. 1997), її віце-президент (2006–2009), Герой України (2004). Н. 28.04.1956 у с. Слобода-Романівська Житомир. обл. Закінчив Київ. ун-т (1978), в якому працював у 1978–86 і 1991–96 (з 1996 – проф.), в 1986–89 – начальник управління Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, 1989–91 – в апараті ЦК КПУ, 1994–2002 – Адміністрації Президента України (з листопада 1999 – голова Адміністрації), 2002–18 – народний депутат України, (2002–2006 і 2008–12 – Голова Верховної Ради України). Очолював низку консультативних, дорадчих та ін. допоміжних органів, був головою Комісії державних нагород і геральдики України та заст. голови Державної комісії з проведення в Україні адміністративної реформи.

Наукові праці стосуються новітньої історії України, історії міжнародних відносин, конституційного права. Досліджує питання теорії і практики державотворення, політичного розвитку суспільства і держави, функціонування органів державної влади, становлення правової системи, конституційного права, правові проблеми політичних інститутів і процесів, проблеми правового забезпечення розвитку суспільства і держави, становлення та розвит-

В.М. Литвин

*Золота зірка
Героя України*

ку вітчизняної політичної системи, політичних еліт, історії міжнародного відносин. Автор понад 570 наук. праць, в тому числі низки книг. Член редколегій кількох видань історичного профілю. Очолював роботу з визначення стратегії розвитку соціальних і гуманітарних наук і впровадження результатів наукових досліджень у практику економічного, суспільно-політичного та культурного життя України.

Засл. діяч науки і техніки України (1998). Держ. пр. України (1999). Ордену Держави (2004), князя Ярослава Мудрого V ст. (2011). Акад. Нац. академії правових наук України (2000) [27].

І.І. Лукін

ЛУКІНОВ Іван Іларіонович — учений-економіст, організатор науки, акад. НАН України (1976), її віце-президент (1979–93). Н. 5.10.1927 в с. Попівка Белгород. обл. (Росія). Закінчив економ. ф-т Харків. сільськогосподарського ін-ту (1951) та аспірантуру Ін-ту економіки АН УРСР (1951–54), в якому працював; 1967–76 — директор Укр. н.-д. ін-ту економіки та організації сільського господарства, 1976–2003 — Ін-ту економіки НАН України, з 2003 — почесний директор Об'єднаного ін-ту економіки НАН України; водночас у 1976–80 і 1998–2003 — академік-секретар Відділення економіки НАН України. П. 4.12.2004, похований на Байковому кладовищі в Києві.

Основні наукові праці стосуються економічної теорії, інтенсифікації аграрно-промислової інтеграції, відтворення, ціноутворення та рентабельності суспільного виробництва. Зробив значний внесок у розробку низки напрямів економічної науки; в дослідження процесів відтворення, специфіки відтворювальних циклів та економічного обігу ресурсів, закономірностей формування виробничих витрат і результатів, собівартості та вартості продукції під впливом різноманітних чинників, а також проблем ціноутворення і рентабельності, економічного регулювання та створення стабільних умов господарювання у

вивчення аграрних відносин, зокрема в теорію диференціальної ренти, міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції, оціночних критеріїв ефективності, методології і методики аналізу трудового потенціалу, мотивації його активного використання, продуктивності праці, фондо- і ресурсовіддачі, використання систем важелів у підвищенні інтенсивності та ефективності аграрного виробництва.

Розробив модель перехідного періоду до соціально орієнтованої економіки, теоретичні основи нової економічної політики та загальноекономічної стратегії розвитку економіки України в умовах її незалежності, формування і функціонування державних і ринкових механізмів регулювання трансформаційних процесів за оціночним критерієм приросту додаткового ефекту в процесі реалізації структурної політики, політики розвитку регіонів і міжнародних економічних зав'язків. Суть економічних трансформацій кінця XX – початку XXI ст. вбачав у тому, що в них зароджується принципово нова формація, яка в ході еволюції стане домінуючою. Автор близько 600 наукових праць, серед яких 5 індивідуальних і 25 колективних монографій. До його найважливіших праць відносяться індивідуальні монографії «Воспроизводство и цены» (1977), «Економічні трансформації (наприкінці XX століття)» (1997) та «Эволюция экономических систем» (2002). Низку книг перевидано іноземними мовами. Під його науковим керівництвом підготовлено і захищено 10 докторських і 21 кандидатська дисертації.

Плідну науково-дослідну роботу органічно поєднував із науково-організаційною. Був членом Експертної ради ВАК СРСР (1968–85), головним редактором журналу «Економіка України» (1977–2004).

Держ. пр. УРСР (1979). Засл. діяч науки і техніки України (1997). Пр. ім. М.В. Птухи (1999) і ордени та медалі СРСР (1984). Акад. АН СРСР (1984). Золота медаль ім. М.Д. Кондратьєва (2001) [28].

О.Ф. Макаrenchенко

МАКАРЧЕНКО Олександр Федорович — нейрофізіолог, акад. АН УРСР (1961, чл.-кор. 1957), віце-президент АН УРСР (1962–63). Н. 22.10.1903 у Маріуполі. З 15 років працював на шахті у с. Чистяково (нині Донец. обл.), 1926–29 навчався на робітфаці в Харкові, закінчив 2-й Харків. мед. ін-т (1933) і залишився в аспірантурі на кафедрі неврології; в 1935–37 — заст. зав. Харків. обл. відділу охорони здоров'я, 1937–39 — директор Харків. ін-ту вдосконалення лікарів. 1939–41 — директор Львів. мед. ін-ту, 1941–42 — начальник Управління мед. вищих навчальних закладів МОЗ УРСР, 1942–46 — ректор Таджиц. мед. ін-ту; 1942–44 — заст. наркома охорони здоров'я Таджиц. РСР; 1947–49 — заст. міністра охорони здоров'я УРСР, 1949–50 — заст. міністра охорони здоров'я СРСР; 1953–79 — зав. відділу неврології та нейрофізіології, 1955–66 — директор Ін-ту фізіології АН УРСР, також 1961–62 — голова Відділу біологічних наук АН УРСР. П. 05.07.1979 у Києві.

Наукові праці стосуються вивчення активності кори головного мозку та її впливу на біохімічний склад крові, нормальної та патологічної фізіології нервової системи, зокрема досліджень наслідків інтоксикації марганцем та гамма-випромінюванням, з'ясування ролі гіпоталамуса і ретикулярної формації у реалізації вегетативних і обмінних функцій організму. Автор понад 200 наук. робіт, в тому числі 4 монографії. Низку праць присвячено філософії та методології природознавства.

Засл. діяч науки УРСР (1965). Пр. ім. О.О. Богомольця (1954). Ордени і медалі СРСР [29].

НАУМОВЕЦЬ Антон Григорович — фізик і організатор науки, акад. НАН України (1997, чл.-кор. 1990), її віце-президент (2004–15), перший віце-президент (з 2015). Н. 2.01.1936 у с. Рудка (тепер Брест. обл., Республіка Біларусь) в родині вчителів. Закінчив з відзнакою радіофіз. ф-т Київ. ун-ту (1957) і почав працювати в Ін-ті фізики НАН України (у 1981–2015 — зав. відділу, з 2015 — головний наук. співробітник), водночас у

1983–98 — заст. академіка-секретаря, 1998–2004 — академік-секретар Відділення фізики та астрономії НАН України, також у 1977–78 і 1988–2002 — проф. Київ. ун-ту.

Наукові праці в галузі фізичної, зокрема молекулярної, електроніки, фізики поверхні, нанофізики. Ще на початку наукової діяльності створив перший в СРСР гелієвий автоіонний проектор з атомарною роздільною здатністю, за допомогою якого одержав дані про вплив адсорбції на роботу виходу з різних граней монокристала. В подальшому зі співробітниками виявив дрейф адсорбованих частинок у неоднорідних електричних полях, напрямок якого залежить від знака поля і полярності адсорбційного зв'язку; в адсорбованих плівках виявив і дослідив широкий клас довгоперіодних структур, існування яких засвідчило наявність далекої взаємодії між адсорбованими частинками; виявив фазові переходи I роду (типу двовимірної конденсації) в адсорбованих плівках з відштовхувальною латеральною взаємодією, а також орієнтаційні фазові переходи у плівках, структура яких несумірна зі структурою підкладки; відкрив фазний характер поверхневої дифузії і зумовлену ним структурну самоорганізацію дифузійної зони, експериментально обґрунтував солітонний механізм поверхневої дифузії адсорбованих атомів; виявив електронно-стимульовану рухливість адсорбованих атомів, з'ясував її головні механізми.

Під його керівництвом розроблено технологію одержання наноострівцевих плівок з регулярною ланцюжковою структурою, відкрито явище електронно-стимульованої поверхневої дифузії та її основних механізмів, двовимірне скло в системі «метал на металі» та сформульовано теоретичний критерій утворення двовимірних стекел на поверхні. Серед результатів останніх років — виявлення стабільної низькопольової електронної емісії з п'єзоелектриків і резонансного тунелювання електронів при польовій електронній емісії з квантових точок.

А.Г. Наумовець

Автор і співавтор понад 200 наук. публікацій, в тому числі двох монографій, одна з яких («Двумерные кристаллы») видана російською та англійською і є першою в світі монографією з двовимірного кристалічного стану речовини. Підготував понад 20 докторів і кандидатів наук.

Значне місце в його діяльності займає науково-організаційна робота, яку він успішно здійснював як академік-секретар Відділення НАН України і здійснює як віце-президент НАН України. Координує роботу восьми відділень Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України як її голова. Приділяє значну увагу розширенню практичного використання наукових результатів та популяризації науки в суспільстві, зокрема очолює роботу з організації та проведення щорічного Всеукраїнського фестивалю науки. Член редколегій провідних українських і міжнародних наукових журналів – «Українського фізичного журналу», «Доповідей НАН України», «Вісника НАН України», «Фізики низких температур», «Країни знань», «Semiconductor Physics and Optoelectronics», «Surface», «Progress in Surface Science» (Нідерланди), «Journal of Physics D: Applied Physics» (Велика Британія), «Physics of Low-Dimensional Structures» (Росія), «Science & Society» (Франція).

Засл. діяч науки і техніки України (1995). Держ. пр. України (1997). Орден князя Ярослава Мудрого III, IV та V ст. (2014, 2007, 2003). Держ. пр. СРСР (1988). Пр. ім. М.М. Боголюбова (2004), медаль ЮНЕСКО (2016) за внесок у розвиток нанонауки і нанотехнологій [30].

ПАТОН Євген Оскарович – учений в галузі мостобудування та зварювання, акад. АН УРСР (1929), її віце-президент (1945–52). Н. 5.03.1870 в Ніцці (Франція). Закінчив Саксонську королівську академію у Дрездені (1894, Німеччина) та Петерб. ін-т інженерів шляхів сполучення (1896). В 1896–1904 працював у Моск. інженерному училищі шляхів сполучення (з 1904 – проф.), 1905–38 – зав. кафедри Київ. політехн.

ін-ту, 1929–34 – керівник Електрозварювальної лабораторії та Електрозварювального комітету, 1934–53 – директор Ін-ту електрозварювання АН УРСР. П. 12.08.1953 у Києві.

Наукові праці присвячені методам розрахунку металевих і дерев'яних мостів, їх проектуванню й будівництву. Спроектував і брав участь у будівництві понад 30 мостів, зокрема першого в світі суцільнозварного мосту через Дніпро в Києві (1953), багатьох інших конструкцій, написав чимало підручників і посібників з мостобудування. З початку 30-х років його дослідження стосуються електрозварювання. Він 1934 засновує перший у світі наук. центр (Інститут) з н.-д. підрозділами, конструкторським бюро, експериментально-виробничою базою, майстернями. Довів високу технічну та економічну ефективність заміни клепаних металоконструкцій зварними, встановив основні напрямки вивчення та впровадження зварювання, керував створенням дугового автоматичного зварювання під флюсом (1939), організовував впровадження нових технологій на провідних заводах країни. В 1942 під його керівництвом вперше створено обладнання й технологію автоматичного зварювання броньових сталей, на танкових заводах змонтовано потокові лінії по виробництву танків Т-34 з продуктивністю в 10 разів вищою за існуючу.

У повоєнні роки займався відновленням й розвитком народного господарства країни, переходом від ручних методів зварювання до індустріальних механізованих способів виробництва, розгорнув цілеспрямовані фундаментальні дослідження процесів зварювання і споріднених технологій, організував створення техніки від наукової ідеї до впровадження та промислової експлуатації. Результати досліджень механічних властивостей металу, причин появи дефектів у зварних швах та інших проблем матеріалознавства дозволили досить швидко створити наукову базу для забезпечення міцності зварних з'єднань і проектування зварних металоконструкцій нового класу. Керував вивченням металургійних

Є.О. Патон

процесів, розробкою електродних матеріалів, що забезпечують високу якість зварних і наплавочних швів. Вперше було визначено науково обґрунтовані вимоги до хімічного складу сталі, способу її розкислення і структури, які в поєднанні з вимогами до складу електродів і флюсу давали можливість забезпечити експлуатаційні властивості зварних з'єднань при низьких температурах.

Інноваційні роботи Ін-ту стали підґрунтям для революційних зрушень у багатьох галузях виробництва. Зокрема, створено нові технології виробництва труб, будівництва трубопроводів, суден, мостів, промислових конструкцій і резервуарів, напівавтоматичне шлангове зварювання під флюсом і в захисних газах; вперше вирішено проблему автоматичного зварювання вертикальних швів, спроектовано універсальні мобільні апарати й комплексні складально-зварювальні автомати тощо. Видатним досягненням стало створення 1949 нового виду з'єднання — електрошлакового зварювання конструкцій з елементів необмеженої товщини. Роботи, виконані під його керівництвом, прискорили відновлення зруйнованої війною промисловості країни і стали основою для вирішення проблем виробництва нової потужної техніки.

В 1936–39 і 1952–53 як член Президії АН УРСР, 1936–41 — в. о. голови Відділу технічних наук і 1945–52 як віце-президент АН УРСР зробив значний внесок у зміцнення зв'язків інститутів технічного профілю з виробництвом. У 1945 керував комісіями з матеріально-технічного забезпечення установ АН УРСР і впровадження результатів їх науково-дослідних розробок в економіку країни. Заснував наукові школи в галузі мостобудування та зварювання. Автор і співавтор понад 120 наукових праць, винаходів і посібників у тому числі 27 монографій.

Герой Соціалістичної Праці (1943). Засл. діяч науки УРСР (1940), Держ. пр. СРСР (1941). Орден і медалі СРСР. Депутат Верховної Ра-

ди СРСР (1946 і 1950). Його ім'ям названо Інститут електрозварювання (1945), міст через Дніпро у Києві (1953), Дніпровський технікум зварювання та електроніки (1961) та вулиці в деяких містах України і Росії. Засновано премії імені Є.О. Патона АН УРСР (1965) та Міжнародним інститутом зварювання (1999) [31].

ПИРОЖКОВ Сергій Іванович — учений-економіст, демограф, фахівець у галузі міжнародних відносин, національної безпеки, організатор науки, дипломат, акад. НАН України (2000, чл.-кор. 1992), її віце-президент (з 2015). Н. 20.06.1948 у Києві. Закінчив Київ. ін-т народного господарства (1969). В 1974–91 працював в Ін-ті економіки АН УРСР (з 1990 — зав. відділу), водночас 1976–78 — учений секретар Відділення економіки АН УРСР, 1979–90 — заст. начальника Науково-організаційного відділу Президії АН УРСР та учений секретар Секції суспільних наук АН УРСР; 1992–97 — директор Національного ін-ту стратегічних досліджень, 1997–2002 — Національного ін-ту українсько-російських відносин, 2003–2005 — Об'єднаного ін-ту економіки НАН України, 2005–2007 — Ін-ту демографії та соціальних досліджень НАН України, (2001–2007 — заст. Секретаря РНБО України), 2007–14 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова.

Наукові праці (понад 450) в галузі демографії, методології стратегічного аналізу та економічного розвитку, забезпечення національної безпеки країни. Ініціював розвиток нової для української науки галузі знань — стратегічних досліджень, що синтезують важливі аспекти розвитку суспільства у контексті захисту національних інтересів. Був директором-організатором Ін-ту стратегічних досліджень АН України (1991), перетвореного 1992 в Національний ін-т стратегічних досліджень при Президенті України.

Досліджує проблеми відтворення населення, формування трудового потенціалу як важливої складової соціально-економічного розвитку країни. Запропонував поняття нестійкості демогра-

С.І. Пирожков

фічної системи, що дозволило по-новому осмислити процеси відтворення населення, міграції, еволюції вікової структури. Розробив теорію потенціалізму, в рамках якої обґрунтував основи концепції трудового потенціалу населення як багатовимірної категорії людського ресурсу. У 2002 ініціював створення Ін-ту демографії і соціальних досліджень НАН України. Оцінив реальні втрати населення України під час демографічних катастроф у 30–40 роки ХХ ст., визначив перспективи динаміки населення України до 2050, розробив концептуальні підходи до забезпечення національної безпеки на основі комплексної оцінки системи взаємозалежних параметрів економічної, демографічної, соціальної та оборонної політики.

Як віце-президент НАН України і голова Секції суспільних і гуманітарних наук Академії налагодив ефективну роботу установ і відділень Секції, спрямовану на дослідження широкого спектра проблем консолідації українського суспільства, перспектив цивілізаційного розвитку України, розробку дієвих механізмів протидії антиукраїнській пропаганді, вивчення процесів інтеграції України в європейський політичний, економічний, науковий і соціокультурний простір. Був керівником авторських колективів Національних доповідей НАН України «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії» (2016) та «Україна: шлях до консолідації суспільства» (2017). З 2015 – співголова Укр. національної комісії з питань правопису, член Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки. В 1998–2007 – головний редактор журналу «Стратегічна панорама», 2004–2009 – голова редакційної колегії журналу «Демографія та соціальна економіка». Під його керівництвом виконано 7 кандидатських і 6 докторських дисертацій.

З 2001 ефективно працював на посаді заступника секретаря РНБО України, був керівником української частини Спільної робочої групи «Україна – НАТО» з питань військової реформи (2001–2007). Як член урядових делегацій представляв Україну на Всесвітній конференції ООН

з питань народонаселення і розвитку (Каїр, Єгипет, 1994) та 50-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (США, 1995). В 2013–14 спецпредставник України у переговорному процесі «5+2» з питань придністровського врегулювання.

Держ. пр. України (2002). Засл. діяч науки і техніки України (2003). Орден «За заслуги» I (2018), II (2008) і III (1998) ст. Пр. ім. М.І. Туган-Барановського (1996) [32].

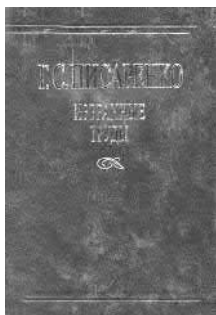
ПИСАРЕНКО Георгій Степанович – учений-механік, пелагог та організатор науки, акад. АН УРСР (1964, чл.-кор. 1957), її віце-президент (1970–78). Н. 12.11.1910 на хуторі Скрильники (нині с. Дрижина Гребля) Полтав. обл. Закінчив Горьків. індустріальний ін-т (1936). У 1939–51 працював в Ін-ті будівельної механіки АН УРСР. 1941–43 – інженер-дослідник Авіа моторного заводу №26 та філії Центр. ін-ту авіаційного моторобудування в м. Уфа (Башкир. АРСР), 1951–66 – зав. відділу Ін-ту металокераміки і спеціальних сплавів АН УРСР, 1966–88 – директор, з 1992 – почесний директор Ін-ту проблем міцності АН УРСР; водночас 1962–66 - головний учений секретар Президії АН УРСР, 1939-2001 працював у Київ. політехн. ін-ті (1952-84 – зав. кафедри, 1952-56 - проректор). П. 9.01.2001 у Києві, похований на Звіринецькому кладовищі.

Наукові праці в галузі теорії міцності матеріалів та історії науки. Заснував новий науковий напрям – дослідження міцності матеріалів та елементів конструкцій в екстремальних умовах. Дослідив прогини та напруги у роз'ємних діафрагмах парових турбін. Розв'язав задачу про поперечний згин пластин напівкільцевої форми з опорою по зовнішньому круговому контуру. Дослідив напружений стан багатоопорних колінчастих валів судових двигунів з урахуванням підатливості опор. У 1941 під керівництвом С.В. Серенсена розв'язав задачу підвищення міцності та надійності авіаційних двигунів, зокрема дослідив напружений стан елементів двигуна, що мали недостатні запаси міцності при форсуванні

Г.С. Писаренко

його потужності - картера, головки шатуна, колінчастого вала, пружних шестерні та муфти.

Одним з перших застосував запропоновані М.М. Криловим і М.М. Боголюбовим асимптотичні методи до коливальних систем з урахуванням розподіленої маси та лінійного й нелінійного тертя. Дослідив вплив внутрішнього тертя на пружні коливання гвинтових пружин, валів, ступінчастих стержнів, лопаток турбін та інших деталей машин. Розробив теорію розрахунку коливань слабо нелінійних механічних систем з урахуванням розсіювання енергії в циклічно деформованому матеріалі пружного елемента в нелінійній постановці (на основі фізично обґрунтованої гіпотези М.М. Давиденкова про залежність розсіювання енергії від амплітуди циклічної деформації, а не від швидкості), чим 1949 започаткував новий науковий напрям. Дослідив міцність нових матеріалів та несучу здатність елементів конструкцій в умовах високих температур при різному характері силового та теплового навантаження.

Керував роботами з вирішення численних актуальних питань, зумовлених запитами атомної енергетики, газотурбобудування, авіаційної і ракетно-космічної техніки та інших найважливіших галузей машинобудування. Розробив методи розрахунку коливань механічних систем з урахуванням дисипації енергії в нелінійній постановці, вивчення демпфірувальних властивостей механічних систем і підвищення вібраційної надійності елементів машин, дослідження міцності матеріалів і елементів конструкцій з урахуванням факторів, що мають місце в реальних умовах, розробки критеріїв граничного стану і обґрунтування можливості використання в техніці нових класів конструкційних матеріалів. Ці результати знайшли широке впровадження при створенні багатьох об'єктів нової техніки. Його розробки заклали основи подальшого вивчення міцності та довговічності жароміцних матеріалів, визначення та оптимізації параметрів поля руйнування вісесиметричних конструкцій, навантажених внутрішнім імпульсним тиском. Ці

результати впроваджено в конструкторські розробки підприємств і організацій авіакосмічного комплексу СРСР та України. На основі запропонованих ідей сформувався також біомеханічний напрям створення комп'ютерних моделей та методів розрахунку напружено-деформованого стану біомедичних конструкцій людини з метою вдосконалення діагностики пошкоджень і підвищення ефективності остеосинтезу при хірургічному лікуванні складних переломів.

Характерною особливістю творчої діяльності П. було поєднання теорії та експерименту з урахуванням впливу факторів, що супроводжують реальні умови експлуатації у провідних галузях сучасної техніки. Розробив понад 100 випробувальних установок, багато з яких відзначено медалями та дипломами міжнародних і всесоюзних виставок. Засновник наук. школи. Підготував 50 докторів і 186 кандидатів наук. Автор понад 800 наук. публікацій, серед яких 60 монографій, підручників і довідників, частину з яких перекладено іноземними мовами.

В 1973–84 — голова Комісії космічних досліджень при Президії АН УРСР, 1981–88 — Північно-західного наукового центру АН УРСР, наукових рад НАН України з проблем «Народного господарського використання вибуху» (1968–85) та «Механіка деформованого твердого тіла» (1974–2001). Член Комітету з Державних премій УРСР (1969–89), Президії Національного комітету України з теоретичної та прикладної механіки (1991–2001). Головний редактор журналів «Проблеми міцності» (видавався в США в 1969–88) під назвою «Strength of Materials») та «Доповіді АН УРСР» (1970–78). Голова редколегії серії «Бібліобліографія вчених Української РСР» (1970–78). Відповідальний редактор праць академіків А.Д. Коваленка (1976), М.М. Давиденкова (1981) і С.В. Серенсена (1985), ініціатор перевидання (1993) книги «Спогади» С.П. Тимошенка та монографії про його життя і діяльність (1979, 1991). В автобіографічних книгах «Життя в науці» (1989) і «Спогади і розду-

Професор С.П. Тимошенко

С.П. Тимошенко
С.П. Тимошенко
Тимошенко

ми» (1993) приділив увагу науковим традиціям, історії та перспективам організації науки, проблемам підготовки наукових кадрів, діяльності своїх вчителів і багатьох відомих вчених.

Держ. пр. УРСР (1969, 1980). Засл. діяч науки України (1973). Пр. ім. М.М. Крилова (1968). Орден «За заслуги» II ст. (2000). Держ. пр. СРСР (1982). Ордени і медалі СРСР. Акад. Міжнародної академії астронавтики (1977). Його ім'я присвоєно Ін-ту проблем міцності НАН України, Президією НАН України засновано премію імені Г.С. Писаренка. 24 червня 2004 Міжнародний астрономічний союз присвоїв ім'я «Писаренко» малій планеті Сонячної системи № 20963 [33].

П.С. Погребняк

ПОГРЕБНЯК Петро Степанович — учений в галузі лісівництва і ґрунтознавства, еколог, акад. АН УРСР (1948, чл.-кор. 1945), її віце-президент (1948–52). Н. 10.07.1900 у с. Волохів Яр (тепер Харків. обл.). Закінчив Харків. сільсько-господарський ін-т (1924). В 1924–26 працював у Червоно-Тростянецькому дослідному лісництві, 1927–30 — зав. дослідною партією Всеукр. управління лісами, 1931–64 — викладач у навчальних закладах Брянська, Києва, Житомира; 1945–56 — організатор і перший директор Ін-ту лісівництва АН УРСР (з 1954 — Ін-т лісу АН УРСР), 1948–52 — голова Ради по вивченню продуктивних сил УРСР АН УРСР, водночас зав. відділів в Ін-ті ботаніки АН УРСР (1944–45, 1976), Центр. республіканському ботанічному саду АН УРСР (1957–61), Раді по вивченню продуктивних сил УРСР АН УРСР (1965–70), Секторі географії АН УРСР (1970–76). П. 25.07.1976.

Наукові праці присвячено екології рослин, лісовому ґрунтознавству, мікробіології лісових ґрунтів, лісовій гідрології, залісненню пісків, ландшафтознавству. Розвинув його екологічне спрямування, розглядаючи ліс як елемент ландшафту. Створив теорію двох циклів ґрунтоутворення. Один із основоположників порівняльної фітоекології. Обґрун-

тував походження степів за рахунок ценологічного фактора. Створив вчення про природну родючість лісових ґрунтів, удосконалив лісову типологію. Досліджував закономірності обміну речовин і енергії між компонентами ландшафту. Розробив низку методів лісорозведення.

Поєднував теоретичні дослідження взаємодії деревної рослинності з середовищем у лісі з практичними питаннями лісового господарства. З цією метою залучив до роботи в Ін-ті лісівництва АН УРСР необхідні кадри лісівників, ґрунтознавців, мікробіологів, фізіологів деревних рослин, селекціонерів тощо. За 10 років існування Інститут (1946–56) виконав чимало актуальних теоретичних досліджень з питань лісівництва, лісового ґрунтознавства, екології й фізіології деревних рослин, лісових культур, розв'язав низку актуальних практичних проблем, зокрема застосування добрив у лісах і на розсадниках, запровадження радіобіологічних методів дослідження в лісах, вивчення взаємодії різних деревних порід, кругообігу речовин у системі «ліс – ґрунт». Об'єктами його постійного піклування були всі складові природоохоронної справи – боротьба за чистоту повітря, охорона водних ресурсів, захист рослинного й тваринного світу, організація заповідників і пам'яток природи, але особливу увагу він приділяв охороні живої природи. Автор 400 наук. праць. Створив наукову (типологічну) школу. Брав участь в складі делегації УРСР в установчій конференції ООН (1945). Був головою Комітету наукової термінології АН УРСР, засновник і перший голова Укр. товариства охорони природи (1950–62).

Держ. нагороди СРСР [34].

ПОХОДЕНКО Віталій Дмитрович – фізико-хімік, акад. АН УРСР (1985, чл.-кор. 1973), віце-президент НАН України (1998–2015). Н. 9.01.1936 в м. Комунарськ (нині Алчевськ, Луган. обл.). Закінчив хімічний ф-т Київ. ун-ту (1958). З 1962 працює в Ін-ті фізичної хімії України (в 1970–2008

В.Д. Походенко

— зав. відділу, 1971–78 — заст. директора з наук. роботи, 1983–2008 — директор, з 2008 — почесний директор); водночас 1988–98 — академік-секретар Відділення хімії НАН України.

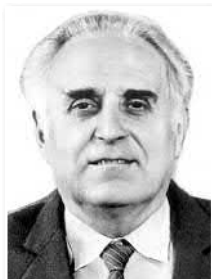
Наукова діяльність стосується теорії хімічної будови, кінетики, реакційної здатності, теорії міжмолекулярних взаємодій, електрохімії, фотохімії, гомогенного каталізу, молекулярного матеріалознавства. Зробив внесок у становлення нової галузі хімії та молекулярного матеріалознавства — фізичної хімії електропровідних органічних полімерів (ЕПП). Запропонував новий підхід для одержання нанокомпозитів з різними функціональними властивостями та ЕПП різних класів, уперше в Україні використав нанотехнології для одержання матеріалів на основі ЕПП та обґрунтував можливість цілеспрямованого керування функціональними властивостями таких матеріалів. На початку 60-х років дослідив будову та механізм перетворень фенокисильних радикалів. Найважливішим результатом цих досліджень стало створення сучасних уявлень про будову і вплив різноманітних факторів на стійкість фенокисильних радикалів, кінетику та механізм їх спонтанних перетворень. У 1980–85 із співробітниками одержав новий клас стабільних металокомплексних фенокисильних радикалів, докладно дослідив їх електронну будову, спектральні характеристики, хімічні та електрохімічні перетворення, запропонував шляхи використання вільних радикалів в якості біфункціональних гомогенних каталізаторів, інгібіторів термоокисної деструкції полімерів. Подібні вільні радикали за кордоном одержали тільки через п'ять років, нині цей напрям досліджень розвивається в провідних наукових центрах світу.

Роботи П. в галузі електрохімії органічних сполук вирізняються багатоплановістю, вони стосуються електрохімії вільних та іон-радикалів, створення нових хімічних джерел струму та апротонних органічних електролітів для них, розробки нових методів електросинтезу органічних сполук, електрокаталізу з використанням різних

переносників електрона. У 80–90-х роках розпочав дослідження ЕПП. Було розроблено низку хімічних, електрохімічних, іон-імплантаційних та інших методів одержання ЕПП, показано можливість створення принципово нових композитів з унікальними властивостями, зокрема так званих органічних електропровідних бронз на основі ЕПП (поліанілін, поліпірол та ін.) та оксидів, халькогенідів перехідних металів. Наприкінці 90-х — на початку 2000-х років він зі співробітниками започаткував дослідження з фізичної хімії наноструктурованих систем і наноконпозиційних матеріалів, нанофазних явищ та квантоворозмірних ефектів. Було розроблено оригінальні методи одержання наноструктурованих ЕПП та принципово нових наноконполитів на основі ЕПП — перспективних матеріалів сучасної техніки.

Багато років очолював Інститут фізичної хімії НАН України, здійснював організаційну роботу зі створення та розвитку новітніх перспективних наукових напрямів, підготовки кадрів вищої кваліфікації, домігся, що інститут став провідним з фізичної хімії в Україні та визнаним науковим центром у світі. Підготував понад 30 докторів та кандидатів наук, є автором близько 600 наук. праць, зокрема 7 монографій, 78 авторських свідоцтв і патентів. Входив до складу колегій різних міністерств та урядових комісій, був членом Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, головою Українського національного комітету з хімії при Президії НАН України, головним редактором журналу «Теоретическая и экспериментальная химия», членом редколегій низки вітчизняних та зарубіжних видань, зокрема «Chemical Physics Reports», «Journal of Chemical and Biochemical Kinetics». Учасник міжнародних форумів з актуальних проблем хімії, його інтенсивна співпраця з зарубіжними дослідниками сприяла широкому визнанню досягнень вітчизняної науки за кордоном. У травні-червні 1986 брав активну участь в організації та проведенні робіт з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

Держ. пр. України (1993). Засл. діяч науки і техніки України (1996). Пр. ім. Л.В. Писаржевського (1979) та О.І. Бродського (1999). Орден князя Ярослава Мудрого IV (2008) та V (2003) ст. Нагороди СРСР [35].

І.К. Походня

ПОХОДНЯ Ігор Костянтинович — учений в галузі зварювання та матеріалознавства, організатор науки, акад. АН УРСР (1976), її віце-президент (1983–88). Н. 24.01.1927 в Москві. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1950), з 1952 працював в Ін-ті електрозварювання НАН України (в 1958–61 — зав. лаб., 1962–2015 — відділу), водночас 1970–83 — головний вчений секретар Президії АН УРСР, 1988–2015 — академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства НАН України. П. 11.05.2015 в Києві.

Наукові праці стосуються процесів взаємодії металу зі шлаками та газами при дуговому та електрошлаковому наплавленні, створення сплавів з високою стійкістю проти утворення тріщин (1952–59). Розробив метод швидкісної рентгенівської кінозйомки швидкоплинних процесів, дослідив абсорбцію й десорбцію газів, взаємодію шлаків з розплавленим металом, фізичні процеси при зварюванні під водою й під флюсом (1960–68). Створив низькотоксичні і високопродуктивні електроди та порошкові дроти, які не потребують додаткового захисту розплавленого металу (1975), порошкові дроти для інжекційної металургії сталей і чавунів. Встановив закономірності формування шва, легування та кристалізації зварювальної ванни за умов змінного її положення у просторі і розробив технологію зварювання конструкцій з холодостійких сталей, зокрема магістральних газо- і нафтопроводів. Запропонував фізичну модель абсорбції газів з плазмової дуги (2000). Автор і співавтор понад 900 наук. праць, у тому числі 28 монографій, 164 винаходів. В 1986 брав участь в організації робіт з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Засл. діяч науки і техніки України (1992). Держ. пр. України (1999). Пр. ім. Є.О. Патона (1996) і

М.М. Доброхотова НАН України (2006). Держ. пр. СРСР (1971, 1978). Пр. Ради Міністрів СРСР (1983). Ордени і медалі СРСР. Президією НАН України засновано премію ім. І.К. Походні [36].

САВІН Гурій Миколайович — учений-механік, акад. АН УРСР (1948, чл.-кор. 1945), її віце-президент (1952–57). Н. 1.02.1907 у Весьєгонську (тепер Твер. обл., РФ). Закінчив Дніпропетр. фізико-хіміко-математичний ін-т (1932), в якому працював, водночас у 1932–41 — у Дніпропетр. інженерно-будівельному ін-ті (з 1941 — проф.); у 1940–45 — директор Ін-ту гірничої механіки АН УРСР, 1945–48 — керівник Львів. філіалу АН УРСР, водночас зав. кафедри, 1947–52 — ректор Львів. ун-ту, 1952–56 — голова Ради по вивченню продуктивних сил УРСР, 1957–58 — зав. відділу Ін-ту математики АН УРСР, з 1957 — зав. відділу, в 1958–59 — директор Ін-ту механіки АН України, де започаткував дослідження з нової техніки, заснованої на тонкостінних конструкціях, механіці полімерів і композитних матеріалів; також 1952–75 — проф. Київ. ун-ту. П. 28.10.1975 у Києві.

Наукові праці присвячено механіці суцільного середовища, гірничій механіці, контактній міцності, теорії композитних середовищ, в'язкопружності, механіці крихкого руйнування, розрахунку фундаментів, історії механіки. Дослідив концентрацію напруг навколо отворів у елементах машин і конструкцій, масивних тілах, пластинках і оболонках в ізотропному та анізотропному середовищах при статичних і динамічних навантаженнях. Запропонував динамічну теорію розрахунку шахтних підйомних каналів з урахуванням глибини шахт. У 1953 разом з Г.Л. Павленком розробив машину для випробування дроту на втому циклічними навантаженнями. Одержав загальний розв'язок змішаної задачі для анізотропної напівплощини.

Автор понад 300 наук. праць, у т. ч. 13 монографій та 9 підручників. Створив наук. школу в галузі механіки деформованого твердого тіла. Підготував 30 докторів та понад 50 кандидатів

Г.М. Савін

наук. Головний редактор журналу «Прикладна механіка» (з 1955).

Пр. ім. О.М. Динника (1973). Ордени та медалі СРСР. Держ. пр. СРСР (1952). Засл. діяч науки і техніки України (1966) [37].

А.О. Сапегін

САПЕГІН Андрій Опанасович — ботанік, генетик і селекціонер, акад. ВУАН (1929), віце-президент АН УРСР (1939–45). Н. 11.12.1883 у Вознесенську (тепер Миколаїв. обл.). Навчався в Петерб. лісовому ін-ті, закінчив Новоросійський ун-т в Одесі (1907), в якому залишився працювати (в 1917–22 — проф.). Один з організаторів Одес. селекційної станції (1923, тепер Селекційно-генетичний ін-т — Національний центр насіннєзнавства та сорто-вивчення УААН) і Одес. сільськогосподарського ін-ту (1919–21 — ректор); в 1933–39 — заст. директора Ін-ту генетики АН СРСР, 1939–44 — зав. лаб. Ін-ту фізіології рослин АН СРСР у Москві; з 1934 — зав. відділу, в 1944–46 — директор Ін-ту ботаніки АН УРСР у Києві. П. 8.04.1946 у Києві.

Наукові праці стосуються бріології, цитології, генетики, селекції сільськогосподарських рослин. Ще першокурсником Петерб. лісового ін-ту відкрив (1903) новий вид куширу *Ceratophyllum tanaiticum* Sapieg, який нині є рідкісною реліктовою рослиною, поширеною в озерах і болотах Лісостепу та Степу. В 1905–10 вивчав видовий склад, екологічні особливості та поширення мохів Степової України і гірського Криму та розпочав роботу в Ботанічному саду Одес. ун-ту. Описав 195 видів мохів, чотири з яких вперше, провів їх розподіл стосовно вологи, освітлення, температури, типу субстрату. Вперше розглянув етапи розвитку бріофлори Криму. Одним із перших в Росії почав викладати курс генетики та започаткував генетичний практикум в Одес. ун-ті (1912). Селекційну діяльність розпочав під час відрядження за кордон у Німеччину, Швецію, Австрію (1910–11), де працював у лабораторіях А. Енглера, Н. Клауссена, Б. Немеца. Був першим вітчизняним селекціонером, хто у роботі враховував закони спадковості. Застосував метод варіаційної статистики для оцін-

ки точності результатів польових дослідів, автор перших підручників з їх методики. Використав гібридизацію сільськогосподарських рослин як селекційний метод (1915). В селекції, крім індивідуального добору, широко використовував внутрішні й міжвидові схрещування, започаткувавши тим самим метод гібридизації у селекції на півдні країни. Одним з перших здійснив міжвидове схрещення твердої та м'якої пшениць і одержав сорти Одеська-3, Одеська-4, Одеська-12, які мали високі технологічні якості та були високоврожайними і стійкими до посухи. Опрацював метод багаторазових зворотних схрещень, відомий нині як метод беккросів. Вперше висловив припущення, що успіх або невдача при віддаленій гібридизації не обов'язково залежать від генетичної несумісності геномів схрещуваних споріднених видів і родів у цілому, а часто від наявності у них лише групи або навіть віддалених змінених генетичних чинників (генів). Створив високопродуктивні сорти озимої (Кооператорка, Земка, Степнячка) та ярої пшениці (Чорноуска, Арнаутка, Гирка, Улька). Спільно з Д.І. Баранським вивів шестирядний сорт ячменю (Паллідум 32), з Л.І. Делоне, М.Ф. Терновським і сином ініціював дослідження з радіаційної селекції. Одним з перших застосував іонізуюче опромінення з метою одержання штучних мутацій у зернових культур та використання їх у селекції.

Розробив теорію органогенезу (1934). Застосував методи варіаційної статистики для визначення точності дослідів. Виступив із засудженням поглядів Т.Д. Лисенка щодо «переробки» природи рослин. В 1928 був єдиним представником від України на Всесвітньому генетичному конгресі в Берліні, в 1929 – член організаційного комітету та учасник Всесоюзного генетичного з'їзду в Ленінграді. В 1931 заарештований за звинуваченням у шкідництві, але невдовзі звільнений.

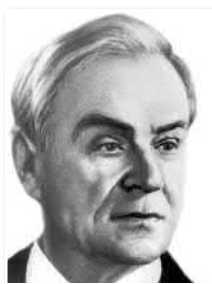
Засл. діяч науки України (1943), Держ. нагороди СРСР. Його ім'я присвоєно відділу генетики та селекції рослин Інституту ботаніки АН України, засновником і керівником якого він був [38].

М.Г. Світальський

СВІТАЛЬСЬКИЙ Микола Гнатович — учений-геолог, акад. ВУАН (1930), віце-президент АН УРСР (1935–37). Н. 12.12.1884 на хут. Рогозний (тепер Сумської обл.). Закінчив Петерб. гірничий ін-т (1911), з 1919 — зав. кафедри Петроград. гірничого ін-ту; з 1921 працював в Україні, в 1934–37 — директор Ін-ту геологічних наук АН УРСР. У 1937 за сфабрикованим звинуваченням у керівництві «контрреволюційною організацією геологів» засуджений військовою колегією Верховного суду СРСР і 15.09.1937 страчений.

Наукові праці присвячено вивченню геологічної будови та походження рудних родовищ, петрографії метаморфічних і вивержених порід. З його ініціативи вперше застосовано глибинне алмазне буріння, розкрито потужну товщу кристалічних порід Укр. щита. Уточнив стратиграфічну схему Криворізького залізорудного басейну. Автор гіпотези про гідротермально-метасоматичне походження залізних руд Криворіжжя, розробив їхню класифікацію і визначив запаси. З П.П. П'ятницьким виконав дослідження генезису порід і руд залізорудної формації, що стали основою для створення схеми рудоутворення, яку пізніше було підтверджено докладними дослідженнями для багатьох покладів Криворізького басейну.

Вивчав нафтогазоносність Дніпровсько-Донецької западини [39].

М.П. Семененко

СЕМЕНЕНКО Микола Пантелеймонович — учений-геолог та організатор науки, акад. АН УРСР (1948, чл.-кор. 1939), її віце-президент (1950–70). Н. 16.11.1905 у Маріуполі. Закінчив Дніпропетр. гірничий ін-т (1927), в якому працював (з 1937 — проф.); в 1944–68 — зав. відділу Ін-ту геологічних наук АН УРСР, 1969–87 — Ін-ту геохімії і фізики мінералів АН УРСР (у 1969–77 — директор), водночас у 1944–52 — зав. кафедри Київ. ун-ту, також 1948–50 — академік-секретар АН УРСР. П. 25.08.1996.

Наукові праці присвячено геохімії, петрографії, геології рудних корисних копалин, проблемам докембрію. Розробив теорію метаморфізму та метасоматозу, систематику магматичних, метаморфічних та метасоматичних порід, вчення про докембрійські геологічні формації та металоносність. Створив класифікацію метаморфічних гірських порід, заклав теоретичні основи вчення про метаморфізм рухомих зон. Автор геохімічної киснево-водневої моделі Землі, висловив припущення про шість мегациклів в історії земної кори, розробив уявлення про мегацикли стабілізації континентальної кори, що розростається.

Дослідив структури рудних полів Кривого Рогу, закономірності й розміщення залізорудних родовищ у межах Українського щита, що сприяло відкриттю нових родовищ заліза. Обґрунтував перспективи металоносності і критерії прогнозування родовищ металів в Україні. На основі проведених досліджень гірничих виробок і відслонень вперше дав наукове та експериментальне обґрунтування практичного використання бідних залізних руд, запаси яких в Україні практично невичерпні. Вперше було складено структурні плани і розрізи рудників Кривого Рогу, розроблено методику структурного картування рудних полів для геологів-рудників, яка стала підґрунтям для вивчення Криворізького залізорудного басейну, а згодом і для інших рудних родовищ. За пропозиціями М.П. Семененка збудовано низку гірничо-збагачувальних комбінатів. Під його керівництвом з 1960 проводилось цілеспрямоване вивчення золотоносності України. У Придніпровській граніт-зеленокам'яній формації виділено мінералого-генетичні типи рудопроявів золота і зроблено висновок, що зеленокам'яні пояси Середнього Придніпров'я подібні до формаційних типів зеленокам'яних поясів інших докембрійських щитів. Згодом у Середньопридніпровському блоці виявлено рудопрояви золота. Також працював над проблемою алмазонасності України. На основі даних аналізів геоло-

гії та геохімії розвинених на території України масивів основних і ультраосновних порід було виділено 15 ділянок, на яких донині ведуться пошуки корінних і розсіпних родовищ алмазів. Встановлено закономірності утворення й розміщення ореолів алмазів та їх супутників у теригенних відкладах і проведено типізацію ореолів, що свідчить про перспективність території України на пошуки корінних родовищ. В результаті виробничими організаціями було відкрито декілька трубок вибуху кімберлітового та лужного (лампроїтового) складу.

Засл. діяч науки УРСР (1957). Держ. пр. УРСР (1973). Пр. ім. В.І. Вернадського (1981). Ордени і медалі СРСР. Його ім'я присвоєно Ін-ту геохімії, мінералогії та рудоутворення НАН України [40].

К.К. Симінський

СИМІНСЬКИЙ Костянтин Костянтинович — учений-механік, акад. ВУАН (1926), її віце-президент (1931–32). Н. 5.03.1879 у с. Милейчице (тепер Польща). Закінчив Київ. політехн. ін-т (1907), у якому 1907–32 працював (у 1911–32 — зав. кафедри, 1920–21 — декан інженерно-будівельного ф-ту, 1924–26 — проректор); водночас 1921–32 — директор Ін-ту технічної механіки ВУАН. П. 13.06.1932 у Києві, похований на Лук'янівському кладовищі.

Наукові праці присвячено будівельній механіці, теорії міцності, вивченню стійкості та втомі металу й деревини, механічних характеристик кам'яних будівельних матеріалів. Запропонував нові типи просторових дерев'яних конструкцій для промислового і цивільного будівництва, нові методи розрахунку і створення просторових стрижневих ферм залізничних мостів. Заклав основи проектування інженерно-будівельних конструкцій. Дослідив характеристики міцності каменю, створив теорію міцності гранітів. винайшов універсальну машину для дослідження матеріалів (1915) і прилад для вимірювання напруг у мостах (1922). Укладав укр. технічну термінологію.

Автор 73 наукових праць (монографії, статті, підручники та навчальні посібники). Брав ак-

тивну участь у реорганізації вищої школи, реформі Київ. політехн. ін-ту (1920) [41].

СИТНИК Костянтин Меркурійович — учений-ботанік, організатор науки і громадсько-політичний діяч, акад. АН УРСР (1973, чл.-кор. 1967), її віце-президент (1974–88). Н. 3.06.1926 у Луганську. Закінчив Луган. пед. ін-т (1949). З 1950 працював в Ін-ті ботаніки АН УРСР (з 1960 — зав. відділу, в 1970–2003 — директор, з 2004 — почесний директор); водночас 1966–70 — головний учений секретар Президії АН УРСР, 1972–74 — академік-секретар Відділення загальної біології АН УРСР. П. 22.07.2017 у Києві.

Наукові праці стосуються фізіології рослин, космічної біології, екології, охорони довкілля, розвитку музейної та заповідної справи, загальних і теоретичних проблем сучасної ботаніки, історії й популяризації науки. Під його керівництвом започатковано дослідження з біо- та хемосистематики рослин, закладено основи генетичної та клітинної інженерії рослин в Україні.

Протягом багатьох років вивчав проблему росту рослин. Разом зі співробітниками розпочав в Інституті роботи з фітогормональної регуляції процесів життєдіяльності кореня, листка і стебла, вивчаючи молекулярно-біологічні процеси в організмі рослин у їх сукупності на рівні клітини, органу та цілісного організму. Запропонував системний рівень пізнання внутрішньої організації ростових процесів рослин. Вивчав ріст як інтегральний фізіологічний процес, започаткував дослідження структури й різноманітних функцій кореня і листка та особливостей нуклеїнового й білкового обміну в рослинах. В 1975 організував лабораторію цитофізіології та конструювання рослинної клітини, яку очолив його учень Ю.Ю. Глеба, що переросла у відділ — базову структуру для створення 1990 Ін-ту клітинної біології та генетичної інженерії АН УРСР. Спільно з Ю.Ю. Глебою і Р.Г. Бутенко відкрив двобатьківське успадкування цитоплазматичних генів і органел — хлоропластів і

К.М. Ситник

мітохондрій у процесі соматичної гібридизації, виконав дослідження з культури ізольованих протопластів і соматичної гібридизації, з трансмісійної генетики, процесу соматичної гібридизації споріднених видів. Створив з ін. нові технології соматичної гібридизації для одержання цінного селекційного матеріалу картоплі, томатів, тютюну та ін., чим було започатковано формування клітинної генетичної інженерії.

Спільно з співробітниками Інституту дослідив закономірності від дії факторів космічного польоту на популяційному, організмовому, тканинному, клітинному і субклітинному рівнях, з'ясував механізми змін у живих системах за умов космічного польоту. Брав участь у розробці низки національних і міжнародних космічних біологічних програм. Інститут ботаніки став провідною установою з цього напрямку в країні. Створив спільну програму українсько-американського експерименту дослідження біологічних ефектів гравітації на клітинному рівні, яка була успішно реалізована під час польоту українського космонавта Л.К. Каденюка на кораблі «Колумбія» (США, 1997).

Займався питаннями екології, охорони природи, формування екологічної культури. Ввів у науковий обіг поняття «енвайроменталізм» і заснував новий напрямок вивчення навколишнього середовища — енвайроментологію. Багато років очолював Національний комітет України по програмі ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Редактор першого видання «Червоної книги України» (1980). Голова Комісії НАН України з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського (з 1987). Головний редактор «Українського ботанічного журналу» (1970–2005), журналу «Доповіді АН УРСР. Серія Б» (1978–92). Засновник Всеукраїнської екологічної ліги (1997).

Держ. пр. УРСР (1979). Орден князя Ярослава Мудрого IV (2006) та V (1998) ст. Пр. ім. М.Г. Холодного (1975). Держ. пр. СРСР (1984). Ордени та медалі СРСР. Голова Верховної Ради УРСР (1980–89). Народний депутат України, го-

лова підкомітету Комітету з питань науки і освіти (1998–2006). Автор проекту Закону України «Про атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», брав участь у підготовці багатьох нормативних документів з розбудови вищої і середньої школи, вдосконалення освітніх програм, покращення умов і підвищення оплати праці працівників науки та освіти [42].

СКОК Володимир Іванович — нейрофізіолог і біофізик, організатор науки, акад. НАН України (1979, чл.-кор. 1973), віце-президент НАН України (1988–93). Н. 4.06.1932 в Києві. Закінчив Київ. ун-т (1955), в якому працював до 1959; в 1959–62 стажувався у Колумбійському ун-ті (США), з 1968 — в Інституті фізіології НАН України (з 1971 — зав. відділу, в 1980–81 — заст. директора), водночас проф. Київ. ун-ту (з 1977). П. 20.12.2003 в Києві.

Наук. праці присвячені дослідженню електрофізіологічних властивостей вегетативних гангліїв. В 1969 вперше здійснив внутрішньоклітинне відведення природної електричної активності від нейронів симпатичних і парасимпатичних гангліїв ссавців зі збереженням кровопостачанням і нервовими зв'язками зі спинним мозком. Спільно з колегами розробив метод реєстрації імпульсної активності вегетативних волокон на основі багатоканального когерентного відведення. Вперше зареєстрував трансмембранні струми нервової клітини, викликані природними рефлекторними подразненнями, що стало можливим завдяки запропонованому методу ферментативної обробки поверхні нервових клітин, яка не пошкоджувала їх синаптичні входи. Розшифрував механізм вибіркової блокуючої дії низки хімічних речовин на передачу збудження між нервовими клітинами. Встановив, що цим механізмом відбувається блокування відкритого іонного каналу хемочутливих мембранних рецепторів. Вивчав клітинні та молекулярні властивості нікотинових холінорецепторів вегетативних гангліїв, дію

В.І. Скок

гангліоблокаторів. В 1986 спільно з ін. вперше зареєстрував електричну активність одиночного каналу нікотинового ацетилхолінового рецептора. Вперше вдалося виміряти середній час відкритого стану і середню провідність іонного каналу окремого нікотинового рецептора, виділити два типи холінорецепторів, встановити форму нікотинового холінорецептора і діаметр його каналу. Проводив дослідження дії фармакологічних препаратів на нервову систему тварин і людини.

Держ. пр. України (2003). Акад. АН СРСР (1987). Держ. пр. СРСР (1989). В 1974–88 – академік-секретар Відділення біохімії, фізіології та молекулярної біології АН УРСР. Пр. ім. І.М. Сеченова (1973) [43].

В.В. Скопенко

СКОПЕНКО Віктор Васильович – учений-хімік, акад. АН УРСР (1988, чл.-кор. 1978), її віце-президент (1988–89), Герой України (1999). Н. 18.12.1935 у селищі Новгородка Кіровоград. обл. Закінчив хімічний ф-т Київ. ун-ту (1958) в якому з 1962 працював (з 1972 – проф., у 1977–98 – зав. кафедри, 1975–85 – проректор, 1985–2008 – ректор). П. 5.07.2010, похований на Байковому цвинтарі в Києві.

Наукові праці в галузі хімії координаційних сполук і хімії псевдогалогенідів. Розвивав низку напрямів сучасної хімії, пов'язаних з дослідженням реакцій комплексоутворення у водному, неводному середовищах і на поверхні твердого тіла. Ці дослідження мали значення для розвитку провідних галузей хімічної промисловості та виробництва медичних препаратів. Значні результати одержав у вивченні сполук із високотемпературними надпровідними властивостями. Започаткував новий наук. напрям – координаційну хімію поверхні. Під його керівництвом здійснювалися роботи в галузі біонеорганічної та металоорганічної хімії. Дослідження в галузі біонеорганічної хімії амідних, гідразидних та оксимних похідних амінокислот, реакцій комплексоутворення за участю металічних порошків,

оксидів і сульфідів металів дали можливість сформулювати новий науковий напрям — прямий синтез координаційних сполук. Дослідження в галузі твердофазного синтезу та синтезу з розплавлених солей різноманітних матеріалів на основі фосфатів, оксидів і сульфатів металів з цінними електрофізичними властивостями виявилися важливими для матеріалів сучасної електронної техніки.

Автор понад 450 наукових праць, 60 автор. свідоцтв і патентів, 20 монографій і підручників. Під його керівництвом захищено 38 кандидатських та 12 докторських дисертацій.

За його участі створено Українську національну комісію з хімічної термінології та номенклатури.

За його ректорства в Київ. ун-ті відбулись істотні структурні зміни: на базі ф-ту міжнародних відносин і міжнародного права створено 1988 Ін-т міжнародних відносин і міжнародного права (нині — Інститут міжнародних відносин); на базі п'яти профільних кафедр (1991) — ф-т соціології та психології, ф-т журналістики реорганізовано (1993) в Ін-т журналістики, створено (1996) Ін-т менеджменту та фінансів, відділення військової підготовки (1998) перетворено на Військовий ін-т. Доклав багато зусиль для поглиблення взаємодії між університетом та НАН України, їх тісної співпраці, був одним з ініціаторів створення 1987 Відділення цільової підготовки студентів ун-ту при АН УРСР, 1994 було підписано договір про співробітництво між НАН України та ун-том. У 1998—2003 — голова Вищої атестаційної комісії (ВАК) України.

Держ. пр. України (1990, 1995). Засл. діяч науки і техніки України (1991). Пр. ім. Л.В. Писаржевського (1989). Золота медаль ім. В.І. Вернадського НАН України (2006). Почесна відзнака Президента України (1995). Ордени Держави (1999), «За заслуги» III (1995), II (1998) і I (2000) ст., князя Ярослава Мудрого V ст. (2004). Нагороди СРСР та іноземних держав. Почесний громадянин міста Києва [44].

*Золота зірка
Героя України*

А.А. Смирнов

СМИРНОВ Адріан Анатолійович — фізик-теоретик та організатор науки, акад. АН УРСР (1967, чл.-кор. 1951), її віце-президент (1970–74). Н. 16.11.1908 у Новгороді (РФ). Закінчив Ленінград. ун-т (1932). В 1932–39 працював в Урал. фіз.-техн. ін-ті в Свердловську, 1939–49 — Урал. філії АН СРСР; 1949–50 — Ін-ті фізики АН УРСР, 1950–55 — зав. відділу Лабораторії металофізики АН УРСР, з 1955 — Ін-ту металофізики АН УРСР, також у 1963–66 — академік-секретар Відділу фізики АН УРСР. П. 6.12.1992.

Наукові праці стосуються теорії недосконалих металічних кристалів і теорії поля. Розвинув теорії електронного енергетичного спектра впорядкованих сплавів (1947), електроопору металів і сплавів, молекулярно-кінетичну теорію упорядкування й дифузії в металах і сплавах, зокрема в сплавах проникнення теорію розсіяння повільних нейтронів в упорядкованих сплавах.

Передбачив ефекти впливу упорядкування сплавів на дифузію (1954), виявлені згодом експериментально. Побудував теорію розпаду сплавів, що містять домішки на вузлах і міжвузлів'ях кристалічної ґратки і теорію фазових переходів «порядок — безпорядок» у сплавах з кількома надструктурами і при високому тиску (1974). Запропонував новий метод дослідження форми поверхні Фермі в металах і сплавах (1959).

Держ. пр. УРСР (1978, 1988). Пр. ім. К.Д. Синельникова (1981). Головний редактор «Українського фізичного журналу» (1972–89). Ордени і медалі СРСР [45].

П.П. Толочко

ТОЛОЧКО Петро Петрович — історик, археолог і громадський діяч, акад. АН УРСР (1990; чл.-кор. 1988), віце-президент НАН України (1993–98). Н. 21.02.1938 в с. Пристроми Київ. обл. Закінчив Київ. ун-т (1960). З 1961 працює в Ін-ті археології НАН України (з 1974 — зав. відділу, 1987–2017 — директор, з 2017 — почесний директор).

Наукові праці присвячено історії та археології Древньої Русі та Стародавнього Києва. Од-

ним з вагомих результатів його досліджень міста стала розробка проблеми часу виникнення Києва. Він значною мірою модифікував підхід до досліджень Києва, акцентувавши увагу на їх історико-топографічному аспекті, що дало можливість створити на основі літописних та археологічних джерел цілісну картину історичного розвитку столиці Русі від її походження до 40-х рр. XIII ст. Результатом стала монографія «Історична топографія Стародавнього Києва» (1970). Він обґрунтував дату заснування Києва (кінець V ст.) та відтворив картину його історично-культурного розвитку в монографії «Стародавній Київ» (1983), в якій на основі нових археологічних матеріалів розглянув масову житлову забудову Києва X–XIII ст., показав історичну (економічну і культурну) поступальність його розвитку до XIII ст., розробив методику обчислення чисельності населення Києва у XII–XIII ст., яка за його розрахунками дорівнювала 50 тис. чоловік, а Київ займав площу 400 га.

Вважав відомості про племінний союз полян загалом легендарним. Не погоджувався з торговими теоріями походження давньоруської державності. Питанням давньоруської державності присвячено його монографії «Київ и Київська земля в епоху феодальної роздрібленості XII–XIII ст.» (1980), «Давньоруське феодальне місто» (1984), «Стародавня Русь» (1987), «Київська Русь» (1996), в яких висвітлено формування державності, запровадження християнства і роль церкви в житті країни, обґрунтовано висновок, що Київська земля в XII–XIII ст. – не спадкова вотчина якоїсь окремої князівської династії, а спільна спадщина всього роду Рюриковичів. Запропоновано нове бачення державності Русі XII–XIII ст., доведено, що період феодальної роздрібленості XII–XIII ст. не був часом розпаду єдиної держави на незалежні князівства. Гарантом державної єдності Русі були єдина князівська династія, єдина православна церква, єдина культура і мова, стали

міжземельні економічні зв'язки та ін. Київ як столицю Русі не зміг замінити в домонгольську добу жодний удільний центр.

Низку його праць присвячено проблемі етнічного розвитку в часи Київської Русі. В книзі «Давньоруська народність: уявна чи реальна» (2005) він дійшов думки про існування в X–XIII ст. єдиної давньоруської етнокультурної та соціальної спільності, яка цілком відповідає поняттю народності. Проаналізувавши всі основні складові, пов'язані з етнічним розвитком, — державність, віросповідальність і церкву, територіальні, економічні і культурні зв'язки та мову, — зробив висновок, що на Русі впродовж XII–XIII ст. склалася відносно єдина етнокультурна і етнополітична спільнота, яка відповідає терміну «народність».

Складні взаємовідносини Русі з кочовими народами Степу висвітлено в роботі «Кочові народи степу і Київська Русь» (1999), в якій подано історію стосунків східних слов'ян з воїновничими степовими сусідами (авари, булгари, хозари, угри, печеніги, половці, монголи), які впродовж віків змінювали один одного. Відзначав наявність і мирних стосунків, певну інтеграцію осілих чи напівосілих тюрків у давньоруське суспільство. Ці процеси обірвала монгольська навала, яка виявилася фатальною для самого існування державної системи Русі.

Наскрізною темою у його творчості є давньоруські літописання. У монографіях «Літописи Київської Русі» (1994) і «Давньоруські літописи і літописці X–XIII ст.» (2005) подано широкую картину складання літописних зводів у Києві та інших центрах літописання Русі, показано, що на відміну від поземельного літописання, зосередженого переважно на власних подіях, київське і в XII–XIII ст. зберігало свій загальноруський характер. Низку монографічних досліджень Т. присвятив провідним державним діячам Русі — Данилу Галицькому, Володимирі Святому, Ярославу Мудрому. У праці «Ярослав

Мудрий» (2011) довів безпідставність звинувачень київського князя Ярослава Мудрого та його книжників у фальсифікації літописів та ін. писемних джерел з метою принизити роль київського князя Володимира Святославича і все сподіяне ним віддати Ярославу Мудрому, у т.ч. і побудову Софійського собору в Києві, Золотих воріт, ін. споруд Верхнього Києва.

Т. поєднував аналітичні та узагальнюючі дослідження з експедиційною та науково-організаційною роботою. Як віце-президент НАН України він відповідав за координацію наукових досліджень з археології та охорони пам'яток історії та культури, за розвиток музейної і заповідної справи в історико-археологічній галузі, за зв'язки НАН України з Державною службою охорони національної культурної спадщини Міністерства культури України. Був головою Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (1989–2015), президентом Національного комітету України Міжнародної спілки візантиністів, головою Укр. нац. комітету Міжнародної унії слов'янської археології (1997). Популяризував українську археологічну науку, захищав археологічну спадщину. Чимало заповідників і музеїв створено за його активної підтримки. Одним із результатів його діяльності став Закон України «Про охорону археологічної спадщини». Автор близько 500 друк. праць, з яких понад 30 монографій. За його редакцією вийшло чимало фундаментальних видань, монографій, наук. збірок, присвячених важливим проблемам історії та археології України. Головний редактор часописів «Археологія» і «Київська старовина».

Держ. пр. УРСР (1983). Держ. пр. України (2002). Пр. ім. М.Грушевського (1992) і М.І.Костомарова (2008). Орден Ярослава Мудрого V (1998), IV (2002) і III (2013) ст. Голова Крим. наук. центру НАН і МОН України (1997–2001). Народний депутат України (1998–2006). [46].

В.І. Трефілов

ТРЕФІЛОВ Віктор Іванович — фізик і матеріалознавець, організатор науки, акад. НАН України (1973, чл.-кор. 1969), її віце-президент (1974–93). Н. 6.08.1930 у Баку в сім'ї військового. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1952). У 1955–73 працював в Інституті металофізики АН УРСР (з 1962 — заст. директора з наук. роботи), з 1973 — директор Інституту проблем матеріалознавства АН УРСР. П. 14.04.2001 в Києві.

Наук. праці стосуються металофізики, фізики міцності та пластичності металів і тугоплавких матеріалів, фізичного матеріалознавства, порошкової металургії. Досліджував фазові перетворення в сталях і сплавах при високих швидкостях нагрівання та охолодження, процеси утворення аустеніту, електротермообробки сталі. Вивчав механізм деформації та руйнування перехідних металів з ОЦК-граткою, різні типи дислокаційних структур, що виникають при деформаціях.

Розвинув теорію в'язко-крихкого переходу, що враховує вплив на температуру холодноламкості структурних і субструктурних чинників і особливостей електронної структури кристалів, вперше показав, що формування комірчастих дислокаційних структур призводить не тільки до підвищення міцності, а й до зниження холодноламкості, розробив оптимальні режими термомеханічної обробки хрому, молібдену, вольфраму. Заклав основи технології виробництва та обробки тугоплавких металів. Створив серію сплавів на основі хрому, молібдену, вольфраму та інших тугоплавких металів з підвищеним рівнем фізико-механічних властивостей. Автор теорії деформаційного зміцнення та руйнування полікристалічних металевих матеріалів. Виконав роботи з синтезу алмазів і алмазоподібних сполук. Вперше розвинув фізичні принципи одержання «в'язкої» кераміки, у тому числі на основі алмазів та інших надтвердих матеріалів.

Як віце-президент АН УРСР — голова Секції фізико-технічних і математичних наук контролював діяльність інститутів Секції. Активно апробував нові форми організації науки і ви-

робництва. Був одним із перших директорів міжгалузевого науково-технічного комплексу «Порошкова металургія», керівником Наукової ради Держ. комітету з науки і техніки СРСР з порошкової металургії, а також керівником Міжнародної програми з нових матеріалів, кераміки і порошкової металургії. Багато уваги приділяв проблемам інвестицій у наукоємні виробництва, залученню для цього іноземних капіталів, пошуку нових форм взаємодії науки і промисловості.

Брав активну участь у вивченні і ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, з перших днів очолював оперативну групу Президії АН УРСР з цих питань. Спільно з Б.Є. Патonom підписав лист до керівництва УРСР з прогновною оцінкою наслідків аварії на ЧАЕС та рекомендаціями щодо запобігання їх шкідливого впливу на ґрунт, воду, атмосферу та здоров'я населення. За його ініціативою прийнято й реалізовано програму комп'ютерного оперативного моніторингу басейну р. Дніпро на основі моделювання міграції радіонуклідів. Автор більше 800 наукових праць, у тому числі 15 монографій, понад 220 авторських свідоцтв та патентів, виданих у різних країнах світу.

Держ. пр. УРСР та України (1974, 1999). Засл. діяч науки і техніки України (1994). Пр. ім. Є.О. Патона (1987). Орден князя Ярослава Мудрого V ст. (2000), Держ. пр. СРСР (1988). Держ. нагороди СРСР і зарубіжних країн. Акад. АН СРСР (1987). Президією НАН України засновано премію ім. В.І. Трефілова [47].

ТРОНЬКО Петро Тимофійович — історик і урядовець, акад. АН УРСР (1978), її віце-президент (1978–79). Герой України (2000). Н. 12.07.1915 у с. Заброди (тепер Харків. обл.). Учасник Другої світової війни. Закінчив Київ. ун-т (1948) і Академію суспільних наук у Москві (1951). В 1937–41 і 1943–61 — на комсомольській і партійній роботі, 1951–78 — заст. Голови Ради Міністрів УРСР; 1980–88 і 1993–2011 — зав. відділу, з 1988 — радник при дирекції Інституту історії України НАН України. П. 12.09.2011.

В.И. ТРЕФИЛОВЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
ВОСПОМИНАНИЯ
ИЗБРАННЫЕ ТРУДЫ*П.Т. Тронько*

*Золота зірка
Героя України*

Наукові праці стосуються історії війни СРСР з гітлерівською Німеччиною, історичного краєзнавства, охорони пам'яток історії та культури України, біографістики. Автор та співавтор понад 600 наук. і публіцистичних праць, зокрема «Безсмертя юних», «В боях за Вітчизну (1941–1945)», «Подвиг твоїх батьків», «Народу сила незборима», «Культура – всенародне надбання». Він був членом редколегій низки фундаментальних видань – восьмитомної «Історії Української РСР», «Історії Києва», тритомної «Української РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.», збірників документів «Київщина в роки Великої Вітчизняної війни» та ін. Під його керівництвом й редакцією впродовж 1967–74 вийшла 26-томна «Історія міст і сіл Української РСР», 1983–87 – каталог-довідник «Пам'ятки історії та культури УРСР», він започаткував 28-томний «Звід пам'яток історії та культури України» і багатотомну науково-документальну серію книг «Реабілітовані історією» (з 1992) і був головою її редколегії. В 2015 побачило світ 100 книг цієї серії. Член редколегій і редакційних рад низки багатотомних видань – «Історії СРСР», «Історії УРСР», «Української Радянської Енциклопедії», в 1995–2001 – голова Комісії з відтворення видатних пам'яток історії та культури при Президенті України. За його ініціативою та безпосередньою участю проводилася робота зі спорудження Музею народної архітектури та побуту України в Пирогові, Національного музею-заповідника запорозького козацтва у Запоріжжі, Меморіального комплексу «Національний музей історії України у Другій світовій війні» та ін.

Засл. діяч науки і техніки УРСР (1990). Орден Держави (2000), князя Ярослава Мудрого V ст. (2005), «За заслуги» III ст. (1995), Богдана Хмельницького II (1999) та III (1997) ст. Держ. пр. СРСР (1976). Нагороди СРСР [48].

ЧЕРНИШОВ Борис Ісидорович — учений-геолог і палеонтолог, акад. АН УРСР (1939), її віце-президент (1939–46). Н. 27.01.1888 в станиці Ясенська (нині Краснодар. краю, Росія). В 1906–10 навчався у Празькому політехн. ін-ті. Закінчив Катеринослав. гірничий ін-т (1916), де працював до 1926 (в 1923–26 — проф., зав. каф.), в 1926–39 — в Геологічному комітеті в Ленінграді; в 1939–50 — Ін-ті геологічних наук АН УРСР (в 1939–46 — директор), також 1939–41 і 1946–50 — зав. кафедри Київ. ун-ту. П. 31.08.1950.

Наукові праці стосуються палеонтології, стратиграфії, геологічної зйомки і корисних копалин Мінусинського, Кузнецького, Донецького і Львівсько-Волинського кам'яновугільних басейнів та ін. Встановив наявність кам'яновугільних відкладів у Дніпровсько-Донецькій западині та Львівській мульді. Значну увагу приділяв вивченню сапропелітового вугілля, з якого можна видобувати рідке паливо, в результаті експериментально було одержано вихід бензину до 30%. Був одним із найавторитетніших знавців фауни безхребетних палеозойських відкладів усіх регіонів колишнього СРСР, брав участь у написанні підручника з палеонтології «Основи палеонтології» та «Атласу викопних фаун СРСР» (1934–47). Автор понад 80 наук. праць.

Засл. діяч науки УРСР (1943). Голова редакційно-видавничої ради АН УРСР, був першим головним редактором журналу «Доповіді АН УРСР». Один із засновників і голова Товариства охорони природи України. Член Ради по Великому Донбасу Комітету у справах геології при РНК СРСР (1944). Ордени і медалі СРСР [49].

Б.І. Чернишов

ШИДЛОВСЬКИЙ Анатолій Корнійович — учений в галузі електротехніки та електроенергетики та організатор науки, акад. АН УРСР (1985, чл.-кор. 1978), віце-президент НАН України (1998–2004). Н. 10.10.1933 у с. Веприк Чернігів. обл. Закінчив електротехн. ф-т Київ. політехн. ін-ту (1957). З 1959 працює в Ін-ті електроди-

А.К. Шидловський

наміки НАН України (1973–2007 – директор, 2007 – почесний директор, з 2015 – радник при дирекції); також 1988–98 – академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України.

Наукові дослідження стосуються електроенергетики, енергозабезпечення та енергозбереження, створення ефективного електроенергетичного устаткування та забезпечення його надійності, теорії багатофазних електричних кіл, багатофункціональних пристроїв для стабілізації параметрів електричної енергії та оптимізації режимів систем електропостачання, компенсації фазових послідовностей напруг і струмів; аналізу електромагнітних процесів в електричних схемах з несиметричними, нелінійними, нестационарними, швидкозмінними навантаженнями в нормальних та аварійних режимах; зниження нестационарних спотворень у системах електропостачання та підвищення ефективності перетворення й використання енергії у системах з автономними джерелами обмеженої потужності; частотно-регулювання джерел реактивної потужності.

Розробив методи аналізу електромагнітних процесів в електричних системах з несиметричними, нелінійними, нестационарними та швидкозмінними навантаженнями в нормальних і аварійних режимах, загальну теорію пристроїв для стабілізації параметрів електроенергії та електромагнітної сумісності в електричних мережах і системах, підвищення якості енергії, ефективного її перетворення і використання. Запровадив на підприємствах України та країн СНД симетрувальні пристрої для індукційних чавуноплавильних печей, дво- та триколонних установок електрошлакового переплаву, блоків керування конденсаторними установками, пристроїв нормалізації показників якості електроенергії в мережах з індукційними плавильними печами, приладів для вимірювання відхилень і несиметрії трифазних напруг, тиристорного регулятора потужності та перетворювача частоти й порядку чергування фаз, компенсуювальних

пристроїв із пофазним тиристорним керуванням, пристроїв для нормалізації показників якості напруг на вході високочутливого устаткування, фільтросиметрувальних пристроїв для електроживлення радіоелектронної апаратури, мікропроцесорних систем керування електромобілями. Брав участь у розробці «Енергетичної стратегії України» на період до 2030 та подальшу перспективу.

Автор понад 660 праць, серед яких 26 монографій, 180 винаходів і патентів. Створив наукову школу, підготував 22 доктори та 46 кандидатів наук. Характерною рисою його творчості є органічний зв'язок фундаментальних досліджень і прикладних задач, важливих для вітчизняної економіки. За роки його роботи директором Інституту розробки колективу відзначено 17 Державними преміями СРСР та України в галузі науки і техніки. Головний редактор журналів «Технічна електродинаміка» (з 1979) та «Новини енергетики» (з 1995).

Держ. пр. УРСР (1982). Засл. діяч науки і техніки України (1991). Ордени «За заслуги» III ст. (1997), князя Ярослава Мудрого V ст. (2003). Пр. ім. С.О. Лебедєва (1986) та В.М. Хрушова (1999). Почесний енергетик України (2000). Віце-президент Національного комітету Всесвітньої енергетичної ради. Почесний голова Української асоціації інженерів-електриків [50].

ШЛІХТЕР Олександр Григорович — учений-економіст, державний і політичний діяч, акад. ВУАН (1929), віце-президент АН УРСР (1934–38). Н. 1.09.1868 у м. Лубни (нині Полтав. обл.). Навчався у Харків. і Берн. (Швейцарія) ун-тах (1889–91). У 1927–29 — нарком земельних справ УСРР, 1930–33 — директор Укр. ін-ту марксизму-ленінізму, з 1934 — голова Ради по вивченню продуктивних сил УРСР АН УРСР. П. 2.12.1940.

Наук. праці стосуються історії революційного руху, проблем народного господарства України. Президією АН УРСР було засновано премію його імені, яка присуджувалася в 1973–91 [51].

О.Г. Шліхтер

А.П. Шпак

ШПАК Анатолій Петрович — фізик, матеріалознавець і організатор науки, акад. НАН України (1995, чл.-кор. 1992), її перший віце-президент (з 1998), головний учений-секретар — 2009, перший віце-президент (з 2009). Н. 12.05.1949 у м. Невинномиськ Ставропол. краю (Росія). Закінчив Ростов. ун-т (1971) і відтоді працював в Ін-ті металофізики НАН України (з 1985 — зав. лаб., з 1996 — зав. відділу, з 2002 — директор), водночас у 1988–93 — начальник Науково-організаційного відділу Президії НАН України, 1993–98 — головний учений секретар НАН України, також з 1998 — зав. кафедри Київ. політехн. ін-ту. П. 29.06.2011 у Києві.

Наукові праці стосуються фізики твердого тіла, зокрема електронних властивостей і атомної будови твердих тіл, рентгенівської фотоелектронної спектроскопії, технології металевих та неметалевих матеріалів, нанотехнологій. Зробив значний внесок у низку напрямів сучасного матеріалознавства. Використовуючи методи досліджень атомної та електронної будови низькорозмірних систем, розробив фізико-хімічні основи нового напрямку — кластерного матеріалознавства. Спільно з співробітниками дослідив новий клас наноматеріалів — металевих кластерів. Було розроблено спеціальну технологію одержання кластерів розміром 1–10 нм із плазмового стану в магнітному полі складної структури, доведено можливість формування металевих кластерів із віссю симетрії п'ятого порядку, забороненою законами класичної кристалографії. В тонких плівках, сформованих з ікосаедричних кластерів, виявлено аномально високі магнітні та електрофізичні характеристики.

Вже в перших роботах, присвячених рентгеноспектральному дослідженню електронної структури фаз Лавеса — інтерметалідних сполук із складною кристалічною ґраткою, було виявлено закономірності у формуванні структури енергетичного спектра валентних зон, яке одержало ґрунтовну інтерпретацію, що сприяло розвитку рентгеноспектральних досліджень

сплавів і сполук на основі $4d$ -металів. Виявлено та встановлено природу аномалії виникнення у халькогенідних і халькогалогенідних стекол полярного стану, пов'язаної зі структурною релаксацією скла та розривом міжатомних хімічних зв'язків, з'ясовано фізичні причини температурно-частотної залежності електропровідності стекол на змінному струмі.

Дослідженнями з електронної будови, оптичних і рентгенівських спектрів, структури та властивостей аморфних і нанокристалічних сплавів, механізмів утворення іонно-плазмових конденсатів було зроблено внесок у з'ясування природи атомного порядку та фазових перетворень у рідких і аморфних сплавах, встановлення зв'язку структури з їхніми фізичними властивостями, в результаті чого виявлено наномасштабну концентраційну неоднорідність і структурну анізотропію багатокомпонентних аморфних сплавів, розкрито фізичну природу структурної релаксації і процесів кристалізації у цих сплавах.

Автор кількох сотень наукових праць, створив наукову школу. Головний редактор журналів «Металлофизика и новейшие технологии», «Успехи физики металлов» і періодичного збірника наукових праць «Наносистеми, наноматеріали, нанотехнології», член редколегій низки часописів, зокрема «Вісника НАН України», «Доповіді НАН України», «Искусственный интеллект», «Наука та наукознание».

Держ. пр. України (1992, 2002). Засл. діяч науки і техніки України (1997). Ордени «За заслуги» III ст. (1999), князя Ярослава Мудрого IV (2008) та V (2003) ст. Член низки іноземних академій наук і наук. товариств [52].

ЩЕРБАНЬ Олександр Назарович — вчений в галузі гірничої теплофізики, акад. АН УРСР (1957), її віце-президент (1957–62). Н. 2.03.1906 в с. Диканька (тепер Полтав. обл.). Закінчив Дніпропетр. гірничий ін-т (1933). В 1933–41 працював у тресті «Доншахтопроект» у Дніпропетровську

О.Н. Щербань

(з 1937 – керівник н.-д. відділу, з 1939 – керуючий трестом). Учасник Другої світової війни. В 1946–49 працював в Управлінні у справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР і викладав в Київ. політехн. ін-ті; в 1949–53 – Ін-ті гірничої справи АН УРСР (заст. директора і зав. лаб.), 1957–86 – зав. відділів Ін-ту теплоенергетики АН УРСР (з 1964 – Ін-т технічної теплофізики АН УРСР), водночас у 1953–57 – головний учений секретар Президії АН УРСР, 1961–65 – заст. Голови Ради Міністрів УРСР і голова Державного комітету з координації науково-дослідних робіт. П. 8.01.1992 в Києві.

Наукові праці присвячено теплообміну в гірничих виробках і рудникової вентиляції. Дослідив тепловий режим у підземних виробках, започаткував теорії теплообміну в шахтах, виділення пари ртуті з руди, заснував нову галузь науки – рудничну термодинаміку. Розробив методи визначення вибухонебезпечних або токсичних газів у шахтах і підвалах міських споруд. Під його керівництвом проведено дослідження тепла Землі і створено способи його використання в промисловості, видобування корисних копалин з рудного масиву, зокрема термічний спосіб видобування ртуті з руд шляхом підземного випалу. Вивчав розвиток гірничої справи Донбасу в історичному аспекті, організував випуск двотомної «Истории технического развития угольной промышленности Донбасса» (1969). Автор понад 500 наукових праць, близько 200 авторських свідоцтв на винаходи.

Засл. діяч науки і техніки УРСР (1966). Держ. пр. СРСР (1969). Пр. ім. О.Сочинського та Г.Ф. Проскури. Ордени і медалі СРСР [53].

ГОЛОВНІ ВЧЕНІ СЕКРЕТАРІ

АГОЛ Ізраїль Йосипович — генетик і філософ, політичний діяч, акад. ВУАН (1934), неодмінний секретар Президії ВУАН (1934). Н. 20.11.1891 у Бобруйську (нині Білорусь). Брав участь у Першій світовій (1914–18) та Громадянській (1919–20) війнах, під час Жовтневого перевороту 1917 проводив політичну діяльність у Білорусії. Закінчив медичний ф-т Моск. ун-ту (1923) та природничий ф-т Моск. ін-ту червоної професури (1927). В 1928 — директор Моск. біологічного ін-ту при Комуністичній академії (нині — Ін-т проблем екології і еволюції РАН), в якому створив генетичну лабораторію. У 1930–32 працював за кордоном, у лабораторіях американських генетиків Г. Мьоллера і Р. Гольдшмідта. В травні 1932 повернувся в Москву, де був призначений завідувачем відділу науки Народного комісаріату освіти РРФСР. У 1932–34 — віце-президент Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських н.-д. ін-тів, 1934–36 — зав. відділу Ін-ту зоології і біології ВУАН. 26 липня 1936 заарештований за сфальсифікованим звинуваченням, 1937 засуджений і 8.03.1937 страчений, реабілітований посмертно 25 травня 1957.

Наукові праці присвячено генетиці та філософським питанням природознавства. Досліджував штучний мутагенез у комах (дрозофіл) та мікроорганізмів, домінантність у процесі генетичних змін. Висвітлював стан генетики в контексті наявних у той час біологічних ідей. В Ін-ті зоології і біології ВУАН очолив групу співробітників, які досліджували структуру гена шляхом змін певних локусів під впливом рентгенівського опромінення. Вивчав спричинення мутацій у дрозоді потоком електронів.

І.Й. Агол

Спільно з К.Д. Третьяком досліджував утворення мутацій у бактерій та одержав низку нових форм бактерій, що вирізнялись від вихідних форм структурою і життєдіяльністю, що мало значення для впровадження у медицину, розробляв методику спричинення мутацій у риб. Досліджував значення природного відбору для еволюційних процесів. Один із авторів теорії «ступінчастого» алеломорфізму – про можливість дроблення генів на т.зв. субодиниці, здатні до поодинокі або спільної участі в мутаційному процесі. Автор понад 50 наук. праць виданих російською, англійською та німецькою мовами, у т.ч. низки праць з історії біології, в яких висвітлено суперечливі теорії та дискусійні питання у галузі природознавства. Головний редактор журналу «Успіхи сучасної біології» (з 1932) [54].

В.Л. Богданов

БОГДАНОВ Вячеслав Леонідович – учений-механік і організатор науки, акад. НАН України (2015, чл.-кор. 2012), її головний учений секретар (з 2014). Н. 25.11.1965 у с. Шамраївка Київ. обл. Закінчив з відзнакою механіко-математичний ф-т Київ. ун-ту (1989) і відтоді працює в Ін-ті механіки НАН України (з 2008 – провідний наук. співробітник). Водночас з 1995 – в Президії НАН України: з 1995 – ст. наук. співробітник, з 1996 – учений секретар сектору, з 2001 – керівник сектору, заст. начальника науково-організаційного відділу (НОВ), 2003–14 – перший заст. головного ученого секретаря – начальник науково-організаційного відділу Президії НАН України, з 2015 також читає лекції в Київ. ун-ті.

Основна наукова діяльність пов'язана з дослідженнями в галузі механіки руйнування, тривимірної лінеаризованої теорії стійкості деформованих тіл, механіки композитів. Виконав значний цикл робіт із нових механізмів руйнування, які не описуються в рамках класичних концепцій, зокрема дослідив нові класи задач механіки руйнування матеріалів із початковими (залишковими) напруженнями, що діють паралельно площинам тріщин, та руйнування тіл

при стисканні вздовж тріщин. Ці випадки не можна описати методами класичної механіки руйнування, заснованими на співвідношеннях лінійної теорії пружності, оскільки складові навантаження вздовж тріщин не входять до коефіцієнтів інтенсивності напружень та величин розкриття тріщин і не враховуються класичними критеріями руйнування Гриффітса-Ірвіна та критичного розкриття тріщин.

В рамках лінеаризованої теорії пружності зробив інтегрований підхід до проблем руйнування попередньо напружених тіл із тріщинами та руйнування тіл при стисканні вздовж паралельних тріщин. Запропонував новий метод визначення критичних параметрів руйнування тіл із тріщинами при стисканні вздовж тріщин, коли параметри вираховуються в процесі розв'язання відповідних неоднорідних задач механіки руйнування матеріалів із початковими напруженнями.

В лінеаризованій постановці дослідив нові класи просторових неосесиметричних та осесиметричних задач про руйнування фізично нелінійних тіл і сучасних композитних матеріалів (шаруватих, волокнистих), що містять тріщини, які взаємодіють під впливом спрямованих вздовж тріщин зусиль. Виявив нові ефекти, пов'язані з впливом початкових напружень та зі взаємодією тріщин між собою і з поверхнею матеріалу. Для композитних матеріалів з дефектами та конструкцій з них, які широко застосовуються у ракето- та літакобудуванні, провів комплексне дослідження стосовно їх функціональності та руйнування.

Автор та співавтор понад 100 наук. праць з механіки деформованого твердого тіла, в тому числі 5 монографій.

Поряд із науковою діяльністю здійснює значну науково-організаційну роботу. Є членом Комітету з Державних премій у галузі науки і техніки України, Національного комітету України з теоретичної і прикладної механіки, Експертної ради з питань оцінювання тем фундаментальних науково-дослідних робіт при НАН України, Ко-

мітету із системного аналізу при Президії НАН України, заступник голови Координаційної ради програми НАН України з питань безпеки і оборони, заст. головного редактора журналу «Доповіді НАН України», входить до складу Головної редакційної колегії Великої української енциклопедії, редколегій низки наукових журналів, зокрема «Вісник НАН України» та «Прикладная механика». Приділяє значну увагу формуванню та реалізації державних цільових програм і державного замовлення в сфері науки, удосконаленню нормативної та правової бази діяльності НАН України, вирішенню питань участі НАН України в діяльності низки міжнародних наукових організацій, зв'язкам НАН України з органами державної влади, Спілкою наукових та інженерних об'єднань України, великими науково-виробничими підприємствами та засобами масової інформації.

Держ. пр. України (2009). Засл. діяч науки і техніки України (2013). Ордени «За заслуги» III ст. (2008) та князя Ярослава Мудрого V ст. (2018) [55].

КОРЧАК-ЧЕПУРКІВСЬКИЙ Овксентій Васильович — гігієніст та епідеміолог, акад. ВУАН (1921), її неодмінний учений секретар (1928–34). Н. 28.02.1857 у Костянтинограді на Полтавщині (нині Красноград Харків. обл.). В 1877 вступив до природничого відділення фіз.-мат. ф-ту Київ. ун-ту, але 1878 за участь у студентському русі був виключений з ун-ту і висланий з Києва під нагляд поліції. Закінчив мед. ф-т Харків. ун-ту (1883) і до 1898 працював санітарним лікарем у Костянтиноград., Херсон., Кишинів. та Київ. земствах. У 1898 захистив дисертацію на звання доктора мед. наук. З 1903 — приват-доцент кафедри гігієни мед. ф-ту Київ. ун-ту, в якому викладав курс з епідеміології та медичної статистики, водночас у 1904–1907 — зав. санітарного відділу Київ. міської управи. В 1908 виступив одним з організаторів природничо-лікарської секції Наукового товариства ім. Т. Шевченка.

О.В. Корчак-Чепурківський

У січні 1918 ініціював видання журналу «Українські медичні вісті». Під час Гетьманату очолював санітарний департамент Міністерства народного здоров'я і опікування, а також кафедру на медичному ф-ті Київ. ун-ту, за Директорії — міністр народного здоров'я. Водночас здійснював керівництво Науково-педагогічною комісією та Ін-том експериментальної медицини та епідеміології (з листопада 1921). Був ініціатором видання загально-академічного часопису «Вісті Всеукраїнської академії наук». У 1918–34 — зав. кафедри загальної та соціальної гігієни Київ. ун-ту, 1934–38 — зав. відділу Ін-ту демографії і санітарної статистики АН УРСР, 1938–41 — наук. консультант Ін-ту клінічної фізіології АН УРСР. П. 27.11.1947 у Києві.

Наукові праці присвячено епідеміології, санітарному стану населення, гігієні праці, проблемам довголіття, історії медицини. Сформулював закон періодичності епідемій дифтерії і висунув положення про антагонізм між ними та епідеміями інших дитячих інфекційних хвороб. Низку робіт присвячено умовам праці шахтарів Донбасу. Розробив укр. номенклатуру хвороб, чимало термінів з якої досі використовуються в мед. літературі. Склавав таблицю смертності та тривалості життя населення України. Брав активну участь у розбудові вищої медичної освіти в Україні, 1923 створив першу кафедру гігієни праці і професійних хвороб у Київ. мед. ін-ті та започаткував викладання епідеміології як окремої дисципліни [56].

КРИМСЬКИЙ Агатангел Юхимович — сходознавець, славіст, літературознавець, поет, письменник, акад. УАН (1918), неодмінний секретар Академії (1918–28). Н. 15.01.1871 у Володимирі-Волинському (тепер Волин. обл.). Вчився у Другій київ. гімназії та Колегії Павла Галагана (1885–89). Під впливом П.Г. Житецького у нього сформувався глибокий інтерес до українознавчих студій. В ці ж роки він зав'язує тісні стосунки з І. Франком. Але головним напрямком подальшої роботи обирає сходознавство, їде до

А.Ю. Кримський

Москви, де 1892 закінчує Лазаревський ін-т східних мов і вступає на історико-філологічний ф-т Моск. ун-ту. Пише вірші і невеличкі прозові твори, які видає в збірці «Повісті та ескізи з українського життя» (1895).

Після закінчення Моск. ун-ту (1896) був направлений в Сирію та Ліван для вивчення старих рукописів у місцевих книгозбірнях та удосконалення в живій арабській мові. В цей час він створює принципово нову для укр. поезії ліричноекзотичну збірку віршів «Пальмове гілля» (1901), частину яких наступного року видано також російською в «Русской мысли» в перекладі Л.М. Старицької-Черняхівської. Пише роман «Андрій Лаговський» (Львів, 1905) та «Бейрутські оповідання» (К., 1906). Повернувшись 1898 зі Сходу стає приват-доцентом, а 1900 — проф. Моск. ун-ту, з 1898 — Лазаревського ін-ту східних мов. Основну увагу все більше зосереджує на сходознавчих дослідженнях. Виходять його «Історія мусульманства» в трьох частинах (1904–12), «Аршакіди, Сасаніди та завоювання Ірану арабами» (1905), «Лекції з Корану» (1905), двотомна «Історія Туреччини та її літератури» (1910–16), «Історія арабів і арабської літератури світської та духовної» в трьох частинах (1911–12), «Історія Персії, її літератури та дервиської теософії» (1909–14) та ін. Укр. мовою у Львові друкуються його «Мусульманство та його будучність» (1904), переклади з «Шах-наме» (1893). В ці ж роки видає також серію праць з українознавства: «Критерії для діалектологічної класифікації староруських рукописів» (Львів, 1905), «Филологія та Погодинська гіпотеза. Долі київського мало-руського говору XI–XVI ст.» (К., 1904), «Давньокіївський говір» (1907). Ці та інші праці створюють К. високий авторитет сходознавця і славіста, що виявляється, зокрема в перекладах багатьох його праць іноземними мовами та в запрошенні писати численні статті до «Енциклопедичного словника» Брокгауза та Єфрона. Значною мірою завдяки його працям історія та

культура народів Сходу почала розглядатися як органічна частина всесвітнього соціокультурного процесу.

Навесні 1918 переїздить до Києва, де стає проф. Київ. ун-ту, в роботі по створенню УАН, на першому Спільному зібранні якої його обирають її неодмінним секретарем. При зміні президентів Академії впродовж багатьох років залишався її фактичним керівником. Для збереження і розвитку Академії йому доводилося проявляти гнучкість і дипломатичність в стосунках з більшовицькою владою, що до кінця 20-х рр. давало позитивні наслідки. В 1921 був директором Ін-ту укр. наукової термінології та головою низки академічних комісій. В цей час він друкує «Історію Персії та її письменства» (1923), «Перський театр» (1925), «Хафіз та його пісні в його рідній Персії XIV ст. та в Європі» (1925), разом з О.О. Шахматовим видає «Нариси з історії української мови» (1924).

Після «чистки» ВУАН в зв'язку з сфабрикованою справою «Спілки визволення України» та її «ідеологічної перебудови» 1930 усувається з усіх посад в Академії. Серед небагатьох, хто в цей час залишався поруч з ним, слід назвати Н.Д. Полонську-Василенко, яка виконувала значну роботу по обробці його рукописів. В 1940 К. присвоєно звання заслуженого діяча науки України. Проте це не завадило владі 20 липня 1941 заарештувати його по звинуваченню ніби у антирадянській націоналістичній діяльності та ув'язнити в одній з тюрем НКВС у Кустанай (Казахстан), де невдовзі загинув. Точна дата смерті невідома (до 25.01.1942). Реабілітований посмертно.

Дивує розмаїття таланту К., широта наукових і літературних пошуків, здібності до вивчення мов (західних і східних), яких він знав не один десяток, та організаційний хист. Президією НАН України встановлено премію ім. А.Ю. Кримського, його ім'я присвоєно Ін-ту сходознавства НАН України [57].

В.Ф. Мачулін

МАЧУЛІН Володимир Федорович — учений в галузі фізичної електроніки, акад. НАН України (2009, чл.-кор. 2000), її головний учений секретар (2011). Н. 23.04.1950 у с. Завгороднє Харків. обл. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1973). З 1972 працював в Ін-ті фізики напівпровідників НАН України (з 1997 — зав. відділу, з 2003 — директор), водночас у 1981–2003 — у науково-організаційному відділі Президії НАН України (з 1995 — начальник відділу), в 2003–10 — також голова Вищої атестаційної комісії (ВАК) України. П. 27.03.2014 у Києві.

Наукові праці присвячено дослідженню рентгенофракційних явищ у напівпровідникових матеріалах і наноструктурах та практичному застосуванню одержаних результатів. Це, зокрема, дослідження впливу різних випромінювань на напівпровідникові матеріали, вивчення структурної досконалості напівпровідників методами рентгенівської та рентгеноакустичної діагностики. На цій основі зі співробітниками розробив високочутливі методи структурної діагностики кристалів і відповідні прилади. Його дослідження мали велике значення для одержання наноструктур з наперед заданими фізичними та фізико-хімічними характеристиками. Автор 5 монографій та понад 150 статей, підготував низку докторів і кандидатів наук.

Значну роботу проводив також на посадах голови Наукової ради з проблем «Фізика напівпровідників і напівпровідникові прилади», члена Міжвідомчої ради з координації фундаментальних досліджень, Комітету з Державних премій України в галузі науки та техніки, Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку України, співголови Секції з проблем функціональних матеріалів електронної техніки, Наукової ради з нових матеріалів Міжнародної асоціації академій наук. Був заступником головного редактора журналу «Фізика напівпровідників, квантова та оптоелектроніка», членом редколегії журналів «Наносистеми, наноматеріали, нанотехнології», «Технологія та конструю-

вання в електронній апаратурі», «Фізика і хімія твердого тіла», «Електроніка та зв'язок» та ін.

Держ. пр. України (1994, 2003). Засл. діяч науки і техніки України (1998). Орден князя Ярослава Мудрого V ст. (2012) [58].

СТОГНІЙ Борис Сергійович — учений в галузі електротехніки, акад. АН УРСР (1990, чл.-кор. 1988), головний учений секретар Президії АН України (1988–93). Н. 18.03.1936 у с. Гречанівка Полтав. обл. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1959). З 1961 працює в Ін-ті електродинаміки НАН України (1975-2016 — зав. відділу, з 2016 — головний наук. співробітник); водночас академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України (1998-2015).

Наукові праці стосуються побудови та оптимізації систем керування електроенергетичними об'єктами, автоматизації електричних систем, теорії первинних вимірювальних перетворювачів струму. Розробив автоматизовані та автоматичні системи контролю параметрів у нормальних і аварійних режимах роботи електроенергетичного обладнання електростанцій, комп'ютерну корпоративну інтегровану систему керування електрифікованими залізницями. Впровадив у серійний випуск каскадні трансформатори струму для першої в світі ЛЕП ультрависокої напруги Екібастуз-Урал. Запропонував підхід до визначення похибок одноступінчастих трансформаторів струму в перехідних режимах синтетичним методом, а також методики випробувань перетворювачів струму та напруги електроенергетичних і електротехнологічних установок (1982-90). Ці результати використано у державних стандартах на трансформатори струму (1987-2003). Ініціював дослідження мікропроцесорних систем керування в енергетиці. Розв'язав проблему єдиного часу в електроенергетиці України, створив інформаційно-діагностичний комплекс «Регіна», що є основою інформаційної інфраструктури електроенергетичної галузі України. Під його керівництвом розроблено пристрої для визначення

Б.С. Стогній

місць пошкоджень контактних мереж змінного та постійного струмів залізниць, якими нині контролюється понад 15 тис. км електрифікованих ліній «Укрзалізниця».

Автор понад 400 наук. праць, у т. ч. 15 монографій, 36 винаходів і патентів. Підготував 6 докторів та 20 кандидатів наук.

Держ. пр. УРСР (1985). Засл. діяч науки і техніки України (2001). Орден «За заслуги» III (2006) та II (2016) ст. Пр. ім. С.О. Лебедева (1995). Віце-президент Науково-технічної спілки енергетиків та електротехніків України. Голова Наукової ради НАН України з проблеми «Наукові основи електроенергетики» [59].

В.Ю.Тонкаль

ТОНКАЛЬ Володимир Юхимович – учений в галузі енергетики, чл.-кор. АН УРСР (1982), головний учений секретар Президії АН УРСР (1983–88). Н. 12.04.1936 у Києві. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1958). У 1964–88 працював в Ін-ті електродинаміки АН УРСР (з 1975 – зав. відділу), 1988–97 – директор Ін-ту проблем енергозбереження НАН України, 1997–99 – головний наук. співробітник Ін-ту загальної енергетики НАН України. П. 4.07.2005.

Наукові праці стосуються розробки силової напівпровідникової перетворювальної техніки, моделювання та оптимізації перетворювачів електромагнітної енергії, системних досліджень в енергетиці, теорії електричних кіл, теорії та практичного застосування силових напівпровідникових та електромагнітних перетворювачів електричної енергії, шляхів і способів оптимізації їх конструкцій та енергетичних показників. Опанування ним тиристорної техніки стало фундаментом створення надійних напівпровідникових систем вторинного електроживлення відповідальних об'єктів – радіоапаратури різного призначення, імітаторів систем живлення автономних об'єктів, програмних регуляторів, стендів випробування фізичної апаратури. В 1982 сконструював випромінювач акустичних сигналів для вивчення різних середовищ, діа-

гностики та лікування захворювань слухового апарату людини, 1997 запропонував спосіб визначення кута зсуву фаз між напругами у двовузлових точках електричної мережі, а також кодування і декодування дискретних сигналів. Голова Національного комітету з нових і оновлюваних джерел енергії та проблем енергозбереження НАН України.

Держ. пр. УРСР (1982). Засл. діяч науки і техніки України (1997). Пр. ім. С.О. Лебедева (1994). Ордені СРСР [60].

ФЕДОРЧЕНКО Іван Михайлович — учений у галузі матеріалознавства і порошкової металургії, акад. АН УРСР (1961), головний учений секретар Президії АН УРСР (1957–62). Н. 31.10.1909 у Таганрозі (Росія). Закінчив Кам'ян. металургійний ін-т (1930). В 1930–35 працював інженером на металургійних заводах Кам'янська (Дніпродзержинська) та Таганрога, 1935–52 — в Н.-д. ін-ті сільськогосподарського машинобудування в Москві, у 1952 — зав. відділу Лабораторії спец. сплавів АН УРСР, з 1955 Ін-ту металокераміки та спец. сплавів АН УРСР, з 1964 — Ін-ту проблем матеріалознавства АН УРСР), також у 1963–88 — академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства АН УРСР. П. 26.12.1997 в Києві.

Наукові дослідження присвячені вивченню легованих сталей, розробці технології виробництва військовою техніки, теоретичним засадам порошкової металургії. Дослідив основні закономірності процесу спікання металевих порошків і створення матеріалів із заданими властивостями для екстремальних умов експлуатації, технологій їх одержання та виготовлення виробів для ядерної енергетики, електроніки, авіа- та ракетобудування, транспортного машинобудування та ін. Досліджував поверхневі і контактні явища у багатокомпонентних системах, розробив теорію механізму тертя вузлів машин і механізмів, керував створенням нових металокерамічних спеціальних сплавів і матері-

І.М. Федорченко

алів – антифрикційних, фрикційних, фільтрових. Автор понад 600 наукових статей, 9 монографій і 600 винаходів. Заснував наукову школу.

Засл. діяч науки УРСР (1970). Держ. пр. УРСР (1979). Держ. пр. СРСР (1981). Пр. ім. Є.О. Патона (1968) і П.Г. Соболевського. Ордени і медалі СРСР [61].

І.Т. Швець

ШВЕЦЬ Іван Трохимович – учений у галузі теплоенергетики, організатор науки і освіти, акад. АН УРСР (1950), головний вчений секретар Президії АН УРСР (1950–53). Н. 25.05.1901 в с. Хутір Михайлівський (тепер місто Дружба Сумської обл.). Закінчив Київ. індустріальний ін-т (тепер Київ. політехн. ін-т), в якому в 1927–40 працював (в 1931–40 проф., декан ф-ту); 1941–47 – директор Ін-ту енергетики АН УРСР, 1947–52 і 1954–55 – Ін-ту теплоенергетики АН УРСР, 1944–55 – проф., зав. кафедри 1955 – ректор, в Київ. політехн. ін-ту, 1955–69 – зав. кафедри, ректор Київ. ун-ту; 1978–83 – зав. відділу Ін-ту технічної теплофізики АН УРСР, водночас у 1970–78 академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики АН УРСР. П. 5.09.1983 у Києві.

Наукові дослідження в галузі загальної енергетики, турбобудування, комплексного використання енергетичних ресурсів. Зробив внесок у вирішення проблем теплообміну та охолодження елементів високотемпературних енергоустановок; одержав вагомі результати з динаміки та регулювання газотурбінних устаткувань, аеродинаміки потоків у турбінах, розрахунку та проектування систем повітряного охолодження деталей газових турбін. Керував створенням теплових двигунів, енергетичних промислових установок, парових і газових турбін; теплосилового господарства підприємств, комплексним використанням енергетичних ресурсів України. Автор понад 380 наук. праць, у т.ч. 20 монографій та підручників.

Засл. діяч науки і техніки УРСР (1959). Пр. ім. Г.Ф. Проскури АН УРСР (1977). Ордени та медалі СРСР [62].

АКАДЕМІКИ-СЕКРЕТАРІ ВІДДІЛЕНЬ

АНДОН Пилип Іларіонович — учений в галузі інформатики, програмування та інформаційних систем, акад. НАН України (2006, чл.-кор. 1990), академік-секретар Відділення інформатики НАН України (з 2015). Н. 16.10.1938 у с. Кирилівка (нині в Молдові). Закінчив фіз.-мат. ф-т Кишинів. ун-ту (1961) і почав працювати в Ін-ті кібернетики (в 1969–80 — керівник відділення СКТБ, 1980–85 — заст. директора, з 1985 — директор СКТБ), з 1992 — директор Ін-ту програмних систем НАН України.

Наукові праці стосуються математичного й програмного забезпечення систем обробки даних. Розробив нові методи мінімізації функцій алгебри логіки, модель конвеєрних програмних систем, методи їх синтезу, аналізу, оптимізації та організації конвеєрних обчислень на базах даних і знань великих обсягів. Запропонував методи й засоби забезпечення надійності та якості програм на різних фазах їх циклу, методи розрахунків вартості, ризику та трудомісткості програмних систем. Під його науковим керівництвом розроблено основоположні стандарти з інженерії програмних систем.

Заклав формально-логічні основи побудови інтелектуальних інформаційних систем, зокрема теоретичний фундамент, методи й засоби концептуального моделювання предметних галузей в умовах неповної і нечіткої інформації, запропонував і дослідив відповідні моделі даних та алгебри, низку методів узагальнення інформації на базах даних. Розробив методологію створення інформаційно-аналітичних систем для підтримки технологій проведення контент-аналітичних досліджень на повнотекстових базах даних. Керував створенням і

П.І. Андон

впровадженням відповідних програмних засобів (система КОНТЕНТ), першої в колишньому Радянському Союзі СУБД реляційного типу «ПАЛЬМА». Під його керівництвом розроблено низку систем загальнодержавного та галузевого рівня – «АІС» «ЮПІТЕР», «ГАРТ», «АРКАН», «АРІАДНА».

Зробив внесок у побудову високошвидкісної оптоволоконної академічної мережі обміну даними (АМОД), впровадження сучасних інформаційних технологій у діяльність Академії, розробку засобів і технології створення електронних наукових бібліотек. В останні роки розробляє теорію синтезу прикладних програмних систем у семантичному Інтернет-середовищі та інформаційні технології підтримки наукових досліджень. Автор понад 200 наук. праць, у т.ч. п'яти монографій.

Проводить активну організаційну та громадську роботу. Є одним з ініціаторів створення Національної програми інформатизації України, у рамках якої бере участь у формуванні індустрії програмного забезпечення, керівник Регіонального центру ЮНЕСКО з інформаційних систем, Міжнародної комп'ютерної асоціації АСМ, комп'ютерного товариства IEEE, програмних комітетів багатьох міжнародних наукових конференцій, редколегій низки профільних наукових журналів, головний редактор журналу «Проблеми програмування», заст. голови науково-технічної ради Програми інформатизації НАН України.

Держ. пр. УРСР (1977). Держ. пр. України (2003). Засл. діяч науки і техніки України (1998). Пр. ім. В.М. Глушкова (1989) та С.О. Лебедєва (2014). Орден «За заслуги» III ст. (2008). Пр. Ради Міністрів СРСР (1990) [63].

БАБІЙ Борис Мусійович – учений в галузі права, організатор науки, акад. НАН України (1972, чл.-кор. 1967), академік-секретар Відділення історії, філософії і права АН УРСР (1970–88). Н. 25.07.1914 у с. Гурівці (тепер Вінниц. обл.).

Закінчив Київ. ун-т (1940). Учасник Другої світової війни. В 1947–49 працював у Київ. ун-ті, 1949–69 – Секторі держави і права АН УРСР (з 1966 – зав. відділу), 1969–88 – Ін-ті держави і права АН УРСР (1969–88 – зав. відділу, 1974–88 – директор). П. 18.09.1993.

Наукові праці (понад 400) стосуються історії, методології і теорії держави і права, державного управління і самоврядування, суверенітету України та її територіальної цілісності, діяльності місцевих органів влади, історії правничих досліджень в УРСР. Під його керівництвом в Інституті розширилися дослідження теоретичних, методологічних, конституційних та управлінських проблем, зміцнилися зв'язки з практикою державного будівництва, розроблялися комплексні програми з фундаментальних проблем юридичної науки, створювалися узагальнюючі праці і впроваджувалися в державно-правову практику конкретні пропозиції і рекомендації, підготовлено та видано «Русско-украинский словарь юридической терминологии» (1985), узагальнюючі курси з історії держави і права УРСР (1961, 1967, 1976, 1987) тощо.

Як академік-секретар Відділення здійснював значну роботу з вдосконалення структури наукових установ Відділення, організації та координації досліджень у галузі історичної, філософської, соціологічної і правової науки, зміцнення їх зв'язків із суспільною практикою, розвитку міжнародного наукового співробітництва. Голова Наукової ради АН УРСР «Закономірності розвитку держави, управління і права». Брав участь у підготовці проектів багатьох законодавчих актів, Конституції УРСР 1978, Зводу законів УРСР і нормативно-правових актів. Був членом низки комісій при Раді Міністрів УРСР, редколегій багатьох видань – «Історія Української РСР», «Радянська енциклопедія історії України», «Звід пам'яток історії і культури УРСР», «Зібрання діючих законів УРСР», «Вісника АН УРСР», журналу «Радянське право» та ін.

Б.М. Бабій

Засл. діяч науки і техніки України (1974).
Держ. пр. УРСР (1981). Акад. Академії правових наук України (1993). Нагороди СРСР [64].

Д.І. Багалій

БАГАЛІЙ Дмитро Іванович — історик, акад. УАН (1918), голова Історико-філологічного відділу УАН (1918–20) і ВУАН (1929–30). Н. 7.11.1857 у Києві. Закінчив Київ. ун-т (1880). З 1883 працював у Харків. ун-ті (з 1889 — проф., у 1906–11 — ректор). П. 9.02.1932.

Наукові праці (близько 600) присвячено історії України, зокрема Лівобережної та Слобідської, історії козацтва, історії духовної культури, археології, краєзнавству, архівній справі. Його дослідження стали новим етапом у становленні і розвитку історіографії історії України другої половини XIX — початку XX ст. Їх за змістом можна об'єднати у три групи — документи з історії Слобідської України, загальні документи з історії України, матеріали про видатних діячів. Автор «Історії Слобідської України», «Нарисів української історіографії», дослідження життя та творчості видатних українських просвітителів — Г.С. Сковороди і В.Н. Каразіна та ін.

У 1918 — член Комісії з організації Української академії наук (УАН), один з перших її дійсних членів, на початку 1919 виступив організатором низки спеціальних комісій і був їх головою — Комісії для складання історико-географічного словника України, Постійної археографічної комісії, Гебраїстичної історико-археологічної комісії, Комісії для складання біографічного словника України. Перший голова академічної бібліотеки, доклав чимало зусиль для поповнення її книжковими зібраннями В.Б. Антоновича, О.О. Потебні, В.С. Іконнікова, подарував їй власну бібліотеку, яка складалася з кількох тисяч книг і рукописів. В 1921–30 — зав. н.-д. кафедри історії України ВУАН, 1926 став першим директором Науково-дослідного ін-ту Тараса Шевченка. Був постійним учасником комітетів і комісій, створюваних для відзна-

чення ювілеїв видатних діячів культури — Г.С. Сковороди, І.Я. Франка, М.М. Коцюбинського, Т.Г. Шевченка.

В 1930 в радянській пресі розпочалася кампанія критики Д.І. Багалія, його звинувачували у «псевдомарксизмі», відсутності «пролетарської войовничості» і, врешті-решт, ворожості до Радянської влади. Установи, якими він керував, також підпали під брудну хвилю критики, нескінченних перевірок, чисток і кадрових перетасовок, Історико-філологічний відділ, який він тоді очолював, було розформовано, а його самого переведено на посаду другого заступника голови Соціально-економічного відділу ВУАН [65].

БОГАЧ Петро Григорович — фізіолог і біофізик, акад. АН УРСР (1978, чл.-кор. 1972), академік-секретар Відділення біохімії, фізіології і теоретичної медицини АН УРСР (1978–81) Н. 30.01.1918 у с. Соколівка (тепер Хмельниц. обл.). Закінчив Ніжин. пед. ін-т (1937). Учасник Другої світової війни. З 1939 працював у Київ. ун-ті (в 1964–79 — зав. кафедри, в 1952–71 — директор НДІ фізіології, 1972–76 — декан ф-ту, проректор, перший проректор). П. 23.06.1981, похований на Байковому цвинтарі у Києві.

Наукові праці присвячено вивченню центральних і периферичних механізмів регуляції діяльності травного апарату, фізіології гіпоталамуса, електрофізіології м'язів, молекулярній біофізиці. Описав низку раніше невідомих моторних рефлексів шлунково-кишкового тракту, створив теорію його періодичної діяльності, відкрив основний закон рефлекторної регуляції рухової діяльності травного апарату. Розробив і запровадив новий метод нормалізації травного апарату людини після ваготомії. Дослідив нейрогуморальні механізми регуляції моторної діяльності травного апарату, роль гіпоталамічної ділянки і лімбічної системи головного мозку в регуляції вегетативних функцій. Вперше описав низку невідомих моторних рефлексів шлунково-кишкового тракту, запропонував нові варіан-

П.Г. Богач

ти датчиків рухової активності шлунково-кишкового тракту. Спростував поширену в середині ХХ ст. концепцію про передачу збудження на різні ділянки кишечника лише по стінках травної трубки. Описав новий вид електричної активності гладеньких м'язів, встановив розташування центру споживання води в гіпоталамусі, показав, що гіпоталамічні нервові структури регулюють виділення соку підшлункової залози та жовчі, а також всмоктування речовин слизовою оболонкою тонкого кишечника. Автор близько 300 наук. праць, підготував 4 докторів і 38 кандидатів наук.

Пр. ім. К.М. Бикова (1967). Держ. нагороди СРСР [66].

М.С. Бродин

БРОДИН Михайло Семенович — фізик-експериментатор і організатор науки, акад. НАН України (1982, чл.-кор. 1972), академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України (1990–98). Н. 30.09.1931 у с. Сівка-Войнилівська (тепер Івано-Франків. обл.). Закінчив фізичний ф-т Львів. ун-ту (1953) і почав працювати в Ін-ті фізики НАН України (з 1965 — зав. відділу, у 1987–2006 — директор, з 2006 — почесний директор).

Наукові праці стосуються фізики твердого тіла, спектроскопії кристалів, нелінійної оптики та голографії. Виконав піонерські експериментальні дослідження молекулярних екситонів — здійснив коректне експериментальне визначення «давидівського розщеплення» для молекулярних екситонів у кристалах з кількома молекулами в елементарній комірці, виявив невиконання інтегральних дисперсійних співвідношень Крамерса-Кроніґа в області сильних екситонних резонансів, дослідив ефекти просторової дисперсії та додаткових світлових хвиль і показав, що при дуже низьких температурах у ділянці екситонного поглинання рівняння класичної кристалооптики потребують уточнення. З учнями виявив поверхневі екситони, нові типи збуджень кристалу, проміжні між

вільними поляритонами та автолокалізованими екситонами.

Вперше в Україні започаткував систематичні дослідження з нелінійної оптики конденсованого стану. В кінці 60-х рр. спостерігав самовикривлення світлових пучків з несиметричним профілем інтенсивності — новий вид самовпливу в нелінійному середовищі, встановив механізми нелінійної рефракції та її анізотропії в різних класах напівпровідників і органічних полімерів. У 60–70-х роках з учнями виконав значний цикл досліджень напівпровідникових лазерів з оптичною накачкою на змішаних кристалах групи АІІВІ, таких як $\text{CdSe}_x\text{Te}_{1-x}$, $\text{Zn}_x\text{Cd}_{1-x}\text{Se}$, $\text{CdS}_x\text{Se}_{1-x}$, $\text{Zn}_x\text{Cd}_{1-x}\text{S}$, які дають змогу при зміні їх процентного складу плавно змінювати ширину забороненої зони в межах від 1,6 до 3,87 еВ.

У галузі динамічної голографії із співробітниками вперше показав перспективність використання двофотонного збудження нерівноважних вільних носіїв у напівпровідниках для запису динамічних голограм і запропонував використати анізотропію нелінійної рефракції напівпровідників для запису векторних або поляризаційних голограм з високою дифракційною ефективністю. Використання нелінійності, пов'язаної з внутрізонною релаксацією рівноважних вільних носіїв у напівпровідниках, дозволило реалізувати динамічні голограми з рекордною швидкодією ($\tau \sim 10^{-12}\text{с}$).

В останні роки зі співробітниками успішно проводить дослідження з нанофізики і наноелектроніки, зокрема вивчає спектральні та нелінійно-оптичні властивості наноструктур на основі напівпровідників і шляхетних металів. Було встановлено на кілька порядків збільшення величини кубічної нелінійності наночастинок золота. Виявлено «гігантську» кубічну нелінійність поруватих плівок наночастинок діоксиду титану, що на шість порядків перевищує цю величину для об'ємного матеріалу, та значне збільшення нелінійно-оптичного

відгуку кристалу KDP з інкорпорованими наночастинками двоокису титану. Автор близько 400 наукових праць, у тому числі п'яти монографій. Створив наукову школу в галузі нелінійної оптики, лазерної фізики та фізики твердого тіла.

Багато сил віддає організації науки. Під його керівництвом Інститут зберіг і розвинув кращі традиції першого в Україні академічного наукового закладу фізичного профілю. В ньому утвердилися нові наукові напрями – фізика рідких кристалів, фізика біологічних систем, нанофізика. Є членом бюро Наукової ради в НАН України з проблеми «Фізика лазерів та лазерні технології», членом редколегій «Українського фізичного журналу», «Фізика напівпровідників, квантова та оптоелектроніка», «Українського журналу фізичної оптики», був головою оргкомітету Міжнародної конференції «Електронні процеси в органічних і неорганічних матеріалах».

Держ. пр. УРСР (1974). Держ. пр. України (1994). Засл. діяч науки і техніки України (1992). Пр. ім. К.Д. Синельникова (1998). Орден «За заслуги» III ст. (1999), II ст. (2008), I ст. (2012). Ленінська пр. (1966). Держ. пр. СРСР (1982). Медаль ім. С.І. Вавилова (2000). Почесний проф. Чернігів. ун-ту (2007), почесний доктор Львів. (2006) і Прикарпат. (2006) уні-тів [67].

А.Ф. Булат

БУЛАТ Анатолій Федорович – учений-механік, організатор науки, акад. НАН України (2000, чл.-кор. 1995), академік-секретар Відділення механіки НАН України (з 2004). Н. 17.12.1947 у Дніпропетровську (нині Дніпро). Закінчив (1972) Дніпропетр. гірничий ін-т (тепер Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка»). З 1965 працює в Ін-ті геотехнічної механіки НАН України (з 1982 – учений секретар, з 1986 – заст. директора з наукової роботи, з 1992 – директор).

Наукові дослідження стосуються механіки гірських порід і геомеханіки масивів, пробле-

ми реструктуризації вугільної галузі, створення техніки й технологій ведення гірничих робіт на значних глибинах, видобутку та утилізації шахтного метану. Встановив закономірність руйнування вкрай напружених порід за умови малоенергоємних впливів і визначив фактори, за яких масив гірських порід залучається до корисної роботи для зупинення або активізації самочинного руйнування порід, чим докорінно змінив концептуальний підхід до створення техніки й технологій ведення гірничих робіт на значній глибині. Фактори, які в традиційних технологіях є негативними (висока напруженість, викидонебезпечність, газонасиченість тощо), у нових технологіях запропонував залучати до корисної роботи і виконання важливих технологічних функцій. Практичним підсумком такого підходу стало впровадження у виробництво нових ефективних способів і технологій відпрацювання вугільних пластів, а також засобів управління гірничим тиском.

Під його керівництвом розроблено і реалізовано галузеву програму широкомасштабного впровадження анкерних систем на шахтах України, яка включає створення технології опорно-анкерного кріплення гірничих виробок, де основний робочий елемент — самі гірські породи

Керівник програми НАН України з видобування та утилізації шахтного метану, в межах якої виконуються пілотні проекти з видобування газу. Під його керівництвом розроблено науково-технічну концепцію нової технології підземної дегазації, яка передбачає розподіл у часі та підземному просторі процесів видобутку вугілля й газу. Науковою основою нової технології стали дослідження закономірностей впливу геологічних, геохімічних і геодинамічних факторів на напружено-деформований стан гірського масиву, його газодинамічні характеристики та умови вилучення газу.

Заклав наукові основи розв'язання паливно-енергетичних проблем на основі нетра-

диційних технологій видобування та перероблення вугілля і шахтного газу. Під його керівництвом розроблено новий концептуальний підхід до проблеми реструктуризації вугільної галузі в частині перепрофілювання нерентабельних вугільних шахт. Автор понад 650 наукових праць, в тому числі 25 монографій, і понад 160 винаходів. Підготував 14 кандидатів і 10 докторів наук.

Є головою Придніпров. наукового центру НАН і МОН України, президентом Української асоціації авторів наукових відкриттів, головою Міжвідомчої наукової ради «Наукові основи розробки вугільних родовищ України», член Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, кількох міжнародних наукових товариств і комітетів, редколегій журналів «Вісник НАН України» та «Уголь Украины».

Держ. пр. України (1996). Засл. діяч науки і техніки (1997). Пр. ім. О.М. Динника (1992). Орден «За заслуги» III ст. (2006), князя Ярослава Мудрого V ст. (2018). Міжнародна пр. Ейнштейна (2009) [68].

В.Ю. Васильєв

ВАСИЛЬЄВ Василь Юхимович – учений в галузі металургії, чл.-кор. АН УРСР (1939), голова Відділу технічних наук АН УРСР (1939–41). Н. 20.03.1890 у Єлисаветграді (тепер Кропивницький). Закінчив Київ. політехн. ін-т (1914), де працював (з 1926 – проф., зав. кафедри, з 1936 – декан ф-ту, також заст. ректора); в 1939–49 – в Ін-ті чорної металургії АН УРСР, 1950–56 – зав. відділу Ін-ту машинознавства і сільськогосподарської механіки АН УРСР. П. 14.08.1956, похований в Києві на Лук'янівському цвинтарі.

Наук. дослідження присвячено теорії і практиці доменного процесу та доменному виробництву. Під його керівництвом досліджено і впроваджено в доменне виробництво хімічно стійкі сплави та магnezіальні шлаки. Розробив новий спосіб одержання нікелю з руди. Створив наук. школу.

Ордени та медалі СРСР [69].

ВЛАСЮК Петро Антипович — фізіолог рослин, агрохімік і ґрунтознавець, організатор науки, акад. АН УРСР (1948, чл.-кор. 1939), голова Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР (1948–56). Н. 3.02.1905 у с. Чемериське (тепер Черкас. обл.). Закінчив Уман. (1926) і Ленінград. (1930) сільськогосподарські ін-ти. В 1931–41 та 1945–47 — зав. кафедри Уман. сільськогосподарського ін-ту (нині — Уман. нац. ун-т садівництва). В 1944–50 — заст. директора Ін-ту ботаніки АН УРСР, 1946–80 працював в Ін-ті фізіології рослин АН УРСР (в 1946–52 і з 1955 — зав. відділу, 1952–73 — директор). В 1956–62 — президент Укр. академії сільськогосподарських наук, водночас в 1947–56 — зав. кафедри Київ. ун-ту та в 1956–80 — Укр. сільськогосподарської академії. П. 18.03.1980.

Розробив органо-мінеральну систему добрив рослин у сівозмінах, яка сприяла значній економії добрив і підвищенню продуктивності рослинництва, провів дослідження зі збагачення органічних добрив мікроелементами та адсорбентами і запропонував ефективні способи виготовлення біологічно збагачених компостів. Запропонував метод оцінки життєздатності рослин у зимовий період, систему живлення та удобрення найважливіших сільськогосподарських культур, захисних систем проти ураження рослин радіацією, організував виробництво фосфорних добрив з мікроелементами — відходами марганцеворудної промисловості (марганізований гранульований суперфосфат, біологічно збагачені компости, сорбенти з відходів бурого вугілля). Автор понад 1500 наукових праць, в тому числі 40 монографій.

Був редактором журналу «Физиология и биохимия культурных растений», членом редакційних колегій журналів: «Доповіді Академії наук України», «Вісник сільськогосподарської науки», «Наука і суспільство», «Сільськогосподарська інформація».

Засл. діяч науки УРСР (1956). Ордени та медалі СРСР [70].

П.А. Власюк

Ю.Ю. Глеба

ГЛЕБА Юрій Юрійович — біолог, організатор науки, акад. НАН України (1988, чл.-кор. 1985), академік-секретар Відділення загальної біології НАН України (1988–98). Н. 13.06.1949 у с. Шаланки Закарпат. обл. Закінчив Київ. ун-т (1971). В 1974–90 працював в Інституті ботаніки АН УРСР (з 1975 — зав. лаб., з 1981 — відділу), 1990–2010 — директор, з 2010 — почесний директор Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України, також у 1992–99 — зав. відділу компанії American Cyanamid Прінстон, США, 1999–2015 — виконавчий директор компанії Icon Genetics GmbH (Галле, Німеччина).

Наукові праці присвячено клітинній інженерії рослин і генетики, зокрема біотехнології рослин. Автор понад 200 статей та книг і 50 патентів, отриманих в 25 країнах світу. Його «київський період» наукової роботи присвячено розробці основ клітинної інженерії рослин, в тому числі першим у світі аналізам генетичних процесів, що супроводжують гібридизацію соматичних клітин. Основні досягнення пізнішого періоду пов'язані з розробкою транзійтних процесів виробництва рекомбінантних білків у рослинах, що характеризуються максимальною швидкістю та рівнем продуктивності, а також розробкою нових біотехнологічних продуктів, серед яких зареєстровані в США неантибіотичні білки, які контролюють патогенні бактерії, вже стійкі до всіх відомих антибіотиків.

Засновник фундаментальних досліджень в галузі клітинної та генетичної інженерії рослин. Здобув пріоритетні результати в таких їх напрямках, як створення асиметричних гібридів і цибридів (томатів, картоплі, ріпаку, деяких видів родини бобових), одержання та аналіз рекомбінантних форм з новими наборами генів цитоплазми, гібридизація філогенетично віддалених видів рослин, вивчення організації та експресії генетичного матеріалу в гібридах. Розробив методи мікроклонального розмноження *in vitro* для ріпаку, картоплі, пшениці, винограду, волоського горіху, методи виділення та

культивування протопластів лікарських рослин — продуцентів біологічно-активних речовин, генетичної трансформації вищих рослин. Вперше в СРСР одержано трансгенні рослини тютюну з використанням як *Agrobacterium tumefaciens*, так і прямої трансформації протопластів препаратом плазмідної ДНК. Крім того, розроблено оригінальні методи генетичної трансформації рослин з застосуванням мікроін'єкцій рослинних тканин плазмідною ДНК. Ця методика запатентована в різних країнах світу і є першим вітчизняним патентом в країнах Заходу в галузі генетичної інженерії рослин.

В останні роки значну увагу приділяє новому напрямку біотехнології — пошуку нових фізіологічно активних речовин, які синтезуються рослинами. Такі речовини можуть стати основою нових фармацевтичних препаратів. Для здійснення такого пошуку створено банк зародкової плазми та колекцію екстрактів світової флори.

Член Міжнародної консультативної ради Міжнародного фонду Сороса, радник з наукових питань при Президенті України, член Комітету з Державних премій України. Активно працював у багатьох міжнародних фондах: Програмі ЮНЕСКО з біотехнології рослин (Париж), Міжнародному фонді Сороса (Нью-Йорк, Москва), Міжнародній Соросівській науково-навчальній програмі (Вашингтон—Москва), фонді Відродження (Київ), INTAS (Брюссель), EPSO (Брюссель) та ін.

Держ. пр. УРСР (1989) Пр. ім. В.Я. Юр'єва (1983), А.Гумбольдта (1989). Держ. пр. СРСР (1984). Нагороди СРСР. Член Європейської академії (1990), Академії «Леопольдина» (1991), Баварської академії наук (1992), Світової академії мистецтва та наук (1993), Литовської академії наук (1996) [71].

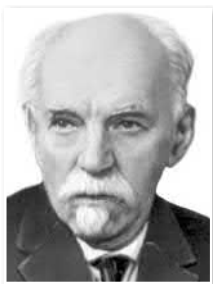
ГНЄДЕНКО Борис Володимирович — математик, акад. НАН України (1948, чл.-кор. 1945), голова Відділу фізико-математичних наук АН

Б.В. Гнєденко

УРСР (1956–58). Н. 1.01.1912 у Симбірську (тепер Ульяновськ, Росія). Закінчив Саратов. ун-т (1930). У 1945–60 — зав. відділу, 1955–58 — директор Ін-ту математики АН УРСР, також у 1945–50 — проф. Львів. ун-ту, 1950–58 — зав. кафедри Київ. ун-ту; з 1960 — проф., з 1965 — зав. кафедри Моск. ун-ту. П. 27.12.1995.

Наукові праці в галузі теорії ймовірностей, математичної статистики, теорії надійності, теорії масового обслуговування, теорії резервування з відновленням, оптимальної профілактики, управління якістю промислової продукції в процесі виробництва, історії математики. Запропонував метод для доведення необхідних і достатніх умов збіжності до граничних розподілів сум незалежних випадкових величин, що дістав назву супровідних безгранично-подільних законів. Побудував асимптотичні розподіли максимального члена варіаційного ряду. Довів локальну граничну теорему для незалежних, однаково розподілених гратчастих додатків (1948). Створив теорію поправок до показань лічильників Гейгера Мюллера, електронного діагнозу серцевих захворювань, методи розрахунку електричних мереж промислових підприємств. Узагальнив формули Ерланга теорії масового обслуговування на системи з ненадійними відновлювальними приладами. Побудував математичну теорію контролю якості. Зробив внесок в історію математики, методологію та популяризацію науки. Досліджував результати М.В. Остроградського, П.Л. Чебишева, А.А. Маркова, О.М. Ляпунова, С.Н. Бернштейна в теорії ймовірностей. Організував і вів семінар з історії математики при Ін-ті математики АН УРСР. Автор понад 1000 наук. праць. Засновник наукової школи.

Держ. пр. СРСР (1976). Пр. ім. П.Л. Чебишева (1950). Держ. нагороди СРСР [72].

О.Г. Гольдман

ГОЛЬДМАН Олександр Генріхович — фізик, акад. ВУАН (1929), голова Відділу математичних і природничих наук АН УРСР (з квітня 1936). Н. 3.02.1884 у Варшаві. Закінчив Лейпціз. (1908) та Київ. (1909) ун-ти. В 1923–28 — керівник Київ. н.-д.

кафедри фізики, 1929–38 – директор, з 1959 – зав. лабораторії Ін-ту фізики АН УРСР. В 1938 був безпідставно заарештований, виключений з членів Академії і перебував на засланні, у 1956 реабілітований і поновлений у членах АН УРСР. П. 30.12.1971.

Наук. праці присвячено фізиці діелектриків і напівпровідників, електролюмінесценції, історії фізики. У 30-х роках започаткував перші в Україні роботи в галузі напівпровідників. Здійснив дослідження інфрачервоної люмінесценції закису міді та електролюмінесценції деяких складних сполук, зокрема одержав і вивчив об'ємну електролюмінесценцію, що супроводжується емісією гарячих електронів. Заснував (1926) журнал «Фізичні записки» [72a].

ГОНЧАРУК Владислав Володимирович – учений-хімік, організатор науки, акад. НАН України (1997, чл.-кор. 1990), академік-секретар Відділення хімії НАН України (1998–2015). Н.20.10.1941 у Ташкенті (Узбекистан). Закінчив Київ. ун-т (1965). В 1966–71 працював в Ін-ті фізичної хімії АН УРСР, з 1971 – Ін-ті колоїдної хімії та хімії води НАН України (в 1976–88 – заст. директора, з 1982 – зав. відділу, з 1988 – директор).

Наукові праці в галузі фізичної хімії, колоїдної хімії, хімічної кінетики і каталізу; хімії, фізики, біології та технології води. Зробив вагомий внесок у розвиток теорії гетерогенного каталізу та розробку основ передбачення каталітичної дії гетерогенно-каталітичних процесів. Вперше запропонував термодинамічне трактування третього закону хімічної кінетики про взаємозв'язок констант швидкостей хімічних реакцій та їх енергій активації. Створив і розвинув новий науковий напрям – каталітичне й фотокаталітичне знезараження та знешкодження токсичних домішок у природних і стічних водах. Виявив ефекти синергізму дії окисників (кисню, озону, пероксиду водню, хлору) в різних комбінаціях.

Під його керівництвом досліджено механізм утворення наноконпозиційних каталізаторів, що містять елементи Pd, Cu, Ag. Виявлено зв'язок між умовами їх синтезу, фізико-хімічними і ка-

В.В. Гончарук

талітичними властивостями. Вивчено механізм відновлення нітрат-іонів у воді за наявності каталізаторів. На основі одержаних фундаментальних результатів розроблено нові високоефективні каталізатори, технології очищення природних і стічних вод від пестицидів, барвників, фенолів, сульфідів та інших шкідливих домішок.

Разом з колегами він виявив унікальні ефекти фотокаталітичної, магнітної, ультразвукової, ультрафіолетової, електроплазмової дії, а також впливу електричного розряду на властивості води. Вперше дав інтерпретацію електрохімічного механізму дії магнітного поля на біологічні процеси. Дослідив наслідки магнітної обробки води, показав, що після витікання води із зони дії магнітного поля. виникає залишкова електрорушійна сила (ЕРС), зумовлена тривалістю релаксації структури розчину і може робити помітний внесок в електрохімічні процеси, спричинені магнітним полем.

Разом з співробітниками розробив високоефективний спосіб інтенсифікації процесу знезараження води із застосуванням озону, УФ-опромінення, пероксиду водню, фотокаталізу та спосіб каталітичного синтезу легкої води з використанням каталізаторів, що містять нанорозмірні кластери металічної платини та одержав дані щодо фізико-хімічних властивостей протієвої води.

На основі фундаментальних досліджень фізико-хімічних, спектральних, термодинамічних та інших характеристик води було запропоновано новий погляд на походження життя на Землі, зокрема формування і розвиток гідросфери представлено з принципово нових засад, що ґрунтуються на факті вирішального впливу концентраційного співвідношення ізотопів водню у воді на її фізичні, хімічні властивості та біологічну активність.

Брав активну участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, очолював оперативну групу при Президії АН УРСР з дезактивації. Разом із співробітниками розробив і впровадив

протирадіаційні матеріали, вискоєфективні технології очищення води від радіонуклідів на низці водопроводів, технології очищення стічних вод після миття транспорту, технології дезактивації техніки, матеріалів, одягу.

Розробив принципово нову концепцію забезпечення населення якісною питною водою, комплексний підхід до аналізу питної води методами аналітичної хімії, мікробіології, радіології, біотестування, що виявляє ступінь ризику водного чинника для здоров'я людини, а також відповідні державні стандарти. Керував Державними програмами «Питна вода» та «Чиста вода». Створив і очолив Міжнародний центр дослідження води при Організації Чорноморського економічного співробітництва. Автор близько 1000 публікацій, у т.ч. 17 монографій, двох довідників, 185 патентів. Підготував 11 докторів і 27 кандидатів наук.

Голова Експертних рад ВАК України (1999–2011), член Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки (2005–15), керівник Наукових рад при Відділенні хімії НАН України з проблем «Каталіз» та «Хімічна екологія». Головний редактор журналу «Химия и технология воды» та член редакційних колегій журналів «Доповіді НАН України», «Український хімічний журнал», «Теоретична та експериментальна хімія» та інших.

Засл. діяч науки і техніки України (1998). Держ. пр. України (2003). Пр. ім. Л.В. Писаржевського (1993) та О.І. Бродського (2005). Орден «За заслуги» III ст. (2006) [73].

ГРИШКО Микола Миколайович – ботанік, генетик і селекціонер, акад. АН УРСР (1939), голова Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР (1945–48). Н. 6.01.1901 у Полтаві. Закінчив Полтав. (1925) і Київ. (1926) сільськогосподарські ін-ти. В 1931–39 – зав. відділу генетики і селекції у Всесоюзному НДІ конопель у Глухові; 1939–44 – директор Ін-ту ботаніки АН УРСР, 1944–58 – Ботанічного саду АН УРСР; вод-

М.М. Гришко

*Колекція бузку.
Національний ботанічний сад
ім. М.М. Гришка.*

ночас з 1939 – проф. Київ. с.-г. ін-ту та 1944–48 – Київ. ун-ту. П. 3.01.1964 у Києві.

Наукові праці стосуються генетики, селекції, інтродукції та акліматизації рослин. Займався виведенням нових сортів конопель, придатних для механізованого збирання. Дав біологічну характеристику різним статевим типам конопель, розкрив генетичну природу статі і особливості її виявлення, розробив методику створення одночасно вистигаючих, а згодом і однодомних конопель. Йому належить пріоритет у вирішенні проблеми статі конопель. Вперше довів успадкування однодомності, що підтвердив дослідями на масовому селекційному матеріалі. За допомогою гібридизації різних типів однодомних і самозапилених окремих однодомних рослин одержав вихідні форми для створення нових сортів. Приріст волокна на експериментальних площах виведених конопель, зокрема сорту «ОСО-72», становив 30–40% і уможлиблював механізувати збирання. Засновник та перший директор Центрального Ботанічного саду АН УРСР (нині – Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка). За його участі з-за кордону до Саду було привезено понад 800 сортів троянд, бузку та інших рослин [74].

В.Н. Гріднєв

ГРІДНЄВ Віталій Никифорович – фізик та організатор науки, акад. АН УРСР (1967), голова Відділу фізико-математичних наук (1957–61), академік-секретар Відділення фізики і астрономії (1970–82) АН УРСР. Н. 7.08.1908 у с. Уварово (тепер Тамбов. обл., Росія). Закінчив Північнокавказ. металургійний ін-т у Новочеркаську (1930). В 1930–41 працював у Дніпропетр. металургійному ін-ті, 1941–45 – Магнітогор. гірничо-металургійному ін-ті та начальником н.-д. лаб. Магнітогор. металургійного комбінату; 1945–55 – у Київ. політехн. ін-ті (з 1948 – зав. кафедри, з 1952 – ректор), 1955–85 – директор Ін-ту металофізики АН УРСР. П. 20.06.1990.

Наукові праці присвячено теорії фазових перетворень у металах. і сплавах. Досліджував

метастабільні стани в металевих матеріалах, які утворюються при фазових і структурних перетвореннях. Запропонував комплекс методів фіз. експерименту, за допомогою яких одержав фундаментальні результати з механізму фазових перетворень при великих швидкостях нагрівання сталей та тугоплавних матеріалів, розробив технологічні процеси якісно нового рівня. Відкрив ефект стабілізації критичної точки перетворення перліту при підвищенні швидкості нагрівання (ефект Гріднева) та зворотність мартенситного перетворення у залізо-вуглецевих сплавах. Спільно з ін. розробив фізичні основи швидкісного термозміцнення сталей і сплавів і відповідні технології, керував створенням методів термічної обробки вуглецевих сталей і сплавів на титановій основі з метастабільною структурою. Створив наукову школу.

Держ. пр. УРСР (1974, 1981). Засл. діяч науки УРСР (1982). Пр. ім. К.Д. Синельникова (1988). Держ. пр. СРСР (1986). Ордени та медалі СРСР. Головний редактор журналу «Метафізика» (1979–85) [75].

ГРОДЗИНСЬКИЙ Дмитро Михайлович – фізіолог рослин і біофізик, організатор науки, акад. АН УРСР (1990, чл.-кор. 1976), академік-секретар Відділення загальної біології НАН України (1998–2009). Н. 5.08.1929 у Білій Церкві. Закінчив Білоцерків. сільськогосподарський ін-т (1952) та Моск. ун-т (1954). З 1963 – зав. відділу, у 1975–85 – директор Ін-ту фізіології рослин АН УРСР, 1986–90 – зав. відділу Ін-ту ботаніки АН УРСР, з 1990 – Ін-ту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України; водночас у 1991–2016 – зав. кафедри Київ. ун-ту. П. 10.08.2016 у Києві.

Наукові дослідження присвячено питанням фізіології, біохімії, біофізики та радіобіології рослин. Сформулював основні положення теорії гетерогенності метаболічних фондів рослинної клітини. Розробив теорію надій-

Д.М. Гродзинський

ності біологічних систем, яка створює наукову основу для практичних шляхів підвищення стійкості культурних рослин до несприятливих умов середовища та врожайності; вперше дослідив природну радіоактивність рослинності та ґрунтів України, кумулятивний ефект радіоактивного опромінювання у рослинах, дію хронічного опромінювання на адаптивні процеси, індукцію генетичної нестабільності, роль диплонтного і гаплонтного клітинних доборів у захисті від загрози зростання генетичного вантажу в опромінених популяціях. Вивчив механізми формування радіобіологічних реакцій рослин і встановив шляхи відновлення при радіаційному ураженні на різних рівнях організації рослинних біосистем. Після аварії на Чорнобильській АЕС під його керівництвом розгорнулися дослідження, спрямовані на пошук шляхів упередження негативних екологічних і радіобіологічних наслідків катастрофи. Опрацював низку методів практичного використання радіації в селекції та рослинництві. Засновник наукової школи в галузі радіобіології рослин.

В 1991–2009 очолював Національну комісію з радіаційного захисту населення. Одним з перших порушив таємницю про екологічні наслідки радіоактивного забруднення та про ризик захворювань. Головний редактор журнів «Фізіологія та біохімія культурних рослин» (1974–86) і «Радиобиология» (1988–91).

Держ. пр. України (1992, 2004). Засл. діяч науки і техніки України (1998). Орден князя Ярослава Мудрого IV та V ст. (2009, 2004). Пр. ім. М.Г. Холодного (1980) [76].

ГРОДЗІНСЬКИЙ Андрій Михайлович – ботанік, організатор науки, акад. АН УРСР (1979, чл.-кор. 1973), академік-секретар Відділення загальної біології АН УРСР (1974–88). Н. 3.12.1926 у Білій Церкві. Закінчив Білоцерків. сільськогосподарський ін-т (1954). У 1957–65 працював в Ін-ті ботаніки АН УРСР, з 1965

— директор Центр. республіканського ботанічного саду АН УРСР. П. 17.12.1988 у Києві.

Наукові праці присвячено фізіології рослин. Засновник сучасної алелопатії — хімічної взаємодії рослин в штучних і природних екосистемах. Дав наукове визначення колінів як суміші фізіологічно активних речовин, що виділяються рослинами або утворюються в їх безпосередньому оточенні унаслідок дії гетеротрофних організмів або фізико-хімічних факторів і викликають позитивний або негативний вплив на сусідні рослини або на саму рослину, яка їх виділила. Розробив схему та з'ясував механізми хімічної взаємодії рослин, показав значення алелопатії в формуванні структури, стійкості і продуктивності фітоценозів. Створив нову схему алелопатії як кругообігу фізіологічно активних речовин у біогеоценозі, що відіграють роль регулятора внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків і є причиною рівноваги, стійкості і зміни рослинних угруповань. Запровадив поняття «алелопатичної активності», яке характеризується здатністю рослин накопичувати в довкіллі певну кількість фізіологічно активних речовин. Вивчаючи хімічну взаємодію у фітоценозах, описав 15 різних механізмів алелопатичного впливу і встановив, що алелопатична взаємодія відбувається крізь ґрунт. Тому увага вченого була спрямована на дослідження алелопатичної ґрунтовтоми в природних і культурних фітоценозах. Розробив класифікацію й діагностику ґрунтовтоми, способи її подолання та принципи донорно-акцепторної взаємодії рослин у біогеоценозах через кореневі виділення, фітонциди й опосередковано — через продукти трансформації негуміфікованої органічної речовини ґрунтовими мікроорганізмами. Відповідно до цього, розрізняв алелопатичну активність, тобто здатність створювати прямим чи непрямим шляхом захисну біохімічну сферу, і алелопатичну толерантність, або комплексну витривалість рослини до колінів у середовищі. Характеристика цих двох власти-

А.М. Гродзінський

*Велика тропічна
оранжерея
Національного
ботанічного саду
ім. М.М. Гришка.*

востей у рослини дає змогу з'ясувати її роль у природному угрупованні чи визначити можливість використання в мішаному посіві або у боротьбі з бур'янами. Започаткував в Україні новий науковий напрям фітодизайну – використання рослин для поліпшення середовища існування і праці людини. У 1981 ініціював створення відділу паркознавства й зеленого будівництва, який займався розробкою принципів і методів паркобудівництва; опрацюванням еколого-біологічних основ створення міських декоративних насаджень, асортименту рослин; проектуванням нових ботанічних садів і реконструкції існуючих.

Держ. пр. України (1992, посмертно). Пр. ім. М.Г. Холодного (1977). Держ. нагороди СРСР. Медаль ім. Я.Пуркіне (Чехія, 1977). Міжнародним алопатичним товариством засновано премію його імені (1994) [77].

О.М. Гузь

ГУЗЬ Олександр Миколайович – учений-механік, акад. НАН України (1978, чл.-кор. 1973), академік-секретар Відділення механіки АН УРСР у 1983–88. Н. 29.01.1939 в Ічні Чернігів. обл. Закінчив механіко-математичний ф-т Київ. ун-ту (1961). З 1960 працює в Інституті механіки НАН України (з 1967 – зав. відділу, з 1976 – директор).

Наукові праці стосуються механіки деформованих тіл та суцільних середовищ, зокрема концентрації напружень біля отворів в оболонках, механіки композитних матеріалів та елементів конструкцій з них, аерогідропружності, неklasичної проблеми механіки руйнування, механіки гірських порід, динаміки в'язкої стисливої рідини, механіки нанокомпозитів, неруйнівних методів визначення напружень у твердих тілах. Побудував – тривимірну теорію стійкості деформованих тіл, теорію поширення та дифракції пружних хвиль у багатозв'язних тілах і тілах з початковими напруженнями.

Автор понад 1000 наукових статей (з них понад 400 без співавторів), 70 монографій (з

них 19 – індивідуальних). Під його керівництвом та за безпосередньої участі підготовлено та опубліковано фундаментальні багатотомні колективні монографії: «Методи розрахунку оболонок» у п'яти томах (1980–82), «Механіка композитних матеріалів та елементів конструкцій з них» у трьох томах (1982–83), «Просторові задачі теорії пружності та пластичності» в шести томах (1984–86), «Механіка зв'язаних полів в елементах конструкцій» у п'яти томах (1987–89), «Некласичні проблеми механіки руйнування» в чотирьох томах (1990–94), «Механіка композитів» у 12 томах (1993–2003), «Успехи механіки» у шести томах (2005–12) та «Сучасні проблеми механіки» в 3-х томах (2016–18). Низку його основних результатів оприлюднено англійською в книзі «Класики світової науки», т. 11, «О.М. Гузь» (TIMPAN1, Ukraine, 2006). Підготував 36 докторів та близько 100 кандидатів наук.

Плідну творчу роботу поєднує з науково-організаційною, педагогічною та громадською діяльністю. Голова Національного комітету України з теоретичної та прикладної механіки (з 1993), головний редактор журналу «Прикладна механіка» (з 1976). Член низки зарубіжних академій та наукових товариств, зокрема Європейської академії наук (2002), редакційних колегій ряду закордонних наукових журналів.

Держ. пр. УРСР (1979, 1988). Засл. діяч науки і техніки України (2016). Золота медаль ім. В.І. Вернадського (2014). Пр. ім. О.М. Динника (1979), М.К. Янгеля (1983), С.П. Тимошенка (2000), Г.С. Писаренка (2014), В.М. Глушкова (2016) та О.К. Антонова (2017). Медаль Б. Паскаля (2007) та інші міжнародні нагороди. Держ. пр. СРСР (1985) [78].

ГУРЖІЙ Іван Олександрович – історик, чл.-кор. АН УРСР (1958), голова Відділу економіки, історії, філософії та права АН УРСР 1963–68. Н.15.09.1915 у с. Худяки (тепер Черкас. обл.). Закінчив Одес. ун-т (1941). Учасник Другої світової

І. О. Гуржій

війни. З 1948 працював в Ін-ті історії АН УРСР (у 1955–58 та 1969–71 – зав. відділу, з 1958 – заст. директора з наук. роботи). П. 31.10.1971 у Києві.

Наук. дослідження стосуються історії України періоду феодалізму й зародження капіталістичних відносин, зокрема соціальних рухів, феодально-кріпосницької системи, розвитку промисловості, сільського господарства, торгівлі, зародження робітничого класу. Автор близько 300 наук. праць, в тому числі низки монографій «Боротьба селян і робітників України проти феодально-кріпосницького гніту (80-ті роки XVIII ст. до 1861 р.) (1958), «Зародження робітничого класу України (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) (1958), «Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVII ст. до 1861 р.) (1962), «Україна в системі всеросійського ринку 60–90-х років XIX ст.» (1968).

Член редколегій багатьох видань, зокрема багатотомних. Голова правління Укр. товариства дружби і культурних зв'язків із зарубіжними країнами. Держ. нагороди СРСР [79].

В. С. Дейнека

ДЕЙНЕКА Василь Степанович – учений в галузі інформатики та обчислювальної техніки, акад. НАН України (2006, чл.-кор. 2000), академік-секретар Відділення інформатики НАН України (з 2010). Н. 28.12.1949 у с. Бодаква Полтав. обл. Закінчив Харків. ун-т (1972). З 1977 працював в Ін-ті кібернетики НАН України (в 1982–90 – начальник сектору СКБ математичних машин і систем), 1991–94 – зав. відділу Ін-ту проблем математичних машин і систем НАН України, з 1994 – провідний наук. співробітник, з 1999 – зав. відділу Ін-ту кібернетики НАН України. водночас проф. Київ. ун-ту та Київ політехн. ін-ту. П. 17.02.2014.

Наукові праці присвячено математичному моделюванню, теоретичному обґрунтуванню, розробці та використанню числових методів, створенню прикладного математичного забезпечення та автоматизованих систем спеціального призначення. Побудував нові класи

крайових і початковокрайових математичних задач у частинних похідних, обчислювальні алгоритми підвищеного порядку точності для нових інформаційних технологій. Розробив метод аналізу формування напружено-деформованого стану (НДС) корпусів глибоководних підводних апаратів, у 1979–80, на початковій стадії створення в Інституті кібернетики АН УРСР багатопроцесорного суперкомп'ютера, побудував математичну модель формування НДС корпусу літака та ефективну скінченно-елементну схему її числового аналізу.

За допомогою системи САРПОК розв'язав проблеми укріплення складного мерзлого берега Вілюйської ГЕС-3, захисту р. Прип'ять від потрапляння в неї сильнорадіоактивних вод водойми-охолоджувача четвертого енергоблоку ЧАЕС (1987–88), задачу динаміки НДС масиву ґрунту в районі Канівської ГАЕС (1990). Використовуючи інформаційну технологію НАДРА-3D, вперше на комплексі PENTIUM суперкомп'ютера СКІТ з метою оцінки запасів підземних вод розв'язав задачу просторової динаміки ґрунтових вод у масиві ґрунту Київської промислово-міської агломерації. Автор понад 380 наукових праць, в тому числі 11 монографій. Реферував статті для міжнародного реферативного журналу «Mathematical Reviews».

Держ. пр. України (1999, 2005). Засл. діяч науки і техніки України (2008). Пр. ім. С.О. Лебедєва (1997), В.М. Глушкова (2005), В.С. Михалевича (2009) та А.О. Дородніцина (2014) [80].

ДЕЛІМАРСЬКИЙ Юрій Костянтинович – учений-хімік, акад. АН УРСР (1957), голова Відділу хімічних і геологічних наук АН УРСР (1957–59). Н. 23.04.1904 у с. Краснопілка (тепер Вінниць. обл.). Закінчив Київ. ін-т народної освіти (1928). З 1934 працював в Ін-ті загальної і неорганічної хімії АН УРСР (у 1961–73 – директор, 1973–87 – зав. відділу). П. 4.06.1990.

Наукові праці стосуються теорії електродних потенціалів, електрохімічної кінетики, по-

Ю.К. Делімарський

лярографії розплавів. Розробив фізико-хімічні основи електролізу розплавів для одержання й рафінування багатьох металів, зокрема рідкісних і тугоплавких. Спільно з іншими відкрив явище перенесення металів з катода на анод при електролізі іонних розплавів. Розробив основи комплексоутворення, кислотно-основної рівноваги в іонних розплавах. Одержав фундаментальні результати з термодинаміки і кінетики електродних процесів. Створив низку нових технологій: електролітичне одержання і рафінування металів (берилій, кремній, олово), сплавів і сполук, нанесення гальванічних покриттів (цинкування, кадміювання, алюмініювання, титанування), електролітичне очищення сталей відливків сульфідуювання поверхні сталі та чавуну, нові флюси і дегазатори.

Засл. діяч науки УРСР (1974). Держ. пр. УРСР (1988). Пр. ім. Л.В. Писаржевського (1972). Держ. нагороди СРСР [81].

І.М. Дзюба

ДЗЮБА Іван Михайлович — літературознавець, літературний критик, культуролог, акад. НАН України (1992), академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України (1997–2004), Герой України (2001). Н.26.07.1931 у с. Миколаївка Донецької обл. Закінчив Донец. пед. ун-т (1953) та аспірантуру Ін-ту літератури АН УРСР (1956). В 1957–65 працював у видавництвах та редакціях журналів і газет, 1965 звільнений за участь у протестах проти політичних арештів української інтелігенції в 1966–69 коректор, редактор «Українського біохімічного журналу», 1969–72 редактор видавництва «Дніпро». Звільнений у січні 1972 під час другої хвилі арештів учасників шістдесятницького руху, в квітні 1972 заарештований, в травні 1973 засуджений за «антирадянську діяльність» до п'яти років таборів суворого режиму, після багатомісячного перебування в ізоляторі КДБ помилуваний та випущений на волю. В 1974–82 — коректор, літературний редактор

газети Київського авіаремонтного заводу, з 1982 — на творчій роботі.

З початком національного відродження кінця ХХ ст. є ключовою постаттю культурного й громадського життя України — перший президент Республіканської асоціації українців (1988–91), Міністр культури України (1992–94), редактор часопису «Сучасність» (1992–2002), голова Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка (1999–2005). В його особі поєднуються яскраві риси видатного вченого, організатора науки й державного діяча, подвижника культурного й громадського життя, людини громадянської мужності та активної життєвої позиції.

Автор понад 400 наукових праць, більше 20 монографій, присвячених актуальним проблемам історії та нинішнього стану вітчизняної літератури й культури. Серед них: «Звичайна людина чи міщанин?» (1959), «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (Нью-Йорк — Мюнхен, 1968), «Грані кристала» (1978), «На пульсі доби» (1981), «Автографи відродження» (1986), «У всякого своя доля (Епізод із стосунків Шевченка зі слов'янофілами)» (1989), «Бо то не просто мова, звуки...» (1990), «Застукали сердешну волю...» (1995), ««Кавказ» Тараса Шевченка на фоні непреходящего прошлого: к 150-летию со дня написания поэмы «Кавказ»» (1996), «Між культурою і політикою» (1998), «Спрага» (2001), «Пастка: тридцять років зі Сталіним. П'ятдесят років без Сталіна» (2003), «З криниці літ» (у трьох томах, 2006–2007), «Україна в пошуках нової ідентичності» (2006), «Сквозь завихрення времени» (у трьох томах, 2007), «Спогади і роздуми на фінішній прямій» (2008), «Тарас Шевченко. Життя і творчість» (2008), «Нагнітання мороку. Від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів століття ХХІ» (2011), «Є поети для епох» (2011), «Не окремо взяте життя» (2013), «На трьох континентах» (2013), «Донецька рана України» (2015), «В літературі й навколо» (2015), «Чорний романтик: Сергій

*Золота зірка
Героя України*

Жадан» (2017). Співголова редакційної колегії Енциклопедії сучасної України (з 1998).

Держ. пр. України ім. Т.Г. Шевченка (1991). Держ. пр. України в галузі науки і техніки (2007). Пр. ім. О.І. Білецького (1987), Фонду О. і Т. Антоновичів (США, 1992), В. Жаботинського (1996), В.І. Вернадського (2000) та ін. Ордени Держави (2001) і Свободи (2009) [82].

М.М. Доброхотов

ДОБРОХОТОВ Микола Миколайович – учений в галузі металургії сталі і теплотехніки, акад. АН УРСР (1939), голова Відділу технічних наук АН УРСР (1948–52). Н. 26.03.1889 в Арзамасі (Росія). Закінчив Петроград. гірничий ін-т (1914). В 1914–20 працював на металургійних заводах, 1921–24 – у Петроград. гірничому ін-ті, 1925–31 – Урал. політехн. ін-ті (з 1926 – проф.), 1931–35 – Центр. н.-д. ін-ті технології машинобудування в Москві; 1935–41 – Дніпропетр. металургійному ін-ті, 1939–50 – Ін-ті чорної металургії АН УРСР, водночас у 1944–50 – зав. кафедри Київ. політехн. ін-ту, 1949–52 – директор, з 1952 – зав. відділу Ін-ту використання газу в комунальному господарстві і промисловості АН УРСР (нині – Ін-т газу НАН України. П. 15.10.1963 в Києві.

Наукові праці присвячені металургії чорних металів, зокрема термодинаміці й кінетиці металургійних процесів, газифікації твердого палива, теорії і практики конструювання газогенераторів і печей. Вперше показав турбулентний характер руху газів у печах, розробив методи поліпшення теплового режиму, технології виплавки, розкислення й розливання сталі, виробництва сталі з чавуну, використання природного газу в мартенівському виробництві, запропонував нову технологію прямого одержання заліза з руд, розливання сталі під шлаком для підвищення якості металу. В 1943 створив технологію виплавки броньованих сталей у мартенівських печах з особливим режимом марганцю.

Засл. діяч науки і техніки УРСР (1951). Держ. нагороди СРСР. Президією НАН України засновано премію ім. М.М. Доброхотова [83].

ЖУЛИНСЬКИЙ Микола Григорович — літературознавець, акад. НАН України (1992, чл.-кор. 1990), академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України (з 2009). Н. 25.08.1940 у с. Новосілки (нині с. Набережне Рівнен. обл.). Закінчив ф-т журналістики Київ. ун-ту (1968) і працює в Ін-ті літератури НАН України (з 1973 — вчений секретар, з 1978 — заст. директора, з 1991 — директор).

Основні напрями його наукової діяльності стосуються історії української літератури та сучасного літературного процесу в Україні в загальнослов'янському та загальноєвропейському контекстах, зокрема аналітичних оглядів різних періодів історії української літератури та критичних статей про сучасників, давньої, класичної літературної спадщини, актуальних тенденцій найсучаснішого літературного процесу, духовності народу, його свободи й самоствердження у світі. Йому належать ґрунтовні наукові розвідки про Тараса Шевченка, Лесю Українку, Івана Франка, Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Миколу Хвильового та багатьох інших українських письменників та повернення у сучасний історико-літературний контекст творчості заборонених, вилучених у роки репресій та замовчуваних українських митців.

Автор праць: «Пафос життєствердження» (1974), «Людина як міра часу» (1979), «Человек в литературе» (1983), «Наближення» (1986), «Із забуття — в безсмертя» (1991), «Вірю в силу духа» (1999), «Подих третього тисячоліття» (2000), «Заявити про себе культурою» (2001), «Слово і доля» (2002, 2006), «Духовна спрага по втраченій батьківщині» (2002), «Олег Ольжич і Олена Теліга» (2001), «Поминаймо в скорботі, але не в гніві. Українсько-польський конфлікт на Волині 1943–1944 рр.» (2003), «Високий світоч віри. Голодомори в Україні та роман Василя Барки «Жовтий князь»» (2003), «То твій, сину, батько! Українська душа — на Голгофі ХХ століття» (2005), «Віктор Ющенко: випро-

М.Г. Жулинський

бування владою» (у співавторстві, 2005), «Від-стані» (2006), «Нація. Культура. Література» (2010), «Українська література. Творці і твори» (2011), «Слово на сторожі нації» (2015), «Духовний будівничий України» (2017), а також художніх творів «Моя Друга світова» (2016), «Акордеон» (2018).

Від 90-х літературознавча праця вченого тісно пов'язується з його державно-політичною та громадською діяльністю. Він – віце-прем'єр-міністр України (1992–94; 1999–2001), радник Президента України (2006–2008), народний депутат України (1994–98; 2002–2006), голова Комісії з питань громадянства при Президентові України (2006–10), Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка (2008–10). Українсько-польської міжпарламентської групи Верховної Ради України (2002–2006), президент низки фондів.

Держ. пр. України (2014). Ордени «За заслуги» III (1997) і I (2000) ст., князя Ярослава Мудрого V (2009) і IV (2016) ст. Низка іменних премій, зокрема ім. І.Франка (2004) та Григорія Сковороди (2010). Ордени і медалі СРСР, почесні звання [84].

Я.Д. Ісаєвич

ІСАЄВИЧ Ярослав Дмитрович – історик, акад. НАН України (1992, чл.-кор. 1990), академік-секретар Відділення історії, філософії і права НАН України (1993–98). Н. 7.03.1936 в с. Вербка (тепер Рівнен. обл.). Закінчив Львів. ун-т (1957). З 1958 працював в Ін-ті суспільних наук (нині – Ін-т українознавства НАН України) (з 1984 – зав. відділу, з 1989 – директор), був проф. Києво-Могилян. академії. П. 24.06.2010.

Наукові праці присвячено історії укр. культури, міжслов'янським культурним зв'язкам. Досліджував історію Київ. і Галицько-Волин. держав, розвиток укр. культури середньовіччя та ранньомодерної доби, історію друкарства, проблеми формування нац. свідомості й збереження історичної пам'яті, питання культурної

антропології Центрально-Східної Європи, українсько-польських відносин, історичної лексикографії, наукової термінології. Запровадив у наук. обіг низку невідомих раніше творів укр. письменників і науковців XVII–XVIII ст. Брав участь в укладанні зведеного каталогу укр. стародруків «Пам'ятки книжкового мистецтва», «Документів російських архівів з історії України» та ін.

Засл. діяч науки і техніки України (2001). Почесна відзнака Президента України (1996). Орден князя Ярослава Мудрого V ст. (2006) [85].

КАВЕЦЬКИЙ Ростислав Євгенович — патофізіолог-онколог, акад. АН УРСР (1951, чл.-кор. 1945), голова Відділу біологічних наук АН УРСР (1952–60 і 1963–66). Н. 1.12.1899 у Самарі (Росія). Закінчив Самар. ун-т (1925). Працював у 2-му Моск. мед. ін-ті; зав. відділу експерим. онкології Ін-ту експерим. біології та патології (1931–38), заст. дир. з наук. роботи (1944–46); у 1946–60 працював в Ін-ті клінічної фізіології АН УРСР (у 1946–52 — директор), після об'єднання обох ін-тів 1953 в Ін-т фізіології АН УРСР очолював лаб. (до 1960); 1960–71 — директор Ін-ту експериментальної і клінічної онкології МОЗ України, з 1971 — Ін-ту проблем онкології АН УРСР (нині — Ін-т експериментальної патології, онкології і радіобіології НАН України), П. 12.10.1978 у Києві.

Наукові праці присвячені проблемам реактивності організму, теоретичним і прикладним питанням онкології (причини формування злоякісних пухлин, роль нервової системи в пухлинному процесі; механізми бластомогенезу; профілактика, діагностика і лікування пухлинної хвороби; обмін речовин у пухлинах та нормальних тканинах; роль захисних реакцій організму в трансформації клітини). Вперше запропонував лікування пухлин за допомогою лазерів. Довів зворотність канцерогенезу і здатність пухлинної клітини до дедиференціювання. Започаткував вивчення методів сорбційного очищення крові, очо-

Р. С. Кавецький

лив розробку принципово нових гемосорбентів, що отримали широке застосування в клінічній практиці. Одним з перших у СРСР впровадив у практику лікування пухлинної хвороби антиретиккулярну цитотоксичну сироватку (АЦС). Створив наукову школу онкологів-експериментаторів. Був головним редактором журналу «Экспериментальная онкология» (нині – міжнародний журнал «Experimental Oncology»). Автор понад 600 наук. праць, серед яких 17 монографій.

Засл. діяч науки УРСР (1960). Держ. пр. УРСР (1972, 1981, посмертно). Пр. ім. О.О. Богомольця (1964). Ордени і медалі СРСР. Президією НАН України засновано премію імені Р.Є. Кавецького, його ім'я присвоєно Ін-ту експериментальної патології, онкології і радіобіології АН України [86].

М.Я. Калинович

КАЛИНОВИЧ Михайло Якович – мовознавець, літературознавець і перекладач, акад. АН УРСР (1939), голова Відділу суспільних наук АН УРСР (1939–44). Н. 13.10.1888 у с. Жажнівка (тепер Вінниц. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1912), в якому працював (з 1921 – зав. кафедри), також з 1929 – у системі Академії наук, зокрема в Комісії для складання словника укр. живої мови, Правописно-термінологічній та Діалектологічній комісіях. З 1930 – зав. відділу, в 1939–44 – директор Ін-ту мовознавства АН УРСР. П. 16.01.1949 у Києві.

Наукові праці присвячено загальному та укр. мовознавству, лексикографії, індології, літературознавству. Його дослідження з історії та теорії лексикографії сприяли її формуванню як наук. галузі. Обґрунтував доцільність визначення слова як окремої мовної одиниці. Переклав низку творів М. Горького, А.П. Чехова, Е.Золя, та ін., досліджував творчість Г.Вельса, Р.Стівенсона, Д.Дідро та ін. Головний редактор і один з укладачів «Російсько- українського словника» (1948), який витримав кілька перевидань [87].

КАРТЕЛЬ Микола Тимофійович – учений-хімік, організатор науки, акад. НАН України (2012, чл.-кор. 2000), академік-секретар Відділення хімії НАН України (з 2015). Н. 16.12.1948 у с. Гоголів Київ. обл. Закінчив Київ. ун-т (1971). В 1971–79 працював в Ін-ті фізичної хімії АН УРСР 1979–91 – в Ін-ті загальної та неорганічної хімії АН УРСР (з 1984 – зав. лабораторії), 1991–2007 – заст. директора з наукової роботи, завідувач відділу, Ін-ту сорбції та проблем ендоекології НАН України з 2008 – директор, зав. відділу, ін-ту хімії поверхні НАН України, водночас у 1992–94 – проф. Київ. політехн. ін-ту, 1994–2008 – Києво-Могилян. академії.

Наукові праці стосуються радіаційної хімії гетерогенних систем, фізико-хімії та технології синтезу вуглецевих сорбентів нового покоління і гемосорбентів на їх основі, ендоекології – створення і використання адсорбційних препаратів і засобів екологічного контролю та захисту людини.

Спільно з В.В. Лобановим дослідив особливості утворення, накопичення та перетворення вільних радикалів у поверхневому шарі сорбентів (переважно кремнеземних) при гамма-опроміненні адсорбованих молекул аміаку, діоксиду вуглецю та метану. У співавторстві з ін. заклав фізико-хімічні основи одержання азотовмісного синтетичного вугілля СКН сферичної granulacji, запропонував оптимальну технологію його приготування з сополімеру вінілпіридину та дивініл бензолу та організував промисловий випуск цього продукту на Придніпровському хімічному заводі і гемосорбентів СКН на заводі медичних препаратів у Києві. В результаті було одержано ефективний засіб лікування багатьох тяжких захворювань гемосорбційним методом.

Значним досягненням М.Т. Картеля є впровадження вуглецевих сорбентів з поліпшеними властивостями в аналітичне приладобудування для визначення забруднювачів повітря та води викидами підприємств, теплових електростанцій, автотранспорту тощо. Міцні високоємні та

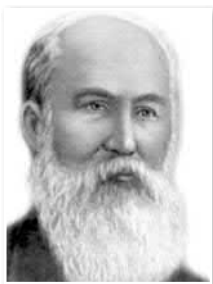
М.Т. Картель

хімічно чисті вуглецеві сорбенти було використано як робочі елементи в надчутливих аналізаторах ряду вуглеводнів — адсорбційно-каталітичному генераторі одержання особливо чистого повітря, короткоциклової установці для концентрування метану, аналізаторі вмісту нафтопродуктів у морській, річковій та баластній водах.

З колегами розробив різновиди вуглецевих ентеросорбентів сферичної грануляції для медичної практики. Запропонував нові способи синтезу традиційного активованого вугілля з поліпшеними властивостями, зокрема вугілля КАУ. Розроблені гемо- й ентеросорбенти, а також аплікаційні матеріали вуглецевого типу з успіхом використовуються як універсальні засоби профілактики та лікування людей, зокрема при гострих отруєннях, хронічних захворюваннях нирок, печінки, підшлункової залози, інфекційних хворобах та ін. Автор понад 600 наукових праць. Підготував 12 кандидатів наук.

Був членом програмних та організаційних комітетів низки міжнародних конференцій. Головний редактор журналу «Хімія, фізика та технологія поверхні», член редколегій ряду журналів. Голова наукової ради НАН України з проблеми «Хімія і технологія модифікування поверхні», очолює наукові ради, керує багатьма програмами, зокрема цільовою програмою Відділення хімії НАН України «Фундаментальні дослідження за пріоритетними напрямками хімії». Наук. представник НАН України в рамках міжнародної співпраці між Україною та КНР.

Держ. пр. УРСР (1986) [88].

М.Ф. Кашенко

КАЩЕНКО Микола Феофанович — біолог, ембріолог, селекціонер, акад. УАН (1918), голова її Фізико-математичного відділу (1918–20). Н. 7.05.1855 у с. Московка (тепер Запоріж. обл.). Закінчив Харків. ун-т (1880), в якому викладав (1884–86). Стажувався в Німеччині та Італії, де працював у лабораторіях В. Гіса, Г. Вальдейєра,

О. Гертвіга, на зоологічній станції А. Дорна в Неаполі (1886–88). З 1888 працював у Томському ун-ті (1893–95 – ректор). Після переїзду до Києва викладав у Київ. політехн. ін-ті (1912–21). Входив до складу Комісії з розробки законопроекту по створенню Української академії наук (1918). У 1913–33 – директор Акліматизаційного саду в Києві, 1919–26 – Зоологічного музею ВУАН. П. 29.03.1935 у Києві.

Наукові праці стосуються проблем ембріології хребетних тварин і людини, гістології, мікроскопічної техніки, теріології, герпетології, археологічної палеонтології, зоології, акліматизації та селекції рослин в умовах Сибіру. Проводив роботи з акліматизації і селекції лікарських і південних плодових рослин в Україні. Один з основоположників наукового плідництва у Сибіру. Вивів багато сортів яблук (Багряне Кашенка, Бугристе наливне, Сибірське біле плямисте, Сибірське золото, Сибірська зоря, Сибірська зірка, Сибірська янтарка та ін.). Заклав основи патологічної ембріології. Здійснив низку наукових експедицій: на річку Об (1890), на Барабинські озера (1891), до центрального Алтаю (1898), уздовж сибірської залізниці між містами Омськ, Томськ та Красноярськ (1899), до приалтайських степів (1900) та ін., в яких досліджував сибірську флору. Організував Західносибірське товариство сільського господарства (1898), дослідні акліматизаційні сади в Томську (1902), у садибі Київ. політехн. ін-ту (1915). Ініціював створення багатьох наукових видань: «Вісник Фізико-математичного відділу», «Праці Акліматизаційного саду», «Український зоологічний журнал», «Записки Фізико-математичного відділу» та ін. [89].

КИРИЛЕНКО Олександр Васильович – учений в галузі електроенергетики, акад. НАН України (2006 чл.-кор. з 1997), академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України (з 2015). Н. 20.05.1950 в с.

О.В. Кириленко

Чубинці Київ. обл. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1973). З 1975 працює в Ін-ті електродинаміки НАН України (з 1983 – учений секретар, з 1996 – заст. директора, з 2007 – директор).

Наукові праці стосуються підвищення надійності та ефективності функціонування електроенергетичних об'єктів і систем. Провів фундаментальні дослідження процесів функціонування електроенергетичних систем, які забезпечили розвиток теорії створення систем керування такими процесами, дозволили запропонувати принципи та методи побудови інтегрованих інформаційних керуючих систем та їхніх елементів і створити відповідні апаратні та програмні засоби.

Під його керівництвом і участі вирішено низку наукових і науково-технічних завдань, пов'язаних з розвитком теорії аналізу та оптимізації вимірювальних перетворювачів струму, синтезом систем контролю та діагностики електроенергетичного обладнання, оцінкою стану та перспектив розвитку електроенергетичного комплексу України, шляхів забезпечення надійного та ефективного функціонування об'єднаної енергосистеми (ОЕС) України та створення умов її інтеграції до трансєвропейських енергетичних мереж. Було розроблено науково-технічне забезпечення організації мультиагентного керування електроенергетичними системами з активним споживачем шляхом аналізу та впровадження необхідної нормативної бази, створення інформаційних моделей елементів електроенергетичної системи та моделювання роботи активного споживача в складі інтелектуальної електроенергетичної системи, що дозволяє підвищити керуваність ОЕС України відповідно до світових тенденцій розвитку галузі та нових конкурентних ринкових відносин. Розвинуто науково-технічні основи забезпечення надійного та ефективного функціонування електроенергетичних систем України за умов впровадження ринку електроенергії та активного застосування відновлювальних джерел енергії.

Нині активно працює над розвитком теорії побудови інтелектуальних інформаційно-керуючих систем в електроенергетиці, орієнтованих на реалізацію основних положень концепції Smart Grid. Автор понад 300 наукових праць, серед яких 15 монографій. Неодноразово головував в організаційних комітетах та виступав з пленарними доповідями на престижних міжнародних конференціях з електроенергетики та електротехніки: науково-практичних конференціях «Енергетичні ринки» (2008–13), Міжнародних науково-технічних конференціях «Проблеми сучасної електротехніки» (2016–18) та «Інтелектуальні енергетичні системи – ESS» (2017).

Поєднує наукову, організаційну, педагогічну та громадську діяльність. З 2014 – керівник Відділення цільової підготовки Київ. політехн. ін-ту при НАН України, голова Наглядової ради Кременчуц. ун-ту, експертної ради з електротехніки та енергетики ВАК України. Член робочої групи з розробки Енергетичної стратегії України до 2040. Очолює технічний комітет зі стандартизації «Керування енергетичними системами та пов'язані з ним процеси інформаційної взаємодії» (ТК 162) та експертну раду з енергетики та електроніки МОН України, голова редколегії журналу «Технічна електродинаміка», входить до складу редколегій багатьох фахових періодичних видань.

Держ. пр. України (1999). Засл. діяч науки і техніки України (2008). Пр. ім. С.О. Лебедева (1995) [90].

КОВАЛЕНКО Ігор Миколайович – учений в галузі теорії ймовірності та її застосувань, акад. НАН України (1978, чл.-кор. 1972), академік-секретар Відділення інформатики НАН України (1994–95). Н. 16.03.1935 у Києві. Закінчив механіко-математичний ф-т Київ. ун-ту (1957) і почав працювати в Обчислювальному центрі АН УРСР, у 1962–71 – в оборонному ін-ті в Москві, 1971–2016 – зав. відділу Ін-ту кібернетики НАН України, також проф. Київ. ун-ту.

І.М. Коваленко

Наукові праці стосуються теорії надійності, масового обслуговування, комбінаторного аналізу, стохастичної геометрії, стохастичного моделювання, методів аналізу надійності та захисту інформації. Розробив теорію систем масового обслуговування з часовими обмеженнями, що випереджала результати американського дослідника Д. Баррера, результати якої знайшли застосування в системах протиповітряної оборони. Побудував теорію розрахунку надійності систем протиракетної оборони, засновану на методі малого параметра. Спільно з М.П. Бусленком та В.В. Калашниковим займався дослідженням складних систем.

Під керівництвом Б.В. Гнеденка розв'язав задачі з теорії масового обслуговування та теорії надійності. Довів теорему про інваріантність (нечутливість) систем обслуговування, що стосувалася необхідної та достатньої умови, за якої стаціонарний розподіл станів системи масового обслуговування з відмовами є функцією тільки середніх характеристик системи. Ця теорема була однією з перших у теорії нечутливості.

Підтвердив знамениту гіпотезу Кендалла зі стохастичної геометрії. Зробив істотний внесок у моделювання складних систем, які описуються суттєво багатовимірними випадковими процесами; в методологію аналізу рідкісних подій у високонадійних системах, прискорене моделювання, що ґрунтується на поєднанні методів Монте-Карло і малого параметра.

Досліджує проблеми комбінаторного аналізу, застосовувані до захисту інформації. Зокрема, досліджує теорію систем випадкових рівнянь над скінченними алгебраїчними структурами. Розвинув теорію розподілу числа розв'язків системи булевих рівнянь високої розмірності. Автор 25 монографій та понад 200 статей.

Поряд із науковою та активною педагогічною діяльністю виконує значний обсяг науково-організаційної роботи. Був членом експертних рад Комітету з Державних премій СРСР

та УРСР, редколегії наукового часопису «Дискретная математика» та редактором розділу реферативного журналу «Математика», член вчених рад з присудження наукових ступенів, редакційних колегій, зокрема журналів «Доповіді НАН України», «Кибернетика и системный анализ».

Засл. діяч науки і техніки України (1998). Держ. пр. УРСР та України (1978, 2001). Пр. ім. В.М. Глушкова (1983), В.С. Михалевича (2000), А.О. Дородніцина (2011). Держ. пр. СР-СР (1979) [91].

КОМІСАРЕНКО Сергій Васильович — біохімік і організатор науки, дипломат, державний і громадський діяч, акад. НАН України (1991, чл-кор. 1990), академік-секретар Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України (з 2004). Н. 9.07.1943 в Уфі. Закінчив Київ. мед. ін-т (1966), одночасно навчався на вечірньому відділенні механіко-математичного ф-ту Київ. ун-ту (1964–66). В 1969–92 працював в Ін-ті біохімії НАН України (вчений секретар, зав. лаб., з 1975 — зав. відділу, в 1989–92 та з 1998 — директором), в 1990–92 — заст. Голови Ради Міністрів України, віце-прем'єр-міністр України, 1992–98 — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Великій Британії.

Основні напрями наукової діяльності пов'язані з імунохімічним дослідженням антигенної структури білків та пептидів, засновник молекулярної імунології в Україні. Перший у СРСР започаткував дослідження імунохімічної структури пептидів і білків (нейротоксину апаміну, цитохрому с), запровадив методи імуноензиматичних досліджень і проточну цитофлуориметрію та одним із перших у СРСР ввів у дослідження гібридомну техніку одержання моноклональних антитіл. Зі співробітниками відділу молекулярної імунології за допомогою моноклональних антитіл було проведено імунохімічний аналіз фібрин(оген)у та продуктів його деградації і знайдено раніше невідомі сай-

С.В. Комісаренко

ти, які беруть участь у полімеризації фібрину. Це дозволило створити сучасні імуноензиматичні діагностичні методи кількісного аналізу розчинного фібрину, фібриногену та D-D димеру для моніторингу стану системи зсідання крові та безпеки тромбоутворення, а також запропонувати терапевтичні агенти для попередження тромбоутворення на основі каліксаренів і рекомбінантних одноланцюгових антитіл. Проведено дослідження ролі нікотинових ацетилхолінових рецепторів (nAChR) в імунній системі. Вперше знайдено nAChR на В-лімфоцитах і вивчено біологічну роль nAChR, а також PAR рецепторів на лімфоцитах, знайдено nAChR на мітохондріях тварин. Вивчено роль поліреактивних (неспецифічних) імуноглобулінів, а також запропоновані методи розрахунків констант взаємодії антитіл з антигенами, одержано низку рекомбінантних антигенів, зокрема мікобактерій туберкульозу людини і великої рогатої худоби, субодиноць дифтерійного токсину та рекомбінантних антитіл проти цих антигенів, що дозволило розробити сучасні діагностичні методи для аналізу туберкульозу та дифтерії. Створено бібліотеку рекомбінантних одноланцюгових антитіл людини (потужністю 10 мільярдів специфічностей) та бібліотеку рекомбінантних одноланцюгових антитіл миші.

За його ініціативою проведено дослідження імунітету у людей, які працювали на Чорнобильській АЕС, і вперше доведено, що низькі дози радіації суттєво пригнічують систему природного імунітету, зокрема знижують кількість та активність природних клітин-кіллерів, які відповідають за протипухлинний та противірусний імунітет у людини.

Під його керівництвом вивчено біологічну дію фосфорорганічних комплексонів – бісфосфонатів і знайдено протипухлинну та імуномодулюючу активність метилен-бісфосфонові кислоти. На основі останньої створено протипухлинний препарат «Мебіфон». Є ініціатором і співавтором винаходу технології одержання

високоочищених і вірусобезпечних антигемофілічних препаратів з крові людини, препарату «Мebівід» для лікування остеопорозу, діагностикумів проти туберкульозу та дифтерії. Автор близько 400 наукових праць, понад 40 національних і міжнародних патентів, співавтор п'яти монографій.

До 1992 провадив значну науково-організаційну та педагогічну діяльність. У 1978–86 керував республіканською міжвідомчою програмою «Механізми імуностимуляції», був організатором Республіканських шкіл з молекулярної імунології, читав курс лекцій з імунохімії в Київ. ун-ті (1976–84) та з молекулярної імунології – в Київ. відділенні Моск. фіз.-техн. ін-ту (1983–90), нині очолює Відділення «Біотехнологія» кафедри біохімії Київ. ун-ту Головний редактор журналів «Ukrainian Biochemical Journal» та «Biotechnologia Acta», членом редколегій міжнародних журналів «Європа» (Польща) та з імунофармакології (Італія), членом Ради Міжнародного союзу біохіміків і молекулярних біологів, Федерації європейських біохімічних товариств та Міжнародного товариства імунофармакологів.

На посаді заст. голови уряду України брав участь у розробці проектів законів України з гуманітарних питань, зокрема про освіту, національні меншини, свободу совісті, пресу та засоби масової інформації, пенсії; ініціював прийняття закону про боротьбу із СНІДом, організував урядову комісію та Державний комітет по боротьбі із СНІДом. Був головою низки урядових комітетів і комісій – по відзначенню трагедії у Бабиному Ярі (1990–91), по проведенню Першого Конгресу українців (1991–92), з гуманітарної допомоги (1992) та ін.

За час роботи першим Послом України у Великій Британії (1992–98) сприяв розвитку двосторонніх україно-британських стосунків, ініціював вступ України до директорату Європейського банку реконструкції та розвитку (1993), Міжнародної морської організації (1995) та інших міжнародних організацій, організу-

вав безкоштовну передачу Україні (1995) британської антарктичної станції «Фарадей» (нині станція «Академік Вернадський»), заснував у Лондоні благодійний фонд допомоги чорнобильцям (1993) та Британо-українську торговельну палату (1997) та ін.

Після завершення дипломатичної роботи С.В. Комісаренка знову обрано директором Ін-ту біохімії НАН України, а 2004 – академіком-секретарем Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України. Багато уваги він приділяє проблемам зменшення біозагроз в Україні, організував серію міжнародних конференцій і семінарів з проблем біобезпеки і біозахисту, з 2005 очолює делегацію України на зустрічах експертів держав-учасниць Конвенції із заборони біологічної і токсинної зброї та на зустрічах Австралійської групи (експортного контролю). Указами Президентів України 2007, 2009 та 2017 його призначено головою Комісії з біобезпеки та біологічного захисту при РНБО України. Президент Українського біохімічного товариства (1999), благодійної організації інвалідів «Спеціальна Олімпіада України» (2002), Української асоціації з біобезпеки (2013), голова Наглядової ради Міжнародного фонду Національної пам'яті України (2007).

Держ. пр. УРСР (1979). Засл. діяч науки і техніки України (2008). Пр. ім. О.В. Палладіна (2003) та І.І. Мечникова (2012). Ордени Свободи (2018), князя Ярослава Мудрого V ст. (2005), «За заслуги» III (1996), II (1998) і I (2018) ст. Акад. НАМН України (1993). Почесний доктор низки ун-тів [92].

М.В. Корноухов

КОРНОУХОВ Микола Васильович – учений-механік, акад. АН УРСР (1951, чл.-кор. 1939), голова Відділу технічних наук АН УРСР (1952–54). Н. 23.10.1903 у Ніжині. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1928). З 1931 працював у Київ. інженерно-будівельному ін-ті (з 1934 – зав. кафедри, з 1948 – проф.), з 1935 – Ін-ті будівель-

ної механіки АН УРСР (у 1940–44 – директор).
П. 2.06.1958 у Києві.

Наукові дослідження присвячено стійкості конструкцій (стержнів, арок, плоских і просторових рам і ферм) у межах і за межами пружності, методам побудови ліній впливу для складних систем мостових конструкцій, міцності й стійкості будівельних конструкцій. Розробив низку точних і наближених методів розрахунку стержневих систем, плоских рам, гладких та ребристих оболонок на стійкість та теорію об'єднаного розрахунку стержневих конструкцій на міцність і стійкість. Розв'язував задачі динамічної міцності конструкцій оборонного значення.

Засл. діяч науки і техніки УРСР (1954). Держ. пр. СРСР (1950) [93].

КОРОЇД Олексій Степанович – учений-економіст, чл.-кор. АН УРСР (1961), голова Відділу економіки, історії, філософії та права АН УРСР (1957–63). Н. 10.07.1911 у ст. Слюдянці (тепер м. Іркут. обл., Росія). Закінчив істор. ф-т Ніжин. пед. ін-ту (1932) та економ. ф-т Харків. ун-ту (1933) і Академію суспільних наук у Москві (1949). У 1942–55 (з перервами) – на партійній роботі та держ. роботі. У 1955–65 – заст. директора Ін-ту економіки АН УРСР; 1965–72 – ректор, 1972–76 – зав. кафедри Київ. ін-ту народно-го господарства. П. 22.12.1988.

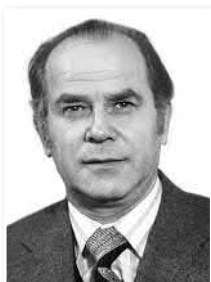
Наук. праці (понад 70) присвячено політичній економіці, науково-технічному прогресу управлінню виробництвом, економіці сільського господарства, розвитку та розміщенню продуктивних сил України.

Держ. нагороди СРСР [94].

КУНДІЄВ Юрій Іллєч – учений в галузі медицини, акад. АН УРСР (1979), академік-секретар Відділення проблем медицини НАН України (1991–95). Н. 2.10.1927 у с. Трояни (тепер Кіровоград. обл.). Закінчив Київ. мед. ін-т (1951). З 1954 працював в Ін-ті медицини праці (зав. лабо-

О. С. Короїд

Ю.І. Кундісев

пат. з 1963 – заст. директора, з 1964 – директор). П. 19.02.2017.

Наукові праці сосуються гігієни і фізіології праці та токсикології пестицидів. Розвинув уявлення про механізм надходження отруйних речовин до організму, вдосконалив методи визначення безпечного для здоров'я рівня їх концентрації у повітрі робочої зони, встановив фізіологічні критерії професійної втоми та напруження.

Засл. діяч науки УРСР (1977). Орден «За заслуги» II та III ст. (2008, 2002). Держ. пр. України (1997, 2002). Пр. ім. Р.Є. Кавецького (2009). Акад. НАМН України (1993) [95].

ЛАШКАРЬОВ Вадим Євгенович – фізик, акад. АН УРСР (1945), голова Відділу фізико-хімічних і математичних наук АН УРСР (1947–51). Н. 7.10.1903 у Києві. Закінчив Київ. ін-т народної освіти (1924). В 1924–27 – аспірант, викладач Київ. н-д. кафедри фізики при КПІ, 1928–35 – у Ленінград. фіз.-техн. ін-ті (з 1930 – зав. відділу, з 1933 – лаб.). В 1935 заарештований за сфабрикованим звинуваченням і засланий до Архангельська, де в 1935–39 завідував кафедрою Архангел. мед ін-ту; в 1939–60 – зав. відділу Ін-ту фізики АН УРСР, з 1960 – Ін-ту напівпровідників АН УРСР, створеного за його ініціативи (у 1960–70 – директор), водночас у 1944–56 – зав. кафедри Київ. ун-ту. П. 1.12.1974 у Києві.

Наукові праці стосуються оптики рентгенівських променів, дифракції електронів, фізики і техніки напівпровідників. Спільно з В.П. Линником визначив показники заломлення рентгенівських променів для багатьох речовин. Розробив 1941 метод термозонду для визначення знаку носіїв струму поблизу запірного шару в напівпровідниках. Розробив купроксні діоди, які використовувалися в армійських радіостанціях під час війни. Досліджував механізм виникнення фото-ЕРС в оксиді міді, створив фотоелементи з антизапірним шаром. В 1946 спостерігав біполярну дифузію нерівноважних носіїв струму в напівпровідниках і 1948 побу-

В.Є. Лашкар'ов

дував її теорію, розвинув уявлення про роль основних і неосновних носіїв у цьому процесі, про керування процесом дифузії електричним полем. Здійснив цикл робіт з вивчення природи фото-ЕРС у напівпровідниках та їх фотопровідності, відкрив об'ємну фото-ЕРС. Спільно з В.І. Ляшенко виконав піонерські дослідження поверхневих явищ у напівпровідниках. Створив наук. школу. Головний редактор «Українського фізичного журналу» (1956–70).

Держ. пр. УРСР (1981, посмертно). Президією НАН України засновано премію ім. В.Є. Лашкарьова, його ім'я присвоєно Ін-ту фізики напівпровідників НАН України [96].

ЛІБАНОВА Елла Марленівна — учений-економіст, демограф, акад. НАН України (2009, чл.-кор. 1992), академік-секретар Відділення економіки НАН України (з 2009). Н. 12.02.1950 у Києві. Закінчила Київ. ін-т народного господарства (1971), в якому працювала в 1971–77; в 1977–2003 в Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України (з 1991 — зав. відділу), з 2003 — заст. директора, з 2007 — директор Ін-ту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Наукові праці стосуються демографії, економіки праці, соціальної економіки і політики. Основоположник в Україні досліджень людського розвитку, насамперед його соціально-демографічних аспектів. Була керівником робочих груп з підготовки низки тематичних доповідей та щорічних послань Президента України. Ініціювала дослідження проблем бідності в Україні. Нині під її керівництвом проводиться оцінка масштабів, рівня та глибини бідності в Україні, готуються відповідні шоквартальні аналітичні матеріали для Уряду, створено оригінальну методику вимірювання людського розвитку регіонів (2001), що одержала статус офіційної та використовується Держстатом України. Була керівником робочої групи і співавтором Концепції (2004) та Стратегії (2006) демографічного розвитку України до 2015 року.

Е.М. Лібанова

Значна частина її авторського доробку пов'язана з формулюванням концепції проведення пенсійної реформи в Україні, створенням моделі пенсійної системи України, Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація» на 2009–13 (2008), Стратегії і комплексної програми подолання бідності (2001), Методики комплексної оцінки бідності (2002), Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми збереження і розвитку трудового потенціалу України на період до 2017 (2009) та ін.

Автор майже 500 наукових праць, у т.ч. понад 60 – в міжнародних виданнях, також низки навчальних посібників з економіки ринку праці та соціальної політики, зокрема перший в Україні підручник зі статистики ринку праці. Під її керівництвом захищено понад 30 дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата економічних наук.

Проводять значну науково-експертну роботу. Є головою Координаційної ради з проблем розвитку людського потенціалу, членом Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки та заступником голови відповідної секції, членом Координаційного центру з питань здійснення пенсійної реформи, членом редколегії таких авторитетних журналів як «Україна: аспекти праці», «Економічне прогнозування», «Статистика України», «Людина і політика», «Соціальний захист» тощо.

Засл. економіст України (2002). Орден княгині Ольги III (2009) та II (2013) ст. Пр. ім. Т.Туган-Барановського (2010). Член Міжнародного союзу демографів [97].

ЛОБАНОВ Леонід Михайлович – учений в галузі електрозварювання та організатор науки, акад. НАН України (1997, чл.-кор. 1990), академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства НАН України (з 2015). Н. 29.09.1940 у Саратові (Росія). Закінчив Київ. інженерно-будівельний ін-т (1962), також 1968 – вечірнє відділення механіко-математичного

ф-ту Київ. ун-ту. З 1963 працює в Ін-ті електрозварювання НАН України (з 1985 — зав. відділу, заст. директора).

Наукова діяльність пов'язана з дослідженнями поведінки матеріалів при зварюванні, розробкою методів дослідження й регулювання зварювальних напружень і деформацій, створенням високоефективних зварних конструкцій нової техніки та розробкою методів і засобів їх діагностики. Розробив комплекс методів дослідження зварювальних напружень і деформацій, що вирізняються високою точністю та інформативністю, фізичні та математичні положення оптичного моделювання зварювальних напружень і побудував теорію їх подібності. На цій основі вперше в світовій практиці було визначено особливості напружених станів, які виникають при зварюванні полімерних матеріалів. Установлено фундаментальне положення про загальні для металів і полімерів закономірності розподілу напружень при зварюванні різних типів з'єднань, виявлено характер релаксації залишкових напружень в конструкційних пластмасах і їх вплив на міцність з'єднань.

Широке визнання дістали його праці, присвячені розробці методів голографії, електронної спекл-інтерферометрії та ширографії для дослідження напруженого стану й контролю якості зварних з'єднань в конструкціях з металевих і композиційних матеріалів. Зокрема розроблено високоефективний метод визначення залишкових напружень із застосуванням спекл-інтерферометрії, з використанням якого виявлено локальні особливості розподілу залишкових напружень при дуговому та електронно-променевому зварюванні високоміцних сталей і легких сплавів.

Завдяки працям Л.М. Лобанова та його учнів сформовано новий науковий напрям — бездеформаційне зварювання конструкцій, який базується на регулюванні теплових і деформаційних процесів під час зварювання. Розроблено розрахункові методи визначення оптимальних параметрів

Л.М. Лобанов

попередніх напружено-деформованих станів, використані при створенні комплексу «Енергія-Буран» та інших ракетно-космічних систем. Принципово новою є технологія бездеформаційного зварювання стрингерних панелей та оболонок із високоміцних алюмінієвих і титанових сплавів.

Під його науковим керівництвом виконується комплекс досліджень в галузі статичної й динамічної міцності зварних з'єднань, зокрема наукових підходів щодо забезпечення надійності та довговічності зварних конструкцій. Створено нові типи високоефективних зварних конструкцій, до яких належать легкі будівельні металоконструкції, прогони мостів, важконавантажені конструкції з високоміцних сталей, унікальні конструкції перетворюваного об'єму тощо. За його участі розроблено та введено в практику Державні стандарти України, що регламентують вимоги до якості зварних конструкцій і технологій їх виготовлення, організовано систему сертифікації зварювальних технологій, матеріалів, обладнання і конструкцій, розроблено концепцію Державної програми із забезпечення технологічної безпеки для основних галузей економіки України.

Автор понад 770 наукових праць, в тому числі 8 монографій, 95 авторських свідоцтв і патентів. Підготував 10 докторів і 17 кандидатів наук. Голова Українського технічного комітету із стандартизації в галузі зварювання, член редколегій багатьох українських та закордонних науково-технічних журналів.

Засл. діяч науки і техніки України (2004). Держ. пр. України (1994). Ордена «За заслуги» І (2013), ІІ (2009) та ІІІ (1997) ст., князя Ярослава Мудрого V ст. (2018). Пр. Ради Міністрів СРСР (1981). Пр. ім. Є.О. Патона (2004). Державні нагороди СРСР. Почесний золотий знак Польського науково-технічного товариства [98].

ЛОКТЕВ Вадим Михайлович – фізик-теоретик та організатор науки, акад. НАН України (2003, чл.-кор. 1997), академік-секретар Від-

ділення фізики і астрономії НАН України (з 2004). Н. 3.05.1945 у Києві. Закінчив фіз. ф-т Київ. ун-ту (1968). З 1971 працює в Ін-ті теоретичної фізики НАН України (з 1984 – зав. лаб., 1993–2016 – зав. відділу), водночас у 1982–98 – лектор Київ. ун-ту, з 1998 – проф., зав. кафедри Київ. політехн. ін-ту.

Наукові праці стосуються теоретичної фізики, оптики твердого тіла, теорії екситонів і біекситонів, квантової теорії магнітних явищ, теорії неупорядкованих кристалів, надпровідності, фізики низьковимірних систем, теорії спин-орбітальної взаємодії, спинтроники. Передбачив триграткову спінову структуру β -кисню (структура Локтева); ефект аномального підсилення ІЧ поглинання; з М.А. Івановим і Ю.Г. Погореловим – існування когерентних квазічастинкових станів у неідеальних магнетиках (теорія Іванова–Локтева–Погорелова); розвинув квантову теорію анізотропних магнетиків. Разом з Ю.Б. Гайдідеем передбачив явище біекситонного розщеплення і поляризації оптичних ліній поглинання; з В.С. Островським – лінійний магнітооптичний ефект; з В.Г. Бар'яхтаром і С.М. Рябченком розвинув теорію магнітозгинних хвиль у пластинах та стержнях; з Ю.Б. Гайдідеем запропонував нефононний механізм спарювання носіїв у мідних оксидах (механізм Гайдідея–Локтева–Вебера), з В.П. Гусиніним і С.Г. Шараповим узагальнив теорію надпровідності Бардіна–Купера–Шріффера на металеві системи з довільною густиною носіїв, що дало змогу описати кросовер надпровідного переходу від сценарію типу надплинного до звичайного сценарію, і псевдощілину в квазічастинковому спектрі носіїв; з О.В. Гомонай запропонував механізм доменоутворення в антиферромагнетиках і передбачив ефект форми; з А.І. Бугрієм розвинув теорію високотемпературної бозе-ейнштейнівської конденсації магнонів у тонких феромагнітних плівках і сформулював критерії її появи; з О.О. Єремком і Л.С. Брижик розвинув теорію спин-орбітальної взаємодії, чим узагальнив її оператор на випадок довільного на-

В.М. Локтєв

прямку осі квантування спінового моменту частинки.

Автор і співавтор понад 300 наук. праць, 17 оглядових статей і 6 монографій. У 2001–2008 – член постійно діючого оргкомітету Міжнародної конференції з фізики кріокристалів, у 1993, 1999 і 2002 – голова оргкомітетів натівських конференцій з високотемпературної надпровідності. Член редколегій низки наукових журналів, голова редколегії Великої Української Енциклопедії, керує науковими програмами, зокрема цільовою програмою фундаментальних досліджень Відділення НАН України (2009–18).

Держ. пр. УРСР (1976, 1990). Засл. діяч науки і техніки України (2000). Пр. ім. К.Д. Синельникова (1985) та М.М. Боголюбова (2006), Золота медаль ім. В.І. Вернадського (2015). Орден князя Ярослава Мудрого V (2005), IV (2012) та III (2018) ст. Член Українського (1992) і Американського (1993) фізичних товариств, Європейської академії наук і мистецтв (2003) [99].

А.В. Манорик

МАНОРИК Андрій Васильович – фізіолог рослин, чл.-кор. АН УРСР (1973), академік-секретар Відділення загальної біології АН УРСР (1974). Н. 1.09.1921 у с. Вербівка Вінниц. обл. Учасник Другої світової війни. Закінчив Уман. сільськогосподар. ін-т (1948). З 1951 працював в Ін-ті фізіології рослин АН УРСР (з 1957 – зав. відділу, з 1973 – директор). П. 25.06.1974 у Києві.

Наук. дослідження стосуються кореневого живлення рослин, взаємовідносин рослини і мікроорганізмів, впливу компостів на фізіологічно-біохімічні властивості та врожайність рослин, зокрема дії вітамінів, ауксинів і деяких амінокислот на надходження в рослин основних елементів живлення та механізму біологічного зв'язування атмосферного азоту бобовими рослинами. Розробив низку методів підвищення ефективності органічних добрив.

Держ. нагороди СРСР [99].

МАРКЕВИЧ Олександр Прокопович — зоолог і паразитолог, акад. АН УРСР (1957, чл.-кор. 1948), академік-секретар Відділення загальної біології АН УРСР (1970–72). Н. 19.03.1905 у с. Плоске (тепер Київ. обл.). Закінчив Київ. ін-т народної освіти (1930). У 1935–70 — зав. відділу, 1948–50 — директор, 1973–78 — зав. сектору Ін-ту зоології АН УРСР, 1970–73 і 1978–88 — відділу Ін-ту гідробіології АН УРСР; також у 1935–41 і 1944–61 — зав. кафедри, проф., 1936–39 і 1944–47 — проректор Київ. ун-ту. П. 23.04.1999 у Києві.

Наукові праці присвячено паразитології, хворобам риб, зоології безхребетних, філогенії тваринного світу, історії науки. Описав багато нових видів і родів паразитичних веслоногих ракоподібних, зробив істотний внесок у вивчення філогенії та еволюції цих паразитів, їх систематику. Розв'язав низку проблем ветеринарної паразитології, створив і обґрунтував у ній новий напрям — паразитоценологію. Провів іхтіопаразитологічні дослідження риб у Національному науковому центрі в Єгипті (1966–67). Працював над створенням наукової зоологічної номенклатури.

Засл. діяч науки УРСР (1965). Держ. пр. УРСР (1988). Ордени та медалі СРСР. Член Комітету з Держ. премій УРСР у галузі науки і техніки, низки наук. товариств [101].

О.П. Маркевич

МАЦУКА Геннадій Харлампійович — генетик, біохімік, організатор науки, акад. НАН України (1988, чл.-кор. 1976), академік-секретар Відділення фізіології, біохімії і теоретичної медицини НАН України (1988–2003). Н. 5.09.1930 у с. Сартана Донец. обл. Закінчив Київ. ветеринарний ін-т (1955). В 1962–73 працював в Ін-ті біохімії АН УРСР (з 1966 — зав. відділу). 1973–2003 — директор Ін-ту молекулярної біології і генетики НАН України; з 2003 — почесний директор. П. 27.05.2017 у Києві.

Наукові праці стосуються вивчення структурно-функціональних особливостей тРНК і АРСаз

Г.Х. Мацука

за різних станів організму, пов'язаних із тканинною диференціацією, кількісними та якісними змінами синтезу специфічних і сумарних білків у клітинах. З колегами розшифрував первинну структуру чотирьох ізоакцепторних лейцинової тРНК молочної залози корів і здійснив широкі дослідження четвертинної структури лейцинової АРСазі. Відкрив біологічно неактивні тРНК у тканинах тварин.

Автор близько 300 наук. праць. Підготував 30 кандидатів і 5 докторів наук. Віце-президент Укр. товариства генетиків і селекціонерів (1976–81). Голова Нац. комітету боротьби із захворюванням на СНІД. Член Нац. комісії з радіаційного захисту населення України та Нац. комітету України з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», Головний редактор журналу «Биополимеры и клетка» (1985–2003). «Биополимеры и клетка», член редколегій журналів «Microbiologia» (Італія), «Український біохімічний журнал», «Молекулярна генетика, мікробіологія і вірусологія» та ін.

Держ. пр. УРСР (1986). Засл. діяч науки і техніки України (1997). Орден князя Ярослава Мудрого V ст. (2003). Пр. ім. О.В. Палладіна (1979) [102].

МАЦУРЕВИЧ Іполит Купріянович — хімік, акад. АН УРСР (1939), голова Відділу АН УРСР (1939). Н. 31.01.1882 у селищі Глуцьк (тепер Могильов. обл., Білорусь). Закінчив Київ. ун-т (1907), де працював (з 1935 — проф.). П. 22.07.1939 у Києві.

І.К. Мацуревич

Наукові дослідження в галузі органічного синтезу, синтезу бета-оксикислот, спиртів за реакцією Грін'єра, сірчистих похідних. Розробив способи одержання смол і спиртів з вітчизняних каучуконосів. Вивчав семикарбази, семикарбазони, тіосемикарбази та тіосемикарбазони. Застосувавши бензол як розчинник, одержав оксикислоти з кращими виходами. Вперше застосував хлорвугілестер для синтезу спиртів жирного ряду. Одержав ненасичені спирти, які потім окислював у триолі та дегідратував у дієні. Довів, що семи-

карбазид не тільки конденсується з кетонною групою у семикарбазон, а й одночасно приєднується за подвійним зв'язком. Вивчав конденсацію ароматичних амінів з тіосемикарбазидом та його похідними, встановивши ряд закономірностей та механізми перетворення у цих системах. Розробив метод одержання амінів відновленням фенілгідразонів, оксимів, альдазинів і кетазинів, активованих алюмінієм. Виділив зі смоли кристалічний спирт з температурою плавлення 187–188°C, який назвав хондриліном [103].

МЕЛЬНИЧУК Олександр Савич — мовознавець, акад. АН УРСР (1985, чл.-кор. 1967), академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства АН УРСР (1971–78). Н. 12.07.1921 у с. Писарівка Одес. обл. Закінчив Київ. ун-т (1947). З 1950 працював в Ін-ті мовознавства НАН України (з 1961 — зав. відділу). П. 19.03.1997 у Києві.

Наукові праці присвячено загальному і порівняльно-історичному мовознавству, укр. мові, славістиці. Мову визначав як системно-структурне суспільне явище з матеріальною основою та певними функціями, найважливішою з яких — знаковою. Дослідив історичний синтаксис слов'янських мов, етимологію лексики різних мовних родин, висунув думку щодо генетичної спорідненості всіх мов світу. Автор понад 200 наук. праць, створив етимологічну школу. Головний редактор журналу «Мовознавство» (1987–93). Голова Комітету наукової термінології при Президії АН УРСР (1987–92). Керував підготовкою семитомного «Етимологічного словника української мови» та був його головним редактором.

Засл. діяч науки і техніки України (1991) [104].

О.С. Мельничук

МИТРОПОЛЬСЬКИЙ Юрій Олексійович — математик і механік, акад. НАН України (1961, чл.-кор. 1958), академік-секретар Відділення математики АН УРСР (1961–93), Герой України (2007). Н. 3.01.1917 у с. Шишаки (тепер Полтав.

Ю.О. Митропольський

обл.). Закінчив Казах. ун-т (1942). Учасник Другої світової війни. В 1949–50 працював в Ін-ті будівельної механіки АН УРСР, 1950–2008 – Ін-ті математики НАН України (1953–2001 – зав. відділу, 1958–87 – директор, з 1987 – почесний директор), водночас у 1949–89 працював у Київ. ун-ті (1951–53 – зав. кафедри). П. 14.06.2008 у Києві, похований на Байковому цвинтарі.

Наукові праці в галузі асимптотичних методів нелінійної механіки та якісної теорії нелінійних диференціальних рівнянь. Розробив теорію нестационарних процесів у нелінійних системах з багатьма степенями вільності, загальну теорію інтегральних багатовидів у нелінійній механіці. Обґрунтував алгоритми побудови асимптотичних розкладів нелінійних диференціальних рівнянь, що описують нестационарні коливальні процеси. Розвинув метод дослідження одночастотних процесів у коливальних системах. Дослідив системи нелінійних диференціальних рівнянь, що описують коливальні процеси в гіроскопічних та сильно нелінійних системах. Розробив метод усереднення для рівнянь з повільно змінними параметрами, недиференційовними та розривними правими частинами, запізнілим аргументом, випадковими збуреннями, частинними похідними. Розвинув метод прискореної збіжності в задачах нелінійної механіки та теорію звідності в лінійних диференціальних рівняннях з квазіперіодичними коефіцієнтами. Проаналізував коливання маятника в нелінійній постановці при наявності змінної довжини та нелінійного вібратора, що перебуває під впливом зовнішньої періодичної сили змінної частоти. Пояснив специфічні зміни амплітуди та фази при різних режимах проходження через резонанс, явища затулювання амплітуди в резонансній ділянці при впливі зовнішньої періодичної сили з вібруючої частотою. Автор понад 300 наукових праць, серед яких 30 монографій. Створив наукову школу. Підготував 100 кандидатів і 25 докторів наук.

*Золота зірка
Героя України*

Засл. діяч науки України (1967). Держ. пр. УРСР (1980). Ордени Держави (2007), князя Ярослава Мудрого IV (2002) та V (1996) ст. Золота медаль ім. В.І. Вернадського (2007). Пр. ім. М.М. Крилова (1969) і М.М. Боголюбова (1993). Герой Соціалістичної Праці (1986). Ленінська пр. (1965). Акад. АН СРСР (1984). Ордени і медалі СРСР. Головний редактор «Українського математичного журналу» (з 1967). Президією НАН України засновано премію ім. Ю.О. Митропольського, його ім'я присвоєно Міжнародному математичному центру НАН України [105].

МИХАЛЄВИЧ Володимир Сергійович — учений в галузі математики, кібернетики та інформатики, акад. НАН України (1973, чл.-кор. 1967), академік-секретар Відділення інформатики, обчислювальної техніки та автоматизації НАН України (1988–94). Н. 10.03.1930 у Чернігові. Закінчив механіко-математичний ф-т Київ. ун-ту (1952), в якому навчався в аспірантурі і працював; у 1959–62 — в Обчислювальному центрі АН УРСР (з 1960 — зав. відділу), з 1962 — заст. директора з наук. роботи, в 1982–94 — директор Ін-ту кібернетики НАН України, водночас у 1966–91 — проф., зав. кафедри Київ. ун-ту та з 1969 — проф. Моск. фіз.-техн. ін-ту. П. 16.12.1994 у Києві.

Наукові праці присвячено теорії оптимальних статистичних рішень, системному аналізу, економічній кібернетиці, проблемам інформації, зокрема розробці математичного апарату теоретичної та економічної кібернетики і його практичного використання. Створив методи послідовного аналізу варіантів, необхідних для побудови ефективних вирішувальних процедур у практичних завданнях. Вивчав проблеми оптимального управління великими та складними системами, розробки і впровадження автоматизованих систем управління різного рівня.

Був координатором робіт з впровадження систем мережевого планування та управління в основних машинобудівних і оборонних галузях

В.С. Михалевич

СРСР і в будівництві (з 1963), науковим керівником автоматизованої системи планових розрахунків (АСПР), брав участь в створенні загальнодержавної автоматизованої системи збору та обробки інформації для потреб планування і управління народним господарством (ОГАС) та республіканської автоматизованої системи збору та обробки інформації (РАСУ). Методи негладкої оптимізації, розроблені у відділі економічної кібернетики, стали математичним ядром системи оптимального завантаження трубних підприємств СРСР.

Під його керівництвом у 80-х роках реалізовано ідею В.М. Глушкова розробки макроконвеєрної обчислювальної системи. Було створено промислові зразки макроконвеєрного обчислювального комплексу ЕС-1766 – першої багатопроцесорної обчислювальної системи з розподіленою пам'яттю і високою ефективністю розпаралелювання процесів розв'язання задач. При цьому макронвеєрна організація обчислень дозволила на початку 80-х років одержати майже лінійне зростання продуктивності комп'ютера зі збільшенням кількості процесорів.

Керував республіканськими семінарами з економічної кібернетики і з теорії оптимальних рішень. В 1966 організував першу Всесоюзну конференцію з математичних проблем мережевого планування та управління. Очолював Національний комітет з системного аналізу, був членом Європейської асоціації з проблем ризику. З 1982 – головний редактор журналу «Кібернетика». Автор і співавтор близько 250 наукових праць, з них – 11 монографій. Створив наукову школу в галузі оптимізації та системного аналізу.

Проводив значну науково-організаційну роботу по забезпеченню розвитку найважливіших напрямів математики і кібернетики, створенню інформаційних технологій і забезпеченню реалізації державної політики інформатизації в Україні. Був радником Президента України з питань інформатизації. В 1993 виступив ініціатором розробки «Концепції державної політики

інформатизації» та «Основних напрямів інформатизації України».

Держ. пр. УРСР (1973) та України (1993). Засл. діяч науки і техніки УРСР (1990). Держ. пр. СРСР (1981). Пр. Ради Міністрів СРСР (1983). Пр. ім. М.М. Крилова (1971) та В.М. Глушкова (1984) Держ. нагороди СРСР [106].

МОРГУН Володимир Васильович — генетик і селекціонер рослин, організатор науки, акад. НАН України (1990, чл.-кор. 1985), академік-секретар Відділення загальної біології НАН України (з 2009), Герой України (2008). Н. 10.03.1938 у с. Новоселиця Черкас. обл. Закінчив Українську сільськогосподарську академію (1963). В 1967—86 працював в Ін-ті молекулярної біології і генетики АН УРСР (з 1974 — зав. відділу), з 1986 — директор Ін-ту фізіології рослин і генетики НАН України.

Наукові праці в галузі генетики і селекції рослин, генетичної інженерії, біотехнології та фізіологічної генетики. Вперше в СРСР одержав трансгенні рослини кукурудзи, які в 70-ті були пріоритетним результатом в світі. Виконав фундаментальні дослідження з теоретичних основ індукованої мутаційної мінливості та обґрунтував новий напрям генетичного поліпшення рослин — мутаційну селекцію. Виявив мутаційну активність низки хімічних речовин і фізичних чинників, у тому числі факторів навколишнього середовища. Розкрив генетичну природу мутацій, створив унікальні форми рослин, що ознаменували розвиток окремих напрямів генетико-селекційних досліджень.

Загального визнання набули його праці з теорії і методів гетерозисної селекції кукурудзи. Створені ним спільно з колегами перші в СРСР ранньостиглі міжлінійні гібриди кукурудзи дали змогу значно розширити ареал цієї культури і вперше забезпечити отримання зерна там, де раніше ця культура не дозрівала. Розробив теоретичні основи та методи селекції принципово нового типу напівкарликових сортів озимої

В.В. Моргун

*Золота зірка
Героя України*

*Сорт озимої пшениці
Фаворитка*

пшениці, створення і впровадження яких забезпечило зростання генетичного потенціалу цієї культури на 25–30% і визначило базові основи «зеленої революції» в Україні. Відкрив імітацію гібридизації, що відіграє важливу еволюційну роль, зокрема у видоутворенні. На прикладі одержаних багатомаркерних мутацій обґрунтував уявлення про комплексний характер індукованого мутаційного процесу, покладеного в основу мутаційної селекції за цілою низкою кількісних ознак. Перший розробив методи практичного використання індукованих мутантів у селекції рослин.

На основі найсучасніших досягнень інтрогресивної селекції, молекулярної генетики та біотехнології розробив теоретичні основи і методи створення високопродуктивних, із високою якістю зерна та стійких до стресових чинників довкілля сортів озимої пшениці. Вперше в Україні розробив біотехнологію селекційного процесу, започаткував новий напрямок у селекції та вперше в Україні з колегами створив сорти озимої пшениці західноєвропейського екологічного типу, адаптовані для вирощування в ґрунтово-кліматичних умовах Степової, Лісостепової та Поліської зони України. Створив генетичну базу для селекції екстрасильних за характеристиками хлібопекарської якості високопродуктивних сортів пшениці. Також з учнями виконав унікальні дослідження щодо генетичної загрози наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Самостійно та в співавторстві створив 145 zareєстрованих сортів і гібридів рослин, 114 з яких – після проголошення незалежності України. Сорти озимої пшениці, жита, ячменю, тритикале, гібриди кукурудзи вже 40 років висіваються на полях України та країн СНД. Площа посівів цих сортів у різні роки становила 1–5,5 млн га щорічно, що є вагомим внеском у забезпечення продовольчої безпеки країни. На їх вирощування видано понад 3000 ліцензій, у т.ч. фірмам із США, Канади, Франції, Швеції, Норвегії та

інших країн. Валовий збір зерна сортів пшениці, створених В.В. Моргуном, повністю задовольняє в ній потребу України. Створені ним з колегами сорти озимої пшениці Смуглянка, Золотоколоса, Фаворитка та Астартя забезпечили рекордні врожаї зерна — відповідно 124,0, 125,0, 131,8 і 140,0 ц/га.

Автор понад 640 наукових праць, у тому числі 12 монографій, та понад 180 авторських свідоцтв і патентів. Засновник і керівник наукової школи з експериментального мутагенезу та теоретичних основ селекції рослин. Створена в Інституті колекція цінних зразків озимої пшениці й кукурудзи включена до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання.

Заст. голови аграрної секції Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, член Експертної ради Державної служби з охорони прав на сорти рослин, президент Українського товариства фізіологів рослин, неодноразово обирався президентом Українського товариства генетиків і селекціонерів. Головний редактор журналів «Физиология растений и генетика» та «Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин», член редколегій низки фахових біологічних журналів.

Держ. пр. УРСР (1982) та України (1997). Засл. діяч науки і техніки (1998), Золота медаль імені В.І. Вернадського (2017), пр. ім. В.Я. Юр'єва (1993). Держ. пр. СРСР (1986). Ордени Держави (2008), князя Ярослава Мудрого V ст. (2003). Також низка почесних звань і нагород [107].

МОРОЗОВ Анатолій Олексійович — учений в галузі інтелектуальних систем управління та інформаційних технологій, акад. НАН України (2015, чл.-кор. 1988), в.о. академіка-секретаря Відділення інформатики НАН України (2009–11). Н. 9.05.1939 у Києві. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1961) і розпочав трудову діяльність в Ін-ті кібернетики НАН України (з 1969 — начальник лабораторії, відділу, заст. директора, з 1983 — директор СКБ), з 1992 — директор Ін-ту

А.О. Морозов

проблем математичних машин і систем НАН України).

Наукові праці та розробки стосуються теоретичних і методичних основ побудови комплексних автоматизованих систем управління (АСУ), створення низки перших в СРСР автоматизованих систем управління різних класів, зокрема «Львів», «Ритм-2», «Траса», «Марс». Автоматизовану систему управління «Ритм-2» було впроваджено та успішно використано в Центрі керування пілотованими космічними польотами, також вона добре показала себе в ході реалізації програм у «Союз-Аполлон».

Брав участь у розв'язанні проблем з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Започаткував новий напрям – моделювання та прогнозування водних систем. Під його керівництвом створено систему моделювання та моніторингу Дніпровського каскаду, яка дозволила прийняти рішення про забезпечення питною водою населення України, що живе південніше Чорнобиля, вже у вересні 1986. У травні 1986 – січні 1988 керував роботами з цього напрямку в Чорнобилі. Спільно з групою вчених України та СНД розробив першу «Концепцію ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС», затверджену Верховною Радою України.

Одержав важливі результати в галузі інформаційних технологій і теорії прийняття рішень, що дозволило підійти до створення систем класу Ситуаційний центр для прийняття рішень на державному рівні. Керував створенням першого в СРСР Ситуаційного центру в Москві (1985) та Ситуаційного центру Міністерства оборони України (2003).

Головний конструктор систем інформаційної підтримки законотворчого процесу «Рада», Генеральний конструктор Єдиної автоматизованої системи управління Збройних сил України (ЄАСУ ЗСУ), керівник створеного системного проекту ЄАСУ ЗСУ та першої черги ситуаційного центру РНБО України.

Під його керівництвом створено: установки електронно-променевого зварювання нового по-

коління КЛ115, КЛ118, КЛ117 (спільно з Ін-том електрозварювання НАН України); бази даних геолого-геофізичної інформації та методу тривимірного моделювання породних масивів і гірничих виробок з метою прогнозування міграції та зкупчення метану у вугільних родовищах і закритих шахтах; моделі переносу радіоактивності у водоймах, які використовувались при прогнозуванні стану водних систем після Чорнобильської аварії та аварії на АЕС «Фукусіма»; довгостроковий прогноз поширення радіоактивності в океані в результаті аварії на АЕС «Фукусіма»; моделі розповсюдження радіонуклідів; термогідродинамічні моделі водойм, на основі яких проведено прогнозування стану водойм-охолоджувачів АЕС України. Автор 375 наукових праць.

Наукову роботу поєднує з науково-організаційною. Головний редактор журналу «Математичні машини і системи», голова спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій. Як директор Ін-ту проблем математичних машин і систем НАН України приділяє значну увагу розвитку міжнародного співробітництва. Академік Міжнародної академії інформатики (1994), академік та президент Академії технологічних наук України (1991).

Держ. пр. УРСР та України (1970, 1992, 1998). Засл. діяч науки і техніки України (1991). Держ. пр. СРСР (1974, 1985). Пр. Ради Міністрів СРСР (1981). Пр. ім. С.О. Лебедева (1991) та В.М. Глушкова (1993). Орден «За заслуги III ст. (2008) [108].

НЕКЛУДОВ Іван Матвійович — фізик-експериментатор і організатор науки, акад. НАН України (2004, чл.-кор. 2000), академік-секретар Відділення ядерної фізики та енергетики НАН України (2004–15). Н. 10.02.1935 у с. Сурково Белгород. обл. (Росія). Закінчив фіз.-мат. ф-т Харків. педагогічного ін-ту (1955). З 1959 працює в Харків. фіз.-техн. ін-ті (в 1979–98 — начальник відділу, 1996–97 — заст. директора, 1997–2000 — директор Ін-ту фізики твердого

І.М. Неклюдов

тіла, матеріалознавства та технологій, 2004–16 – генеральний директор Національного наукового центру «ХФТІ»).

Фахівець у галузі міцності і пластичності матеріалів, радіаційної фізики твердого тіла та радіаційного матеріалознавства. Теоретично обґрунтував і експериментально підтвердив принципово новий напрямок у створенні зміцненого стану матеріалів і виробів з них (програмне зміцнення). Зробив вагомий внесок у дослідження фізичних механізмів радіаційних явищ у матеріалах при їх опроміненні та в створення науково-технічних основ експресного прогнозування поведінки сталей і сплавів в активних зонах ядерних і майбутніх термоядерних реакторів.

Наукові праці стосуються також підвищення безпеки та продовження ресурсу роботи блоків АЕС України, створення реакторних матеріалів нового покоління з високою радіаційною стійкістю, використання сучасних методів ядерної фізики в економіці та індустрії України. Автор понад 1000 наукових робіт, 60 винаходів і патентів, 37 монографій і підручників, багатьох розробок і технологічних процесів зі створення нових конструкційних сталей і сплавів, композиційних матеріалів для атомної енергетики і спеціальної техніки. Підготував 12 докторів і 31 кандидата наук.

На посаді академіка-секретаря зробив значний внесок у зміцнення науково-технічної підтримки та визначення перспектив розвитку атомної енергетики країни. За ініціативи і активної участі І.М. Неклюдова прийнято державні рішення на Вашингтонському саміті 2010 щодо без'ядерного статусу України. Член п'яти проблемних наукових рад, головний редактор журналу «Питання атомної науки і техніки», член редколегій низки наукових журналів.

Засл. діяч науки і техніки України (1998). Держ. пр. України (2007). Ордени «За заслуги» III ст. (2003), Ярослава Мудрого V (2005) і IV (2012) ст. Пр. ім. В.І. Трефілова (2006) та О.І.

Лейпунського (2016). Член низки академій і наукових товариств. Почесний громадянин Харкова (2012) [109].

НЕЛЕСПО Борис Олексійович — учений в галузі фізики моря, акад. АН УРСР, (1978, чл.-кор. 1976), академік-секретар Відділення океанології та географії АН УРСР (1981–83). Н. 15.08.1932 у Москві. Закінчив фізичний ф-т Моск. ун-ту (1955), в якому працював до 1963, у 1963–69 та 1974–86 працював у Морському гідрофізичному ін-ті АН УРСР у Севастополі (з 1975 — директор); з 1986 — в Ін-ті фізики атмосфери РАН у Москві. П. 4.07.2007.

Наук. праці стосуються експериментальної і ядерної гідрофізики, автоматизації океанографічних досліджень, створення теоретичних засад, технічних методів і засобів дистанційного зондування океану з використанням штучних супутників Землі. Під його керівництвом виконано експерименти, результати яких покладено в основу при створенні глобальної системи спостереження і контролю за станом океану. Брав участь в морських експедиціях. Його результати з ядерної гідрофізики відіграли певну роль при підготовці Міжнародного договору про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космосі та під водою. Автор понад 200 наук. праць, в тому числі 7 монографій. Підготував 10 докторів і 12 кандидатів наук.

Під його керівництвом створено в м. Конакрі Гвінейський н.-д. центр океанографії, геофізики та випробування конструкційних матеріалів (відкритий 1983). Очолював програму досліджень океану з космосу та басейнову секцію «Індійський океан і південні моря». Член Комітету з Державних премій України, редколегій наук. журналів.

Держ. пр. УРСР (1979). Держ. пр. СРСР (1989). [110]

Б.О. Нелєпо

НОВИЧЕНКО Леонід Миколайович — літературознавець і письменник, акад. НАН України (1986, чл.-кор. 1958), академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства

Л.М. Новиченко

НАН України (з 1993). Н. 31.03.1914 у с. Русанівка (тепер Сумської обл.). Закінчив Київ. ун-т (1939). Учасник Другої світової війни. З 1945 працював в Ін-ті літератури НАН України. П. 23.09.1996.

Наукові праці в галузі історії та теорії української літератури. Провів аналіз творчості М.Коцюбинського, Лесі Українки, І.Франка, М.Ірчана, О.Довженка, М.Бажана, Ю.Яновського, О.Гончара, А.Головка, М.Стельмаха, А.Малишка, Л.Первомайського та ін.

Автор близько 300 статей та 36 книг, зокрема «Павло Тичина» (1941), «Повість про поета. Лірика М.Рильського» (1942), «Любов і гнів Тараса» (1944), «Творчість Павла Тичини» (1949), «Літературно-критические очерки» (1951), «Поезія і революція» (1956), «Мирослав Ірчан» (1958), «Про багатство літератури» (1959), «Шевченко і сучасність» (1964), «Не ілюстрація – відкриття!» («Літературно-критичні нариси і портрети», 1967), «Життя як діяння» (1974).

Засл. діяч науки і техніки України (1995). Республіканська пр. УРСР ім. Т.Шевченка (1968). Пр. ім. І.Франка (1982), В.Белінського (1958). Держ. нагороди СРСР. Секретар Спілки письменників СРСР (1959–86), з 1966 – Спілки письменників України [111].

ОВЧАРЕНКО Федір Данилович – учений-хімік, акад. НАН України (1961, чл.-кор. 1957), голова Відділу хімічних і геологічних наук АН УРСР (1959–62). Н. 8.02.1913 у с. Василівщина (тепер Сумської обл.). Закінчив Глухів. пед. ін-т (1934). Учасник Другої світової війни. У 1949–67 працював в Ін-ті загальної і неорганічної хімії АН УРСР, 1967–83 – зав. відділу та 1967–68 – директор Ін-ту колоїдної хімії і хімії води АН УРСР, водночас у 1968–72 – на партійній роботі; 1983–88 – керівник відділення, з 1991 – радник при дирекції Ін-ту біологічної хімії НАН України. П. 25.12.1996.

Ф.Д. Овчаренко

Наукові праці стосуються колоїдної та біологічної хімії, історії хімії. Досліджував ліофільно

тверді дисперсні тіла і фізико-хімічну механіку водних і неводних дисперсій мінералів, встановив механізм взаємодії різних дисперсних мінералів з полярними та неполярними дисперсійними середовищами і визначив товщину сольватних шарів на їх поверхні. Показав роль гідрофільності в процесах структуроутворення. Розробив принципи одержання нових дисперсних матеріалів: адсорбентів, наповнювачів, структуроутворювачів із заданими властивостями і колоїдних систем.

Спільно з іншими відкрив явище вибіркової гетерокоагуляції мінеральних колоїдних частинок з мікроорганізмами, що започаткувало біоколоїдну хімію. Це наукове відкриття мало фундаментальне значення, оскільки дозволяло добувати золото, срібло, платину в родовищах із розсіяним вмістом цих металів у рудах, а також уникнути значного забруднення природного довкілля.

Держ. пр. УРСР (1969). Пр. ім. Л.В. Писаржевського (1981). Ордени та медалі СРСР. Його ім'я присвоєно Ін-ту біоколоїдної хімії НАН України [112].

ОНИЩЕНКО Олексій Семенович — філософ, культуролог, соціолог, історик, організатор науки, акад. НАН України (1997, чл.-кор. 1994), академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України (1998–2015). Н. 17.03.1933 в с. Рудка Полтав. обл. Закінчив історико-філософський ф-т Київ. ун-ту (1956). У 1962–78 працював в Ін-ті філософії АН УРСР, 1978–91 — директор Київ. філіалу Ін-ту наукового атеїзму, 1992–2012 — ген. директор, з 2012 — почесний ген. директор Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Основні дослідження в галузі філософії, культурології, релігієзнавства, соціології, бібліотекознавства, книгознавства та інформатики. Брав участь в розробці концепцій ідеології державотворення, формування інформаційного, громадянського суспільства, реформи політичної

О.С. Онищенко

системи, державної інформаційної політики, розвитку гуманітарної сфери, підготовці щорічних національних доповідей з актуальних проблем соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного розвитку України.

Автор понад 300 наукових праць, у тому числі 24 монографій. Під його керівництвом видано фундаментальні праці з соціогуманітаристики, історії Національної академії наук, бібліотечної справи в ХХ ст., Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, зокрема «В.І. Вернадський і Україна» та «В.І. Вернадський. Бібліографія». Реалізація розробленої ним концепції розвитку Національної бібліотеки України сприяла перетворенню бібліотеки на загальнодержавний науково-інформаційний комплекс, науково-дослідну установу, яка визначає основні напрями розвитку бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та готує кадри вищої кваліфікації з цих напрямів.

Був членом Атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України, Національної колегії у справах ЮНЕСКО та ін. Багато років очолює Інформаційно-бібліотечну раду НАН України, Асоціацію бібліотек України, редколегію міжнародного наукового збірника «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития», член редколегії щорічника Українського реферативного журналу «Джерело», журналів «Наука та наукознавство», «Київська старовина», «Східний світ», «Бібліотечний вісник» та ін.

Засл. діяч науки і техніки УРСР (1983). Держ. пр. України (2008). Ордени князя Ярослава Мудрого V (2003), IV (2008) та III (2013) ст., «За заслуги» III (1998) ст. та II (2018). Почесний доктор Київ. ун-ту (2011) та Національного педагогічного ун-ту (2013) [113].

ОРЖЕНЦЬКИЙ Роман Михайлович — учений-економіст і статистик, акад. (1919), голова Соціально-економічного Відділу УАН (1921–22).

Н. 28.02.1863 у Житомирі. Закінчив Новоросійський ун-т в Одесі (1887). У 1891–1908 працював у державних установах і навчальних закладах Одеси, 1908–18 – проф. Ярослав. природничого ліцею, 1918–20 – зав. відділу Центр. статистичного управління України; 1919–22 – директор Ін-ту для вивчення економічної кон'юнктури та народного господарства УАН та 1920–22 – зав. кафедри УАН. У 1922 емігрував до Польщі, де був проф. Варшав. ун-ту. Загинув 24.05.1923 у Варшаві внаслідок теракту.

Наук. дослідження стосуються проблем економіки і статистики. Був одним з ініціаторів планового вивчення кон'юнктури народного господарства, ринкових цін, бюджетів. Голова товариства економістів УАН (1920–22) [114].

Р.М. Орженцький

ПАРАСЮК Остап Степанович – фізик-теоретик і математик, акад. АН УРСР (1964, чл.-кор. 1958), голова Відділу фізики АН УРСР (1966–70). Н. 20.12.1921 у с. Білка (тепер Львів. обл.). Учасник Другої світової війни. Закінчив Львів. ун-т (1947). У 1949–56 працював у Львів. філії Ін-ту математики АН УРСР, 1956–66 – зав. відділу та заст. директора Ін-ту математики АН УРСР у Києві, 1966–89 – зав. відділу, з 1989 – радник при дирекції Ін-ту теоретичної фізики НАН України, також в 1957–73 – проф. Київ. ун-ту. П. 22.11.2007.

О.С. Парасюк

Наукові дослідження в галузі теоретичної і математичної фізики, зокрема квантової теорії поля (КТП) і теорії перенормувань. Узагальнив метод аналітичної регуляризації (метод Боголюбова-Парасюка-Хеппа). Спільно з М.М. Боголюбовим розробив релятивістсько-інваріантну теорію збурень та теорію перенормувань, що уможливило в рамках теорії збурень побудувати квантову електродинаміку. В 1955–60 з ним дав строге математичне обґрунтування віднімального формалізму і запропонував підхід до множення узагальнених функцій (R-операція Боголюбова-Парасюка), довів, що перенормовані функції Гріна і матричні елементи розсіяння в

КТП вільні від ультрафіолетових розбіжностей (R-теорема Боголюбова–Парасюка). В 1962–65 розробив повний метод вивчення властивостей амплітуди розсіяння. Підготував близько 30 кандидатів і докторів наук.

Ще 1957 під його керівництвом в Ін-ті математики АН УРСР почав діяти семінар з квантової теорії поля, який став міським. Активно сприяв як голова Відділу фізики АН УРСР становленню Ін-ту теоретичної фізики та створенню Ін-ту ядерних досліджень АН УРСР.

Засл. діяч науки і техніки України (1992). Пр. ім. М.М. Крилова (1982) і М.М. Боголюбова (1996). Ордени та медалі СРСР [115].

Ю.М. Пахомов

ПАХОМОВ Юрій Миколайович — учений-економіст, акад. НАН України (1988, чл.-кор. 1979), академік-секретар Відділення економіки НАН України (1988–93). Н. 15.07.1928 у м. Кунгур Перм. обл. (Росія). Закінчив юрид. ф-т Київ. ун-ту (1953). У 1966–69 — зав. кафедри Київ. ін-ту цивільної авіації, 1972–80 — зав. відділу, заст. директора Ін-ту економіки АН УРСР, 1980–87 — ректор Київ. ін-ту народного господарства, 1987–90 — керівник відділення Ін-ту філософії АН УРСР, 1990–92 — директор Ін-ту соціології АН України, 1992–2013 — Ін-ту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. П. 22.10.2014.

Наукові праці (понад 450) присвячено виробничим відносинам народного господарства, аграрним відносинам, соціальним аспектам економічного розвитку, соціології, світовій економіці. Розробив модель економіки конкурентного типу, на основі ринкової трансформації центрально-керованого господарства, теорію еволюції інституційного середовища сучасних перехідних суспільств, концепцію типології світових ринкових моделей та її використання в реформуванні економіки України, теорію порівняльного соцекогенезу. Використані синергійний підхід до аналізу світових цивілізацій, автор теорії глобальних макроекономічних ре-

гуляторів у міжнародних економічних відносинах і в конкурентному міжцивілізаційному середовищі.

Засл. працівник вищої школи УРСР (1989). Держ. пр. України (2002). Ордени «За заслуги» III ст. (1998), князя Ярослава Мудрого V ст. (2008). Пр. ім. М.І. Туган-Барановського (2000). Держ. нагороди СРСР [116].

ПИЛИПЕНКО Віктор Васильович – учений-механік та організатор науки акад. НАН України (1982, чл.-кор. 1979), академік-секретар Відділення механіки НАН України (1993–2004). Н.15.11.1935 у Запоріжжі. Закінчив Дніпропетр. ун-т (1959). В 1959–66 працював у КБ «Південне», 1968–80 – зав. відділу, керівник Дніпропетр. відділення Ін-ту механіки АН УРСР, 1980–2003 – директор, з 2003 – почесний директор Ін-ту технічної механіки НАН України, також у 1970–78 – проф. Дніпропетр. ун-ту, 1985–2008 – голова Придніпров. наук. центру НАН і МОН України. П. 25.05.2015.

Наукові праці стосуються динаміки рушійних установок і гідромеханічних систем. Спільно з ін. розробив теорію поздовжньої стійкості рідинних ракет-носіїв і науково-методичне забезпечення прогнозування на активній ділянці польоту, створив нові малогабаритні демпфери поздовжніх коливань. Запропонував методи розрахунків теплових режимів в елементах конструкцій двигунів літальних апаратів, методологію аналізу деяких класів аварійних ситуацій. Виконав теоретичні та експериментальні дослідження динаміки кавітаційних явищ у відцентрових насосах рідинних ракетних двигунів, результати яких дозволили сформулювати нові уявлення про динамічні процеси в них. Розробив теорію низькочастотних кавітаційних автоколивань у насосних системах живлення, запропонував ефективні способи й засоби їх усунення. Розв'язав низку задач динаміки, пов'язаних із математичним моделюванням процесу запуску

В.В. Пилипенко

рідинного ракетного двигуна. Разом з учнями розвинув лінійну теорію поздовжньої стійкості рідинних ракет-носіїв, нелінійну теорію поздовжніх коливань у них, методики аналізу динамічної сумісності двигунів з конструкцією ракет-носіїв. Запропонував ефективні демпфірувальні пристрої для забезпечення поздовжньої стійкості рідинних ракет-носіїв і пневматичні системи віброзахисту, які можуть застосовуватися не тільки в ракетно-космічній техніці для віброзахисту космічних апаратів, а й в автомобільній, автотракторній і військовій техніці. Заклав основи теорії та проектування кавітаційних генераторів коливань тиску рідини, ініціював їх використання для розробки нових і інтенсифікації існуючих технологічних процесів у промисловості (диспергування, емульгування, буріння свердловин, очищення поверхонь, зокрема металевих поверхонь ракетних конструкцій). Розв'язав низку задач, пов'язаних з розробкою екологічно чистої технології виготовлення та спалювання тонкодисперсного водовугільного палива. Автор і співавтор понад 300 наук. праць, серед яких 3 монографії та 91 винахід. Підготував 3 доктора і 19 кандидатів наук. Президент Українського товариства інженерів-механіків (1994), член Американського товариства інженерів-механіків (1995), Міжнародної академії астронавтики (2004), Європейської академії наук (2002), Міжнародної академії авторів відкриттів і винаходів.

Засл. діяч науки і техніки України (2001). Держ. пр. України (1997). Держ. пр. СРСР (1990). Орден князя Ярослава Мудрого IV та V ст. (1998, 1995). Пр. ім. М.К. Янгеля (1982). Держ. нагороди СРСР [117].

ПІДОПЛІЧКО Іван Григорович — зоолог і палеонтолог, акад. АН УРСР (1967, чл.-кор. 1961), голова Відділу загальної біології АН УРСР (1966–70). Н. 2.08.1905 у с. Козацьке (тепер Черкас. обл.). Закінчив Ленінград. ін-т при-

кладної зоології і фітопатології (1927). Учасник Другої світової війни. В 1938–73 — зав. відділу, 1965–73 — директор Інституту зоології АН УРСР, з 1973 — Центр. науково-природничого музею АН УРСР, також 1939–57 викладав у Київ. ун-ті, 1958–67 — заст. головного редактора Головної редакції УРЕ. П. 20.05.1975 у Києві.

Наукові праці присвячено сучасній і викопній фауні, охороні природи, палеогеографії, історії фауни, музейній справі. Засновник археологічної палеонтології в Україні. Здійснив реконструкцію пізньопалеолітичного житла з кісток мамонта, створив теорію антигляціалізму — ствердження факту відсутності у минулому льодовикового періоду. Вважав, що в історії існування Землі не було періоду, коли Землю вкрив шар льоду, і те, що вчені називали льодовиковим періодом, зводиться до широкого похолодання у Східній Європі в палеолітичному періоді. Ця теорія не була одразу сприйнята вченим світом, однак з часом отримала чимало послідовників. Розробив і ввів до наукової практики колагеновий метод визначення геологічного віку кісток. Наукові дослідження проводив на значній кількості матеріалів, здобутих під час участі у понад 100 експедиціях у різні регіони. Відкрив багато давніх археологічних стоянок — у Чулатові, Гінці, Новгороді-Сіверському, Добранічівці, Мізині, Межиріччі.

Засл. діяч науки УРСР (1965). Держ. пр. УРСР (1975). Голова Комісії з охорони природи АН УРСР (1955–64). Музейної ради при Президії АН УРСР (1965–75). Ордени та медалі СРСР [118].

І.Г. Підплічко

Житло з кісток мамонта. Центральний науково-природничий музей

ПОНОМАРЕНКО Олександр Миколайович — учений-геолог і геохімік, акад. НАН України (2015 чл.-кор. 2006), академік-секретар Відділення наук про Землю НАН України (з 2015). Н. 14.01.1950 в с. Положаї Київ. обл. Закінчив геолог. ф-т Київ. ун-ту (1979) і почав працювати в Ін-ті геохімії і фізики мінералів АН УРСР —

О.М. Пономаренко

(1991–96 — зав. лаб., з 1996 — провідний наук. співробітник, з 2003 — зав. відділу, з 2004 — заст. директора з наукової роботи), з 2008 — директор Ін-ту геохімії, мінералогії та рудоутворення НАН України.

Основні напрями досліджень в галузі ізотопної геохронології та ізотопної геохімії. Проводив геохронологічні дослідження, спрямовані на реконструкцію ранніх етапів історії геологічного розвитку Українського щита (УЩ) та інших докембрійських утворень Євразійського континенту. Результати одержані на основі уран — свинцевого ізотопного датування акцесорного циркону допомагають реконструювати етапи геологічного розвитку УЩ в археї. УЩ займає третину території України, але зосередив у собі близько 90% всіх родовищ корисних копалин.

На основі комплексних геологічних досліджень та вивчення мінералів-геохронометрів удосконалив геохронологічну шкалу архею УЩ, що дало можливість провести міжрегіональну кореляцію головних стратиграфічних підрозділів окремих геоблоків УЩ та виконати порівняльне співвідношення його оновленої хроностратиграфічної схеми з Міжнародною шкалою геологічного часу. Розробив морфогенетичну та ізотопно-геохімічну класифікацію цирконів із архейських породних утворень УЩ, установив природу поліфазного формування циркону в геологічних комплексах зі складною поліциклічною історією розвитку й довів можливість виявлення відповідності окремих фаз циркону конкретним геологічним подіям.

Розроблені методики й результати ізотопно-геологічних і мінералого-петрологічних досліджень застосовують під час проведення робіт по ізотопному визначенню віку та генезису геологічних формацій докембрію та фанерозою. Напрацювання О.М. Пономаренка сприяли виявленню ендегенних ільменіт-апатитових родовищ в межах УЩ, які до того ж містять в

значній кількості рідкісні землі, ванадій, фтор. Запропонував прогресивні технології для переробки і збагачення окислених залізних руд, які забезпечують найбільш повну і комплексну переробку мінеральної сировини, максимальну утилізацію відходів та зменшення їх шкідливого впливу на довкілля. Під його керівництвом та за безпосередньої участі розроблено нові підходи до виробництва високоякісних залізорудних концентратів з відходів гірничо-збагачувальних комбінатів, з бідних окислених залізних руд і високодисперсної залізорудної сировини, створено відповідне обладнання, на яке отримано 14 патентів України. Автор понад 280 наукових праць, у тому числі 8 монографій і 13 винаходів.

Був головою оргкомітету низки наукових конференцій. Один із ініціаторів створення і керівник Центру колективного користування приладами при Інституті для установ НАН України. Співголова Національного стратиграфічного комітету України. Головний редактор «Мінералогічного журналу».

Засл. діяч науки і техніки України (2008).
Держ. пр. України (2014) [119].

ПОСПЕЛОВ Володимир Петрович — зоолог, акад. АН УРСР (1939), голова Відділу біологічних наук АН УРСР (1939–40). Н. 22.03.1872 у м. Богородицьк (тепер Тульської обл., Росія). Закінчив Моск. ун-т (1896) і працював у Моск. сільськогосподарському ін-ті. В 1904–13 — приват-доцент Київ. ун-ту, 1913–21 — проф. Воронеж., 1927–30 — Саратов. ун-тів, 1930–40 — Ленінград. сільськогосподар. ін-ту і зав. лаб. Всесоюз. н.-д ін-ту захисту рослин, з 1946 — директор Ін-ту ентомології і фітопатології АН УРСР. П. 1.02.1949 у Києві.

Наук. праці присвячено ентомології і захисту сільськогосподар. рослин. Одним з перших почав розробляти біологічні та хімічні методи боротьби з шкідниками сільськогосподар. культур. Був одним з ініціаторів організації в Росії місцевих закладів по захисту сільськогосподар. рослин (1904) і ство-

В.П. Поспелов

рення у СРСР карантинної служби рослин (1931). Започаткував біологічні методи боротьби з комахами-шкідниками. У 1912–14 – редактор першого журналу з прикладної ентомології.

Держ. нагороди СРСР [120].

Г.Ф. Проскура

ПРОСКУРА Георгій Федорович – учений в галузі гідроаеродинаміки та гідромашинобудування, акад. АН УРСР (1929), голова Відділу технічних наук АН УРСР (1946–48). Н. 28.04.1876 у Смілі (тепер Черкас. обл.). Закінчив Моск. вище технічне училище (1901). З 1902 працював у Харків. технологічному ін-ті (1914–54 – зав. кафедри, декан ф-ту, проректор). У 1944–54 – директор Лабораторії проблем швидкохідних машин і механізмів АН УРСР (з 1945 – Лабораторії гідравлічних машин АН УРСР, з 1947 в складі філіалу Ін-ту теплоенергетики АН УРСР), також зав. кафедри Харків. політехн. ін-ту. П. 30.10.1958 у Харкові.

Наукові праці стосуються загальної механіки, гідродинаміки турбомашин і газових турбін, авіаційних двигунів, аеродинаміки, реактивного руху, теорії повітряних гвинтів. Створив першу в СРСР (1934) гідродинамічну трубу. Розробив основи конструювання швидкохідних машин і механізмів, загальну теорію побудови турбомашин. Праці також з теорії гідравліки, пропелерних водяних турбін і насосів, кавітації в гідромашинах, застосування гідравлічних муфт для транспортних машин. Розробив навчальні програми, написав низку підручників. Засновник наук. школи.

Засл. діяч науки і техніки УРСР (1944). Держ. пр. СРСР (1943). Ордени і медалі СРСР. Радю Міністрів УРСР засновано премію ім. Г.Ф. Проскури (1974) [121].

ПТУХА Михайло Васильович – учений-економіст, акад. УАН (1920), голова Відділу суспільних наук АН УРСР (1945–50). Н. 7.11.1884 в Острі (тепер Чернігів. обл.). Закінчив Петерб. ун-т (1910), в якому працював. В 1919–38 – директор Демографічного ін-ту АН УРСР та зав. кафедр у низці ви-

щих навчальних закладів Києва. В 1940–50 — зав. відділу Ін-ту економіки АН УРСР. В лютому 1938 заарештований за необґрунтованими звинуваченнями і виведений зі складу дійсних членів АН, звільнений на початку 1940 і поновлений у складі Академії. П. 3.10.1961.

Наук. праці присвячено демографії і статистиці, зокрема статистиці населення України і СРСР, історії статистики. Розробляв проблеми теоретичної та прикладної демографії, загальної теорії статистики, історії вітчизняної та світової статистики. Велике значення мали його дослідження зі статистики населення. Обґрунтував низку нових наукових положень у демографії. Розробив схему вивчення демографічних процесів і запропонував методику її реалізації. Його висновки у вивченні здобули світове визнання. Заслужують на увагу його методи побудови сумарних таблиць смертності, екстраполяції потенційного населення УРСР від 1929 по 1937 і 1960, зокрема для вивчення наслідків голодомору 1932–33 і війни 1941–45. Багато уваги приділив розробці методології демографічних явищ, методам вивчення масових процесів, що відбуваються в народонаселенні. За його планами в Інституті вивчалися антропологічні характеристики населення, структурні зсуви в народонаселенні України, складалися таблиці смертності, ймовірні втрати населення внаслідок Першої світової війни, Громадянської війни та революцій, розподіл населення відповідно до місця народження, освіти, сімейного та соціального становища, національності, фаху.

Засл. діяч науки УРСР (1944). Ордени та медалі СРСР. Чл.-кор. АН СРСР (1943). Президією НАН України засновано премію імені М.В. Птухи, його ім'я присвоєно Ін-ту демографії та соціальних досліджень НАН України [122].

М.В. Птуха

ПУХОВ Георгій Євгенович — учений в галузі теоретичної електротехніки, обчислювальної математики та обчислювальної техніки, акад.

Г.С. Пухов

АН УРСР (1967), академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики АН УРСР (1978–88). Н. 23.08.1916 в м. Сарапул (тепер Удмуртія, Росія). Закінчив Томський індустріальний ін-т (1940). Учасник Другої світової війни. В 1944–48 працював у Львів. політехн. ін-ті, 1948–53 – зав. кафедри, декан ф-ту Томського політехн. ін-ту, 1953–57 – зав. кафедри Таганроз. радіотехнічного ін-ту; 1958–62 – зав. відділу і заст. директора Обчислювального центру АН УРСР, 1962–71 – Ін-ту кібернетики АН УРСР, 1971–80 – Ін-ту електродинаміки АН УРСР, 1981–88 – директор, з 1992 – почесний директор Ін-ту проблем моделювання в енергетиці НАН України. П. 3.08.1998.

Наукові праці присвячено теоретичним основам операційних методів, аналізу електричних кіл і систем, теорії електричних машин, теорії квазіаналогового моделювання, теорії обчислювальних систем. В 1978 запропонував новий математичний апарат диференціальних перетворень, який дістав світове визнання. На їх основі розроблено операційні методи аналізу складних нелінійних кіл і систем, що мають ефективність операційного та комплексного обчислень, розширюють галузі застосування операційних методів на суттєво нелінійні системи і одночасно характеризуються високою обчислювальною ефективністю. Завдяки одержаним результатам з'явилася можливість підвищити продуктивність динамічного моделювання процесів у складних мережевих об'єктах, зокрема з розподіленими параметрами.

Розробляв теорію стійкості енергетичних систем, досліджував безконтактні перетворювачі частот та електричні машини в системах синхронного зв'язку, параметричні і нелінійні електричні ланцюги, питання електричного моделювання. Запропонував метод «точкового обчислення», який ліг в основу операційного методу аналізу електричних кіл.

Виконав вагомі дослідження та розробки з теорії моделювання, обчислювальної техніки та

теорії керування. Побудував теорію квазіаналогового моделювання, розвиток якої привів до створення нового наукового напрямку в гібридній обчислювальній техніці та електронному моделюванні — розрядно-аналогового моделювання. Значні дослідження провів із застосування методів математичного та електронного моделювання до завдань автоматичного керування.

Під його керівництвом розроблено й передано до серійного виробництва спеціалізовані обчислювальні пристрої ЕМСС-7, ЕМСС-7М, АЛЬФА для вирішення задач будівельної механіки; ІТЕРАТОР-1 для розв'язання крайових задач математичної фізики; ОПТИМУМ — розв'язання транспортних задач лінійного програмування; АСОР-1/РИТМ/ — задач мережевого планування; електроінтегратори СИГМА та КСМ — задач теорії пружності; АРКУС — нелінійних диференціальних рівнянь зі складними граничними умовами; УСМ-1 для розв'язку диференціальних рівнянь у частинних похідних еліптичного та параболічного типів. Останні роки життя присвятив дослідженню операційних методів аналізу складних нелінійних кіл і систем та створенню на їх основі числових методів розв'язання інтегро-диференціальних рівнянь.

Створив наукову школу в галузі теоретичної електротехніки і моделювання. Результати його наукових досліджень викладено у 29 монографіях та в понад 600 статтях. Автор 6 патентів, 8 винаходів і 150 авторських свідоцтв. З його ініціативи засновано 1979 журнал «Електронне моделювання» (був його головним редактором) та 1981 створено Інститут проблем моделювання в енергетиці АН УРСР.

Засл. діяч науки УРСР (1982). Держ. пр. УРСР (1982). Пр. ім. С.О. Лебедева (1981). Ордени і медалі СРСР. Його ім'я присвоєно Ін-ту проблем моделювання в енергетиці НАН України [123].

С.П. Родіонов

РОДІОНОВ Сергій Петрович — учений-геолог, чл.-кор. АН УРСР (1951), голова Відділу хімічних і геологічних наук АН УРСР (1959–61). Н. 8.10.1898 у м. Сергієв Посад (тепер Моск. обл.). У 1918–29 — на військовій службі (остання посада учений-геолог. Закінчив Катеринослав. гірничий ін-т (1929), в якому працював; у 1931–35 — директор — головний інженер Криворізь. геологорозвідувальної бази, 1935–38 — начальник н.-д. сектору Геологічного комітету в Києві; 1938–41 — зав. відділу і 1939–41 — заст. директора з наук. роботи, 1946–61 — директор геологічного музею Ін-ту геологічних наук АН УРСР, (1941–44 — учасник Другої світової війни, 1944–46 — головний геолог Укр. геологорозвідувального управління), водночас у 1945–52 — зав. кафедри та 1949–57 — декан геологічного ф-ту Київ. ун-ту. П. 2.05.1961 у Києві, похований на Байковому цвинтарі.

Наук. праці (близько 100) присвячено докембрійським породам Укр. щита і проблемі Великого Кривого Рогу, залізорудним формаціям, історії геології.

Описав геологічну будову Кременчуц. залізорудного басейну, показав, що розташування залізорудних формацій у докембрійських породах України зумовлено в основному розвитком саксаганської геосинкліналі [124].

РУСАНІВСЬКИЙ Віталій Макарович — мовознавець, акад. АН УРСР (1982, чл.-кор. 1976), академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства АН України (1978–93). Н. 25.06.1931 у Харкові. Закінчив Київ. ун-т (1954). З 1957 працював в Ін-ті мовознавства НАН України (з 1964 — зав. відділу, у 1982–96 — директор, з 1996 — радник при дирекції). П. 29.01.2007 у Києві.

В.М. Русанівський

Наукові праці (близько 350) присвячено сучасній укр. літературній мові, культурі мови, теорії та історії мовознавства, історичній граматиці, взаємозв'язкам укр. мови з ін. слов'янськими мовами. Укладач і відповідальний редактор низки словників. Автор науково-популярних праць і підручників для середньої та вищої школи.

Головний редактор журналу «Мовознавство» (1981–89 та з 1993). Голова Українського комітету славістів, член Міжнародного комітету славістів, голова Наукової ради «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності», Міжнародної асоціації українців (1989–90).

Засл. діяч науки і техніки України (1991). Держ. пр. СРСР (1983). Орден «За заслуги» III ст. (2001) [125].

САМОЙЛЕНКО **Анатолій Михайлович** — математик, організатор науки, акад. НАН України (1995, чл.-кор. 1978), академік-секретар Відділення математики НАН України (з 2006). Н. 2.01.1938 у с. Потіївка Житомир. обл. Закінчив із відзнакою механіко-математичний ф-т Київ. ун-ту (1960), в 1974–87 — зав. кафедри; в 1963–74 та з 1987 — в Ін-ті математики НАН України (з 1987 — зав. відділу, з 1988 — директор), водночас у 1998–2011 — зав. кафедри Київ. політехн. ін-ту.

Наукові праці стосуються диференціальних рівнянь, математичної фізики, теорії нелінійних коливань. Запропонував новий ефективний метод відшукування періодичних розв'язків суттєво нелінійних диференціальних рівнянь (чисельно-аналітичний метод Самойленка). Провів дослідження актуальних задач теорії багаточастотних нелінійних коливань, пов'язаних з проблемою малих знаменників. За допомогою методу послідовних заміन змінних і техніки згладжування одержав низку важливих результатів, що стосуються скінченно-гладких неконсервативних систем нелінійної механіки, зокрема довів теореми про випрямлення майже паралельного векторного поля на торі довільної розмірності, про існування лінеаризуючого дифеоморфізму в околі тороїдального багатовиду, який замітається квазіперіодичною траєкторією, про звідність лінійних квазіперіодичних систем із майже сталими коефіцієнтами.

У рамках теорії інваріантних тороїдальних багатовидів нелінійних динамічних систем роз-

А.М. Самойленко

робив ефективний метод дослідження задачі про збереження інваріантних торів при збуреннях. В основу підходу поклав введені ним поняття функції Гріна лінійного розширення динамічної системи на торі (функція Гріна — Самойленка). За допомогою апарату функцій Гріна вдалося довести теореми існування стійких і гіперболічних інваріантних торів у рамках теорії збурень, одержати оптимальні результати про ступінь їх гладкості. Розвинув і обґрунтував наближений проективно-ітеративний метод відшукування інваріантних торів у вигляді збіжної послідовності тригонометричних поліномів.

Дослідив резонансні явища в багаточастотних системах, в т.ч. в системах з повільно змінюваними параметрами. Виведені оцінки осцилюючих інтегралів, які виникають при вивченні процесу проходження траєкторією резонансних підмножин фазового простору, лягли в основу одержання нових глибоких результатів з обґрунтування методу усереднення в коливальних системах із числом частот, більшим двох. Разом із учнями став одним із засновників теорії систем із імпульсною дією, розробив теорію знакозмінних функцій Ляпунова для вивчення дихотомії, глобально обмежених розв'язків та інваріантних багатовидів лінійних розширень динамічних систем на торі, розвинув теорію нетерових крайових задач для систем із запізненням, сингулярно збурених систем.

Автор понад 600 наук. праць, у т. ч. понад 30 монографій, 20 підручників і навчальних посібників. За його ініціативи та безпосередньої участі проведено значну кількість міжнародних конференцій, у т. ч. Українські математичні конгреси (2001, 2009). Його учні захистили 35 докторських та 88 кандидатських дисертацій. Головний редактор «Українського математичного журналу», журналів «Нелінійні коливання», «Український математичний вісник», «Математичний вісник Наукового товариства ім. Т.Шевченка», член редколегії журналів «Доповіді НАН України», «Вісник НАН України», «У світі математики», «Memoirs on Differential

Equations and Mathematical Physics», «Miskolc Mathematical Notes», «International Journal of Dynamical Systems and Differential Equations», «Applied and Computational Mathematics».

Держ. пр. УРСР та України в галузі науки і техніки (1985, 1996). Засл. діяч науки і техніки України (1998). Держ. пр. України в галузі освіти (2012). Пр. ім. М.М. Крилова (1981), М.М. Боголюбова (1998), М.О. Лаврентьєва (2000), М.В. Остроградського (2004) та Ю.О. Митропольського (2010). Ордени «За заслуги» III ст. (2003), князя Ярослава Мудрого V, IV та III ст. (2008, 2013, 2018). Член низки академій наук і наук. товариств, зокрема Європейської АН (2002), почесний доктор ряду вищих навчальних закладів [126].

САМСОНОВ Григорій Валентинович – учений-матеріалознавець, чл.-кор. АН УРСР (1961), голова Відділу технічних наук АН УРСР (1961–66). Н. 15.02.1918 у Царському Селі (нині м. Пушкін у межах Санкт-Петербурга, Росія). Закінчив Моск. ін-т тонкої хімічної технології (1940). Учасник Другої світової війни. В 1956–62 працював в Ін-ті металоцераміки і спецсплавів АН УРСР, з 1962 – Ін-ті проблем матеріалознавства АН УРСР, з 1962 – зав. відділу і заст. директора також з 1962 – проф. Київ. політехн. ін-ту. П. 22.12.1975 у Києві.

Наук. дослідження присвячено кристалохімії, матеріалознавству, порошковій металургії, зокрема хімії і технології неорганічних матеріалів, хімічного зв'язку тугоплавких сполук, створенню на їх основі композиційних матеріалів з наперед заданими властивостями, одержанню металоцерамічних і жароміцних сполук матеріалів (борозів, нітридів, карбодів, халькогенідів, гідридів тощо – саменідів з вивчення їх структури та властивостей. Його дослідження тугоплавких сполук стали основою для виробництва і застосування понад 500 таких сполук у промислових масштабах. Побудував конфігураційну модель речовини. Заклав основи матеріалознавства тугоплавких сполук, та теорії спікання порошків тугоплавких сполук і запро-

Г.В. Самсонов

понував технологію створення покриттів з них на металах і сплавах. Створив наук. школу, підготував 170 канд. і 20 докторів наук. Автор 1400 наук. праць, в тому числі 50 монографій і довідників.

Засл. діяч науки і техніки УРСР (1968). Держ. пр. УРСР (1969). Пр. ім. Є.О. Патона (1972), П.Г.Соболевського, Д.І. Менделєєва, медаль ім. С.І. Вавилова, вища нагорода Планзіївського товариства порошкової металургії. Сприяв організації Міжнародного ін-ту науки про спікання. Почесний член низки наукових товариств та інститутів [125].

П.О. Свириденко

СВИРИДЕНКО Павло Олексійович — зоолог, акад. АН УРСР (1948, чл.-кор. 1945), голова Відділу біологічних наук АН УРСР (1948–52). Н. 20.03.1893 у Путивлі (тепер Сумської обл.). Закінчив Моск. ун-т (1915) і працював у 1916–23 в установах Закавказзя, 1923–30 — директор Північно-Кавказької станції захисту рослин у Ростові-на-Дону, 1932–41 — проф. Ін-ту зоології Моск. ун-ту, 1941–47 — зав. лаб. Всесоюзного НДІ буряківництва (Бутово, Моск. обл.); 1947–54 — зав. відділу Ін-ту зоології АН УРСР. П. 25.12.1971 в Києві.

Наукові праці (понад 180) присвячено фауністиці, зоогеографії та екології тварин. Вивчав шкідників цукрового буряку та господарське значення гризунів. Один з ініціаторів застосування авіації у боротьбі зі шкідниками лісового й сільського господарства. Заклав наукові основи методу боротьби зі шкідниками (гризунами та комахами) та захисту корисних видів ссавців і птахів. Автор гіпотези походження фауни педклавказьких і гірських степів.

Держ. нагороди СРСР [128].

СЕРГІЄНКО Іван Васильович — учений в галузі кібернетики, інформатики та обчислювальної математики, організатор науки, акад. НАН України (1988, чл.-кор. 1978), академік-секретар Відділення інформатики НАН України (1995–2009). Н. 13.08.1936 в с. Білоцерківка Полтав.

обл. Закінчив механіко-математичний ф-т Київ. ун-ту (1959) і почав працювати в Ін-ті кібернетики НАН України (у 1982–94 – заст. директора, з 1995 – директор), з 1995 – Генеральний директор Кібернетичного центру НАН України, водночас з 1972 – проф. Київ. ун-ту, згодом – зав. його філії в Ін-ті кібернетики, з 1994 – зав. базової кафедри Моск. фіз.-техн. ін-ту при Ін-ті кібернетики (нині – наукова установа «Київський академічний університет»).

Наукові праці стосуються математичної кібернетики, теорії оптимізації, системного аналізу, атематичного моделювання, математичного забезпечення ЕОМ. Запропонував новий підхід до побудови алгоритмів наближеного розв'язання задач дискретної оптимізації, створив нову алгоритмічну схему – метод вектора спаду, на основі якого було побудовано сім'ю нових алгоритмів розв'язання багатоекстремальних задач. У 1964–68 керував створенням однієї з перших у СРСР автоматизованих систем керування – АСУ «Гальванік».

Теоретичні дослідження пов'язані з розробкою математичних моделей і методів оптимізації, зокрема дискретної, з розв'язанням низки проблем обчислювальної і прикладної математики, розробкою теорії програмування та створенням комп'ютерних інтелектуальних технологій. Важливі результати одержав з обчислювальної математики, створення інформаційних технологій моделювання й дослідження процесів різної природи, автоматизації процесів обробки та аналізу даних методами теорії ймовірностей і математичної статистики.

В останні роки наукові інтереси пов'язані з дослідженням важливих задач екології, що стосуються раціонального природокористування, задач біоінформатики та медицини, пов'язаних з розпізнаванням просторової структури білків та використанням статистичного аналізу геномів, а також проблем перехідної економіки. Керівник створення суперкомп'ютерів серії СКІТ і низки міжнародних проектів у галузі інформатики.

І.В. Сергієнко

Автор понад 700 наук. праць, серед яких десятки монографій, 6 з яких видано за кордоном, багатьох патентів у галузі інформатики та застосувань методів кібернетики для обробки і захисту інформації, Головний редактор журналу «Кібернетика і системний аналіз», періодичного збірника «Комп'ютерна математика», член редколегій низки інших авторитетних наукових журналів. Створив наукову школу з комп'ютерної математики та інтелектуальних інформаційних технологій.

Як директор Ін-ту приділяє значну увагу розвитку міжнародного наукового співробітництва. Ін-т підтримує тісні контакти з міжнародними науковими центрами й закордонними університетами, виконуються спільні проекти з вченими США, Німеччини, Японії, Китаю, Англії, Франції, Австрії, Вірменії, Білорусі та ін. Бере участь у роботі низки міжнародних організацій, що координують діяльність у галузі інформатики в різних країнах світу. Президент Української федерації інформатики, голова Наукової ради з інформатики при Президії НАН України, в 1998–2005 очолював Консультативну раду з питань інформатизації при Верховній Раді України.

Держ. пр. УРСР та України у галузі науки і техніки (1972, 1993, 1999, 2005). Держ. пр. України в галузі освіти (2018). Засл. діяч науки і техніки України (1991). Пр. ім. В.М. Глушкова (1986), С.О. Лебедева (1997), В.С. Михалевича (2002), А.О. Дородніцина (2007). Орден «За заслуги» III (1996), II (1998) та I (2007) ст. Держ. пр. СРСР (1981). Пр. Ради Міністрів СРСР (1982). Іноземний член РАН. Почесний доктор багатьох провідних вітчизняних і закордонних університетів [129].

СКЛЯРЕНКО Віталій Григорович — мовознавець, акад. НАН України (2003, чл.-кор. 1992), академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України (2004–2009). Н. 14.08.1937 в с. Новомиколаївка Кіро-

воград. обл. Закінчив філологічний ф.-т Одес. ун-ту (1959). З 1966 працює в Ін-ті мовознавства НАН України (з 1986 — провідний наук. співробітник, у 1987—96 — заст. директора з наукової роботи, 1996—2017 — директор, з 2017 — почесний директор).

Наукові дослідження стосуються балто-слов'янської і праслов'янської акцентології, історичної акцентології української мови, етимології, історії української мови. Реконструював праслов'янську систему наголосів, по-новому пояснив низку акцентологічних явищ і процесів у ній, чим заклав підвалини для створення історичних акцентологій кожної зі слов'янських мов. Дав якнайповніше описання історії акцентної системи української мови від праслов'янського періоду до нашого часу, її діалектним розмаїттям на основі всіх напрацювань історії українського мовознавства та слов'янської лінгвістичної компаративістики XIX — початку XXI ст.

Співавтор і співредактор лексикографічного семитомного «Етимологічного словника української мови», до якого написав понад 2500 статей. По-новому прочитав і осмислив майже 60 «темних місць» «Слова о полку Ігоревім», створив цілісний власний переклад «Слова» з урахуванням проведеного аналізу тексту пам'ятки. Запропонував концепції виникнення назв Русь, варяги, Україна. Автор понад 200 наукових праць, підготував низку кандидатів і докторів наук.

Був членом оргкомітетів міжнародних і всеукраїнських конференцій з проблем лінгвістики. Член Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, етимологічної комісії Міжнародного комітету славистів, атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України. Головний редактор журналу «Мовознавство» (з 2007).

Засл. діяч науки і техніки України (2003). Орден князя Ярослава Мудрого V ст. (2007). Пр. ім. О.О. Потебні (2001) [130].

В.Г. Скляренко

І.В. Скрипник

СКРИПНИК Ігор Володимирович — математик, акад. НАН України (1985, чл.-кор. 1979), академік-секретар Відділення математики НАН України (з 1993). Н. 13.11.1940 у Жмеринці. Закінчив Львів. ун-т (1962). В 1965–67 працював у Львів. ун-ті, з 1968 — Ін-ті прикладної математики і механіки НАН України (з 1978 — директор), також з 1974 — проф., з 2000 — зав. кафедри Донец. ун-ту. П. 2.02.2005.

Наукові праці стосуються нелінійних диференціальних рівнянь в частинних похідних, усереднення нелінійних еліптичних і параболічних рівнянь. Розвинув топологічні методи досліджень нелінійних еліптичних граничних задач для рівнянь вищих порядків, методи побудови асимптотичного розкладу розв'язків нелінійних еліптичних і параболічних задач Діріхле у дрібно-перфорованих областях, дослідив виродження еліптико-параболічних систем та А-гармонічні форми на ріманових просторах. Побудував узагальнену теорію для диференціальних форм, які задовольняють еліптичне рівняння вищого порядку. Для квазілінійних еліптичних рівнянь високого порядку, що мають дивергентний вигляд, розв'язав задачу про мінімальну гладкість розв'язку, що забезпечує його регулярність, і на цій основі вирішив проблему про регулярність розв'язків розглядуваних рівнянь в плоских областях. Ввів поняття ступеня відображень, що суттєво розширило можливість застосування топологічних методів до нелінійних граничних задач. Розвинув топологічні методи зведення істотно нелінійних еліптичних і параболічних граничних задач до операторних рівнянь, які застосовував до розв'язності граничних задач, оцінки числа розв'язків та ін. Започаткував топологічний метод дослідження щільно заданих нелінійних операторів, який дістав широке застосування в теорії граничних задач із швидко зростаючими коефіцієнтами. Знайшов класи нелінійних еліптичних і параболічних рівнянь високого порядку з неперервними узагальненими розв'язками, одержав необхідну умову

регулярності граничної точки для нелінійних рівнянь. Для нелінійних еліптичних і параболических задач Діріхле в послідовності перфорованих областей розвинув методи побудови асимптотичного розкладу розв'язків, заснованих на поточкових оцінках розв'язків модельних задач, з'ясував характер збіжності розв'язків і побудував відповідні усереднені задачі. Автор 170 наукових праць, серед яких 5 монографій. Підготував 3 докторів та 20 кандидатів наук.

Президент Українського математичного товариства (1995–2001) [131].

СМОЛІЙ Валерій Андрійович – історик, акад. НАН України (1995, чл.-кор. 1992), академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України (з 2015). Н. 1.01.1950 у с. Авратин Хмельниц. обл. З відзнакою закінчив істор. ф-т Кам'янець-Подільського пед. ін-ту (1970). З 1975 працює в Ін-ті історії України НАН України (з 1986 – зав. відділу, 1991–93 – заст. директора, з 1993 – директор), водночас у 1997–99 – віце-прем'єр-міністр України з питань гуманітарної політики.

Наукові праці стосуються української історії доби середньовіччя і раннього нового часу, історії українського козацтва, національно-визвольних змагань українського народу, формування суспільної свідомості українського соціуму, становлення національного етносу та самобутнього розвитку його культури, перебігу державотворчого процесу в Україні в XVII–XVIII ст., міждержавних відносин у Центрально-Східній Європі раннього нового часу та місця і ролі в них українського фактора.

Автор близько 1500 праць – наукових та науково-популярних статей, передмов до збірок архівних документів і наукових збірників, циклу археографічних видань, художніх творів на історичну тематику, шкільних і вузівських підручників, розділів до колективних праць, низки брошур, ґрунтовних монографій, у яких на широкій джерельній базі з нетрадиційних дослідницьких

В.А. Смолій

ракурсів розкриваються закономірності історичного процесу на українських землях на зламі Середньовіччя та Нового часу. Розкрив специфіку суспільно-політичних процесів, що відбувалися на українських землях у складі Речі Посполитої, показав близькість духовних і культурно-етнічних традицій лівобережного і правобережного українства, схожість умов їхнього існування в різних суспільно-економічних моделях, розкрив як внутрішні причини, так і роль зовнішніх впливів у поділах Речі Посполитої наприкінці XVIII ст., запропонував концепцію Української національної революції XVII ст.

Науковий керівник низки новаційних науково-дослідних тем, наслідком чого став цикл статей та монографічних видань які заповнили значні проблемні лакуни в українській історіографії. Сприяє розширенню предметного поля досліджень з новітньої історії України, спеціальним історичним дисциплінам, активізації джерелознавчих та історіографічних розробок. Один з ініціаторів відновлення археографічної роботи в Україні. Під його безпосереднім керівництвом підготовлено 17 кандидатів та 10 докторів наук. Очолює Українську філію Міжнародного наукового товариства по вивченню XVIII ст., Український національний комітет істориків, Український національний комітет з вивчення країн Центральної та Південно-Східної Європи, член Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки (з 1997).

Член редколегій багатьох історичних часописів, зокрема «Українського історичного журналу» (з 1995). Відповідальний редактор або член редколегій близько 700 колективних та індивідуальних монографій, добірок документів, перевидань історіографічної спадщини, тематичних збірників наукових праць, наукових щорічників. Є ініціатором створення 15-томної серії «Україна крізь віки», низки тематичних серійних видань, головним редактором багатомногомногого проекту «Реабілітовані історією», «Зводу пам'яток історії та культури України» у 28

томах, довідкового серійного видання «Хроніка XX століття», 10-томної «Енциклопедії історії України».

Засл. діяч науки і техніки України (1998). Держ. пр. України (2001). Почесна відзнака Президента України (1996). Ордени князя Ярослава Мудрого V (1999), IV (2004), III (2011) та II (2014) ст., «За заслуги» II (2006) та I (2009) ст. [132].

СТАРОСТЕНКО Віталій Іванович — геофізик і організатор науки, акад. НАН України (1990, чл.-кор. 1985), академік-секретар Відділення наук про Землю НАН України, (1988–2004). Н. 13.04.1935 в Києві. Закінчив геолог. ф-т Київ. ун-ту (1958). З 1961 працює в Ін-ті геофізики НАН України (з 1975 — заст. директора з наук. роботи, з 1976 — зав. відділу, з 1991 — директор).

Зробив внесок у розвиток сучасної геофізики, зокрема в теорію інтерпретації потенціальних полів, створення автоматизованих систем обробки та інтерпретації гравіметричних і магнітометричних даних на ЕОМ, теорію і методику вирішення некоректно поставлених задач геофізики, в побудову моделей земної кори та верхньої мантії Землі. Чимало задач було поставлено і вирішено ним уперше. Одержав нові дані про структуру фундаменту Дніпровсько-Донецької западини, підоснову залізрудних родовищ Великого Кривого Рога, глибинну будову північної частини Сибірської платформи, будову родовищ корисних копалин Красноярського краю, верхньої мантії північної частини Індійського та Атлантичного океанів, Чорного моря, шельфу Гвінеї. Брав участь у багатьох морських експедиціях

Автор понад 600 наук. праць, в тому числі низки монографій, ряд з яких перевидано в багатьох країнах, співавтор фундаментального видання «Гравиразведка. Справочник геофизика» (1981, 1990).

Був членом Науково-організаційного комітету Міжнародної програми EUROPROBE,

В.І. Старостенко

EUROBRIDGE, DOBRE, GEORIFT, TESZ, Європейського наукового фонду, голова Наукової ради Цільової програми наукових досліджень «Мінерально-сировинна база України як основа безпеки держави» НАН України та Міжвідомчої комісії з сейсмічного моніторингу. Головний редактор «Геофизического журнала», член редколегії журналів – «Contributions to Geophysics & Geodesy», «GEOCHANGE: Problems of Global Changes of the Geological Environment», «Journal of the Georgian Geophysical Society. Issue A. Physics of Solid Earth», «Доповіді Національної академії наук України» «Космічна наука і технологія», «Український антарктичний журнал» та ін. Підготував 30 кандидатів і 5 докторів наук.

Держ. пр. УРСР (1984). Держ. пр. України (1995). Засл. діяч науки і техніки України (1997). Пр. ім. С.І. Субботіна (2015), медаль ім. Л.І. Лутугіна (2010). Орден «За заслуги» III (2005) та II (2015) ст. [133].

С.І. Субботин

СУББОТИН Серафим Іванович – геофізик, організатор науки, акад. АН УРСР (1961), академік-секретар Відділення наук про Землю АН УРСР (з 1966). Н. 3.05.1906 у Казані (тепер Татарстан). Закінчив Казан. ун-т (1931). В 1944–50 працював в Ін-ті геологічних наук АН УРСР, 1950–60 – Ін-ті геології корисних копалин АН УРСР, водночас 1956–59 – проф. Львів. ун-ту, з 1961 – директор Ін-ту геофізики АН УРСР. П. 16.01.1976.

Наукові праці в галузі теоретичної і прикладної геофізики. Розробив теорію тектонічних рухів і з'ясував механізм формування структури земної кори. За його ініціативи в Україні вперше розпочато вивчення глибинної будови земної кори і верхньої мантії геофізичними методами. В результаті одержано перші уявлення про будову Дніпровсько-Донецької западини, поширення залізорудних комплексів Великого Кривого Рогу і глибинну будову території України, розроблено теорію, яка пов'язує рухи земної кори з процесами в мантії, пояснює утворення великих геологічних структур і причини

вертикальних і горизонтальних переміщень блоків літосфери, взаємозв'язок глибинних і приповерхневих структур.

Встановив загальні закономірності гравітаційних моделей земної кори і верхньої мантії для різних геоструктур: щитів, платформ, западин, перехідних зон від континентів до океанів, глибоководних улоговин, структур океанічного дна тощо. Це дозволило обґрунтувати причини і механізми вертикальних і горизонтальних поступально-обертальних рухів блоків земної кори та виконати ретроспективну оцінку важливих моментів становлення древніх платформ. Сформулював теорію тектогенезу, згідно з якою основними причинами вертикальних рухів земної кори та утворення її структурних форм є стискання і розтягання деякого об'єму речовини верхньої мантії Землі, що розглядається як обертальна термодинамічна система. Деформація речовини мантії зумовлюється фазовими, поліморфними, електронними переходами і хімічними перетвореннями, які відбуваються внаслідок перебудови кристалічних ґраток, зміни електронної структури атомів, міжатомних відстаней, порушень і змін хімічних зв'язків. Створив наукову школу.

Засл. діяч науки УРСР (1966). Держ. пр. УРСР (1972, 1984, посмертно). Пр. ім. В.І. Вернадського (1976). Президією НАН України засновано премію ім. С.І. Субботіна, його ім'я присвоєно Ін-ту геофізики НАН України [134].

ТАРАНОВСЬКИЙ Федір Васильович – історик права та правознавець, акад. УАН (1918), голова Соціально-економічного відділу УАН (1919). Н. 24.05.1875 у м. Плонськ (нині Польща). Закінчив Варшав. ун-т (1896), в якому працював (з 1906 – проф.), в 1908–17 – проф. Юр'єв. ун-ту, в 1917 викладав у Петроград. ун-ті, 1918 – проф. Катеринослав. ун-ту; 1918–19 – голова Комісії для вивчення західноруського та українського права УАН, 1919–20 – проф. Таврій. ун-ту, з 1920 – в еміграції в Югославії

Ф.В. Тарановський

(в 1922–30 викладав у Белград. ун-ті, з 1930 – директор Рос. наук. ін-ту). Наприкінці 20-х років виключений зі складу ВУАН з політичних мотивів. П. 29.01.1936.

Наукові праці стосуються історії російського, сербського, слов'янського права, державного та звичаєвого права, біографістики. Автор чотиритомної монографії «Історія сербського права в державі Неманичей» (1931–35).

Член Комісії для вивчення звичаєвого права УАН, Археографічного права (1919). Член низки академій наук і наук. товариств [135].

О.В. Топачевський

ТОПАЧЕВСЬКИЙ Олександр Вікторович – ботанік і гідробіолог, акад. АН УРСР (1972, чл.-кор. 1961), голова Відділу загальної біології АН УРСР (1962–66). Н. 13.03.1897 на хуторі Бобрівка (тепер Київ. обл.). Закінчив Київ. ін-т народної освіти (1930). У 1932–52 працював в Ін-ті ботаніки АН УРСР, з 1959 – директор Ін-ту гідробіології АН УРСР, водночас 1935–59 – викладав у Київ. ун-ті. П. 1.12.1975 у Києві.

Наукові праці стосуються загальної гідробіології, морфології, систематики та філогенії водоростей. Досліджував проблему походження і розвитку рослинного світу. Піддав критиці джгутикову теорію походження водоростей, сформулював ідею первинності амебоїдних форм. Вивчав проблеми «цвітіння» води, технічної та санітарної гідробіології, режим штучних водойм і поліпшення якості води. Виступав проти створення каскаду водосховищ на Дніпрі. Під його керівництвом започаткувалися нові напрями гідробіологічних досліджень: вивчення малих річок і великих каналів (Дніпро – Донбас, Дніпро – Кривий Ріг, Північнокримський), санітарна гідробіологія, водна токсикологія, екологія водойм-охолоджувачів теплових і атомних станцій, технічна гідробіологія.

Засл. діяч науки УРСР (1966). Віце-президент Всесоюзного гідробіологічного товариства і голова Українського відділу (1965–75) [136].

ТРЕТЬЯКОВ Дмитро Костянтинович — зоолог, акад. АН УРСР (1929), голова Відділу загальної біології АН УРСР (1946–48). Н. 5.11.1878 у с. Шумарово (тепер Ярослав. обл., Росія). Закінчив Петерб. ун-т (1900). У 1912–20 та 1933–44 — проф. Одес. ун-ту, 1920–30 — Одес. ін-ту народної освіти, 1930–41 — директор Зообіологічного НДІ при ун-ті; 1941–44 — зав. відділу, 1944–48 — директор Ін-ту зоології АН УРСР та 1948–50 — проф. Київ. ун-ту. П. 26.09.1950 у Києві.

Наукові праці присвячено гістології, порівняльній анатомії, філогенії тварин. Уперше описав сейсмо сенсорну систему каналців голови оселедцевих риб. Досліджував кісткову та сполучну тканини, кровоносну та нервову системи і органи чуття нижчих хребетних, будову бокової лінії риб, підкреслював її загальнобіологічне значення; походження хордових, голкошкірих. Зібрав велику колекцію безхребетних риб. В 1920–21 — засновник та перший директор природничо-краєзнавчого музею Одеси. В 1929–33 організував та керував Товариством акліматизації тварин в Одесі. В 1948 публічно виступив на захист автора теорії фітогормонів М.Г. Холодного від нападок прихильників Т.Д. Лисенка, що призвело до цькування його «творчими дарвіністами». Був звинувачений у допомозі організаційному посиленню позицій прихильників «лженаукового вейсманістського антимічурінського напрямку».

Засл. діяч науки УРСР (1940). Держ. нагороди СРСР [137].

ТРОЩЕНКО Валерій Трохимович — учений у галузі механіки деформованого твердого тіла і конструкційної міцності, організатор науки, акад. НАН України (1979, чл.-кор. 1967), академік-секретар Відділення механіки НАН України (1988–93). Н. 15.05.1929 у с. Скриплево Смолен. обл. (Росія). Закінчив Київ. політехн. ін-т (1952). В 1955–64 працював в Ін-ті металокераміки і спецсплавів АН УРСР, 1964–66

Д.К. Третьяков

В.Т. Трощенко

– Ін-ті проблем матеріалознавства АН УРСР, з 1966 – в Ін-ті проблем міцності НАН України (в 1966–88 – заст. директора з наукової роботи, 1966–2006 – зав. відділу, 1988–2012 – директор, з 2012 – почесний директор).

Дослідив високотемпературну міцність широккого кола матеріалів (тугоплавкі і жароміцні метали і сплави, високотемпературна кераміка) за періодичного ізотермічного і неізотермічного навантаження і запропонував критерії граничного стану цих матеріалів. Обґрунтував можливість використання статистичних теорій міцності і запропонував статистичну теорію міцності пористих металокерамічних матеріалів.

Виконав значний комплекс досліджень зі встановлення взаємозв'язку багатоциклічної втоми і непружності металів і сплавів. Створив обладнання, що дозволяє визначати непружні циклічні деформації з високою точністю за стаціонарного і програмного навантаження з комп'ютерною обробкою результатів вимірювання в реальному масштабі часу, розробив нові експериментальні методи та устаткування для дослідження міцності конструкційних матеріалів в умовах, близьких до реальних. Запропонував деформаційні та енергетичні критерії втомного руйнування, прискорений метод визначення межі витривалості металів і сплавів з урахуванням впливу градієнта напружень, режиму навантаження та інших факторів.

Здійснив комплекс досліджень циклічної тріщиностійкості металів і сплавів з урахуванням впливу конструкційних та експлуатаційних факторів, характерних для газотурбінних двигунів і обладнання АЕС. Запропонував модель втомного руйнування, яка дозволяє прогнозувати швидкість розвитку тріщин втоми. Докладно вивчив умови переходу від стабільного до нестабільного розвитку тріщин втоми та показав, що в деяких випадках в'язкість руйнування від втомного навантаження може бути суттєво нижчою за статичне навантаження, запропонував модель, яка дозволяє описати умови такого

переходу. Автор понад 600 наукових праць, серед них 20 монографій і довідників, низку яких перевидано за кордоном. Підготував 38 кандидатів і 11 докторів наук, створив наукову школу.

Входив до складу різних наукових і науково-технічних рад АН УРСР і АН СРСР, Видавничого і Номінаційного комітету Європейського товариства цілісності конструкцій. Член Національного комітету України з теоретичної і прикладної механіки, редколегії журналу «Проблеми прочності», міжнародних журналів «Structural Integrity», «International Journal of Fatigue» та «Fatigue and Fracture of Engineering materials and structures» та ін. Почесний доктор Київ. політехн. ін-ту (1998), Національного авіаційного уні-ту (2009), почесний проф. Тернопіл. національного техн. ун-ту ім. І.Пулюя (2010).

Держ. пр. УРСР (1969). Держ. пр. України (1997). Засл. діяч науки і техніки (1998). Пр. ім. Г.С. Писаренка (2008). Держ. пр. СРСР (1982). Орден князя Ярослава Мудрого V та IV ст. (2004, 2009) [138].

ТУГАН-БАРАНОВСЬКИЙ Михайло Іванович — учений-економіст та історик, акад. УАН (1918), голова Соціально-економічного відділу (1918—19). Н. 8.01.1865 в с. Соляниківка (нині Харків. обл.). Закінчив фіз.-мат. (1888) і юридичний (1890) ф-ти Харків. ун-ту, 1898 одержав ступінь доктора політ. економії в Моск. ун-ті. В 1895—1917 за неблагодійність висланий на Полтавщину, де був земським гласним, згодом головний редактор журналу «Вестник коопераций», збірника «Новые идеи в экономике» (з 1910). В 1907—18 — міністр фінансів в уряді Української Центральної Ради.

Був членом Комісії по заснуванню УАН (1918), спільно з В.І. Вернадським і А.Ю. Кримським провів остаточне редагування загального розділу Статуту УАН та низки інших документів, у вересні 1918 розробив структуру Соціально-економічного відділу майбутньої Академії,

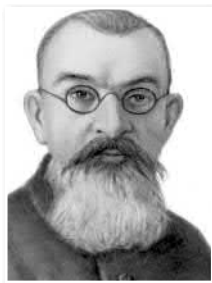

*М.І. Туган-
Барановський*

один з перших її дійсних членів (1918). Був головою Комісії для вивчення соціального питання УАН, директором Ін-ту економічної кон'юнктури та народного господарства України УАН (грудень 1918 – січень 1919), головою Укр. товариства економістів, Центр. кооперативного комітету, редактором журналу «Українська кооперація», деканом юрид. ф-ту Укр. держ. ун-ту. В січні 1919 призначений радником укр. дипломатичної місії у Франції, однак в дорозі до Парижа помер 22.01.1919, похований в Одесі.

Наукові праці (понад 100) присвячено економічним кризам, історії капіталізму в Росії, проблемам кооперації. Визначив 1894 основну причину економічних циклів. Показав вади філософсько-соціологічних засад марксистського соціалізму (1903–1904), дотримувався еволюційного шляху соціально-економічних перетворень, змішаної економіки (1905–1909). Побудував теорію кооперації (1916), висунув чимало ідей монетарної економіки (1917).

Президія НАН України заснувала премію ім. М.І. Туган-Барановського [139].

П.А. Тутковський

ТУТКОВСЬКИЙ Павло Аполлонович – учений-геолог і географ, акад. УАН (1918), голова Фізико-математичного відділу ВУАН (1921–23). Н. 1.03.1858 у с. Липовець (тепер Вінниц. обл.). В 1877 вступив на природниче відділення фіз.-мат. ф-ту Київ. ун-ту, проте 1879 був відрхований за участь у студентських заворушеннях, закінчив ун-т (1882), де працював до 1895 та з 1913 (з 1914 – проф.). В 1904–1909 – інспектор народних училищ у Волин. губернії, 1909–17 – директор народних училищ Волин. губ. у Житомирі; у 1918–21 – голова правління УАН, з 1924 – керівник Кафедри геології ВУАН, з 1926 – директор Ін-ту геології ВУАН. П. 3.06.1930, у Києві, похований на Лук'янівському цвинтарі.

Наук. праці (понад 300) присвячено мінералогії, петрографії, гідрогеології, палеонтології, палеографії четвертинного періоду, геоморфології, краєзнавству і ландшафтознавству, картографії,

науковій бібліографії та термінології. Вивчав підземні води України, 1895 розробив проект постачання Києва артезіанською водою та план спорудження його водогону. Досліджував материкове зледеніння в антропогені та зв'язок стадій зледеніння з епохами укр. лесу, автор еолової теорії походження лесу (1899). Засновник мікропалеонтологічних досліджень в Україні. Автор першого укр. словника геологічної термінології (1923) та низки бібліографічних покажчиків літератури.

Президією НАН України засновано премію ім. П.А. Тутковського [140].

ХРЕНОВ Костянтин Костянтинович — вчений у галузі електрозварювання та історії техніки, акад. АН УРСР (1945), голова Відділу технічних наук АН УРСР (1953–61). Н. 25.02.1894 в Боровську (тепер Калуз. обл., Росія). Закінчив Петроград. електротехн. ін-т (1918), у якому в 1921–25 працював, 1923–32 — в Держ. електротехн. тресті, 1928–47 — Моск. електромеханічному ін-ті інженерів залізничного транспорту та 1932–47 — проф., зав. кафедри Моск. вишого техн. училища; 1945–48 — керівник відділу, заст. директора Ін-ту електрозварювання АН УРСР, 1947–58 — зав. кафедри, заст. ректора Київ. політехн. ін.-ту, водночас в 1948–52 — зав. лаб. Ін-ту будівельної механіки АН УРСР, 1952–63 — Ін-ту електротехніки АН УРСР; з 1963 — зав. відділу, з 1975 — наук. консультант Ін-ту електрозварювання АН УРСР, також у 1963–75 — зав. лаб., проф. — Київ. ін-ту інженерів цивільної авіації. П. 11.10.1984 у Києві.

Досліджував фіз. і хім. процеси в зварювальній дузі, особливості технології зварювання кольорових металів, створив новий тип трансформаторів, удосконалив конструкцію контактних машин, дефектоскопів, розробив склади електродних покриттів, термітних сумішей тощо. Створив дугове зварювання і різання під водою, керував роботами з ремонту суден, демонтажу зруйнованих мостів і портових споруд в роки війни. Розробив керамічні флюси для дугового

К.К. Хренів

зварювання й наплавлення, технологію газопресового зварювання, поверхнєве дугове гартування, ультразвукове і газопресове зварювання. Під його керівництвом розроблено технологію плазмово-дугового різання, зварювання тонких металів малоамперною дугою, сопла з надзвуковою швидкістю витікання кисню для різання сталей значної товщини. Виконав дослідження і керував створенням холодного й конденсаторного зварювання.

Започаткував дослідження з історії зварювання, висвітлив діяльність винахідників зварювальної техніки, редагував монографії і збірники з історії науки і техніки, брав участь у багатьох міжнародних конгресах і конференціях, ініціював і був відповідальним редактором періодичного збірника «Нариси з історії техніки і природознавства». Автор понад 200 наукових робіт, підручників, методичних посібників, десятків патентів і авторських свідоцтв. З 1958 – голова Комісії з історії техніки при Відділі технічних наук АН УРСР, голова Укр. відділення Радянського національного об'єднання істориків природознавства і техніки.

Засл. діяч науки і техніки УРСР (1955). Держ. пр. СРСР (1946, 1986). Пр. Ради Міністрів СРСР (1982). Чл.-кор. АН СРСР (1953). Ордени та медалі [141].

Р.В. Чаговець

ЧАГОВЕЦЬ Ростислав Всеволодович – біохімік, акад. АН УРСР (1967, чл.-кор. 1957), академік-секретар Відділення біохімії, біофізики, фізіології та теоретичної медицини АН УРСР (1966–72). Н. 21.09.1904 у Києві. Закінчив Київ. ін-т народної освіти (1925). З 1933 працював в Ін-ті біохімії АН УРСР (у 1948–76 – зав. відділу). П. 11.09.1982 у Києві.

Наукові праці стосуються механізмів біологічної дії вітамінів, з'ясування шляхів обміну водорозчинних вітамінів та їх коферментних форм, жиророзчинних вітамінів А і Е. Запропонував методику вивчення динаміки складу тіла людини за питомою вагою, визначеною

гідростатичним зважуванням, сформулював низку нових положень у біохімії м'язів, встановив роль гормонів в регуляції обміну вітамінів і вітаміновмісних коферментів. Розробив електрометричні методи досліджень м'язової тканини, що знайшли застосування в мікробіологічних, фотобіохімічних та клінічних дослідженнях. Вивчав питання, пов'язані з можливістю заміни природних харчових компонентів синтетичними для тварин і людини. Автор досліджень з історії біохімії та філософських питань природознавства. Створив наукову школу.

Засл. діяч науки УРСР (1964). Пр. ім. О.В. Палладіна (1981). Держ. нагороди СРСР [142].

ЧЕКУНОВ Анатолій Васильович — геофізик, акад. АН УРСР (1979, чл.-кор. 1973), академік-секретар Відділення наук про Землю АН УРСР (1983–88). Н. 24.03.1932 у Харкові. Закінчив Київ. ун-т (1954). З 1961 працював в Ін-ті геофізики НАН України (з 1973 — зав. відділу, в 1976–91 — директор, з 1993 — почесний директор). П. 10.02.1996.

Наукові дослідження стосуються глибинної будови та еволюції земної кори, геотектоніки, геологічної інтерпретації геофізичних даних. Обґрунтував розширення пошуків багатьох корисних копалин, вирішення проблем запобігання катастрофічних наслідків землетрусів, будівництва сейсмостійких інженерних споруд, ініціював геосеймічне зондування в Україні.

Керував міжнародним проектом «Комплексні геофізичні дослідження літосфери Центральної та Східної Європи», проектом «Глобальні геотранссекти» Міжнародної програми «Літосфера». Був національним представником у геофізичній комісії Карпато-Балканської геологічної асоціації (КБГА), одним з керівників XXVII симпозіуму з вивчення глибинних неоднорідностей земної кори і верхньої мантії (1984), очолював радянську делегацію на XIII конгресі КБГА (1985), представляв СРСР на

А.В. Чекунов

секції «Глобальні геотрасекти» XXVIII сесії Міжнародного геофізичного комітету (1989). Керував Науковою радою з проблем сучасної геодинаміки і прогнозу землетрусів, член редколегій журналів «Геотектоніка», «Геологічного журналу», «Вісника НАН України», член секції геології, геофізики і географії Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки. Автор близько 600 наукових праць.

Держ. пр. УРСР (1984). Пр. ім. В.І. Вернадського (1976). Держ. нагороди СРСР [143].

М.Г. Чумаченко

ЧУМАЧЕНКО Микола Григорович — учений-економіст, акад. НАН України (1982, чл.-кор. 1973), академік-секретар Відділення економіки АН УРСР (1981–82). Н. 1.05.1925 у с. Гладківка Херсон. обл. Учасник Другої світової війни. Закінчив Тбіліс. ун-т (1957). У 1961–71 працював у Київ. ін-ті народного господарства (1967–70 — проректор), 1971–73 — Ін-ті економіки АН УРСР (1971–73 — заст. директора), 1973–95 — Ін-ті економіки промисловості НАН України в Донецьку (1973–95 — директор, з 1975 — зав. відділу, з 1995 — почесний директор), водночас з 1973 — проф. Донец. ун-ту, з 1992 — зав. кафедри Донец. академії управління, також у 1983–95 — голова Донец. наук. центру НАН України. П. 14.10.2011.

Наукові праці стосуються економіки промисловості та управління промисловим виробництвом, зокрема удосконалення управління виробництвом, автоматизації управління, інтенсифікації виробництва та підвищення його ефективності, управління економікою регіону та науково-технічним прогресом, економічних проблем екології і ресурсозбереження Донбасу, аналізу економічних реформ в Україні, концептуальних основ промислової політики. Розробив класифікацію функцій управління та принципи організації апарату управління.

В Інституті створив низку відділів з пріоритетних напрямів економіки. За його ініціативою і під безпосереднім керівництвом розробле-

но Комплексну програму науково-технічного прогресу в промисловості Донец. і Луган. обл. (до 2000), регіональні науково-технічні програми «Донбас» і «Технічне переозброєння та реконструкція промисловості Донбасу». Член редколегій журналів «Економіка промисловості», «Регіональна економіка», «Менеджер», «Фінансовий контроль», «Економіка та держава» та ін. Постійний представник УРСР у Комісії ООН з транснаціональних корпорацій (1976–78).

Засл. діяч науки і техніки України (1995). Держ. пр. України (2003). Орден «За заслуги» III ст. (2005). Пр. ім. О.Г. Шліхтера (1980) і М.І. Туган-Барановського (1993). Держ. нагороди СРСР. Член Американської академії економічних наук (2003) [144].

ШАМОТА Микола Захарович — літературознавець, акад. АН УРСР (1967, чл.-кор. 1958), академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства АН УРСР (1966–71). Н. 17.12.1916 у Полтаві. Закінчив Ніжин. пед. ін-т (1939) та Академію суспільних наук у Москві (1953). Учасник Другої світової війни. З 1957 — зав. відділу, у 1962–78 — директор Ін-ту літератури АН УРСР. П. 4.01.1984.

Наук. праці присвячено сучасному літературному процесу. Активний прибічник партійної лінії у літературі. Головний редактор «Літературної газети» (1948–50).

Держ. пр. УРСР ім. Т.Шевченка (1978). Ордени та медалі СРСР [145].

М.З. Шамота

ШЕСТОПАЛОВ В'ячеслав Михайлович — гідрогеолог та екологічний геолог, організатор науки, акад. НАН України (1995, чл.-кор. 1989), академік-секретар Відділення наук про Землю НАН України (2004–15). Н. 18.07.1936 у Дніпропетровську (нині Дніпро). Закінчив з відзнакою геолог. ф-т Київ. ун-ту (1959). З 1971 працює в Ін-ті геологічних наук НАН України (з 1983 — зав. відділу, в 1984–2015 — заст. директора).

В.М. Шестопалов

Основні наукові дослідження стосуються умов формування природних і експлуатаційних ресурсів підземних вод, гідродинаміки і зональності підземних вод, закономірностей водообміну в гідрогеологічних структурах, мінеральних вод України, екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи і засобів протидії їм, розвитку ідей В.І. Вернадського щодо важливої ролі глобальної дегазації Землі та її впливу на екологічні небезпеки і аномальні процеси в земній корі, підземної гідросфери. Вперше довів в умовах українських регіонів вирішальну роль вертикального водообміну через слабо проникні шари в багатоповерхових гідрогеологічних системах. Дослідження мінеральних вод України включали вивчення їх розповсюдження і різноманіття, районування території України за цими показниками, розробку нової класифікації з урахуванням мікрокомпонентів, фізичної активності води, багатофакторності їх дії на організм. Доведено радіопротекторну дію окремих видів мінеральних вод. Одержані результати свідчать, що значна частина мінеральних вод може впливати на організм не тільки хімічним, а і фізичним структурованим станом.

З перших днів Чорнобильської аварії очолював міжвідомчу комісію з питань водопостачання населення забруднених територій. За рекомендацією комісії було пробурено понад 300 свердловин для водопостачання населених пунктів, більше 70 пробурено в Києві, це уможливило згодом побудувати сотні буюетів. При вивченні міграції радіонуклідів вперше доведено, що розповсюджені на теренах України западини є поверхневими проявами каналів аномального вертикального водообміну і міграції радіоактивного забруднення. З урахуванням цього виконано прогнозу оцінку якості підземних вод Прип'ятського водозабору, розроблено методіку регіональної оцінки вразливості підземних вод від радіоактивного забруднення. Доведено, що щорічне поглинання радіонуклідів породами геологіч-

ного середовища в результаті їх нисхідної міграції з водою в середньому є істотно вищим за їх винесення водами р. Прип'ять за межі Чорнобильської зони відчуження (ЧЗВ). Отже, геологічне середовище є основним депо радіонуклідів, що мігрують з водою, а територія ЧЗВ завдяки цьому є не тільки епіцентром небезпеки, а і важливим захисним бар'єром для сусідніх населених територій.

Протягом багатьох років очолює дослідження з обґрунтування можливості ізоляції радіоактивних відходів (РАВ) у надрах. Було виконано скринінг території України з вибору оптимальних геологічних умов для ізоляції РАВ, доведено, що площі в межах ЧЗВ найпридатніші для створення сховища РАВ як за геологічними критеріями безпеки, так і з урахуванням інших критеріїв (соціально-економічних, транспортних, загальнобезпечових). Розроблено методичні підходи для виконання першочергових пошукових робіт, виконано обґрунтування ізоляції найбільш високоактивних відходів у надглибоких свердловинах (до 5 км глибини).

В опублікованій 2018 колективній монографії «Нариси дегазації Землі», в якій В.М. Шестопалов є одним із основних авторів, розвинуто уявлення про вирішальну роль дегазації в процесах еволюції Землі, доводиться, що планета має глобальну розгалужену систему дегазації, яка охоплює всі геосфери, а верхня її підсистема, яка виводить гази в атмосферу, дешифрується на поверхні з рівнинним рельєфом проявами мікроединамічних зон у вигляді западин, найнебезпечніших у періоди активізації дегазації, під час землетрусів. Обґрунтовано гіпотезу щодо впливу комплексу «землетрус – плазмод – воднева дегація» на Чорнобильську АЕС під час аварії 1986. Автор і співавтор понад 500 наукових праць, в тому числі 23 монографій.

Засл. діяч. науки і техніки України (1998). Держ. пр. України (2004). Орден «За заслуги» ІІІ (2002), ІІ (2008) та І ст. (2016). Пр. Ради Міністрів СРСР (1991) [146].

А.М. Шлепаков

ШЛЕПАКОВ Арнольд Миколайович — історик і політолог, акад. НАН України (1982, чл.-кор. 1969), академік-секретар Відділення економіки АН УРСР (1982–88). Н. 16.06.1930 у Вінниці. Закінчив ф-т міжнародних відносин Київ. ун-ту (1952). У 1955–78 працював в Ін-ті історії АН УРСР (з 1969 — зав. відділу, в 1971–74 — заст. директора), 1978–92 — директор Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР, 1995–96 — ректор Укр. академії зовнішньої торгівлі. П. 2.06.1996 у Києві.

Наукові праці присвячено проблемам соціальної історії США і Канади, робітничого руху, теорії та історії міжнародних міграцій. Автор низки монографій. Був експертом ООН. В 1970–72 брав участь в складі делегацій УРСР в роботі ряду сесій Генеральної Асамблеї ООН. Голова Укр. асоціації сприяння ООН.

Держ. нагороди СРСР. Пр. ім. Д.З. Мануїльського (1982) [147].

М.Ф. Шульга

ШУЛЬГА Микола Федорович — фізик-теоретик і організатор науки, акад. НАН України (2009, чл.-кор. 2003), академік-секретар Відділення ядерної фізики та енергетики НАН України (з 2015). Н. 15.09.1947 у Харкові. Закінчив Харків. ун-т (1971). З 1971 працює в Харків. фіз.-техн. ін-ті (начальник відділу, з 1997 — директор Ін-ту теоретичної фізики, з 2016 — Генеральний директор Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» НАН України), також з 2014 — зав. кафедри Харків. ун-ту.

Наукові праці стосуються фізики електромагнітних явищ при високих енергіях у речовині. Один із засновників фізики когерентних ефектів при взаємодії релятивістських частинок з орієнтованими кристалами. Розвинув квазікласичну теорію когерентних процесів взаємодії релятивістських частинок з кристалами, передбачив ефект інтенсивного випромінювання у кристалі надбар'єрних електронів, який відкрив новий напрям досліджень зі створення джерел інтен-

сивного вузькоспрямованого гамма-випромінювання для деяких задач з оборонної тематики; нові ефекти відхилення пучків швидких заряджених частинок гнутими кристалами, що відкриває нові можливості у керуванні параметрами пучків частинок великої енергії на прискорювачах; ефект пригнічення випромінювання релятивістських електронів у тонких шарах речовини (ефект Терновського-Шульги-Фоміна).

З його ініціативи та за участю поставлено низку критичних експериментів з перевірки передбачених ефектів на прискорювачах у ХФТІ, ЦЕРНі, СЛАКу та в інших центрах. Автор понад 300 наукових праць, серед яких 12 монографій та монографічних оглядів. Під його керівництвом захищено 5 докторських та 11 кандидатських дисертацій.

Член низки координаційних і спеціалізованих учених рад, редколегій наукових журналів, зокрема «Українського фізичного журналу», журналу «Питання атомної науки і техніки», «Східноєвропейського фізичного журналу». Організатор та голова ряду міжнародних конференцій з теоретичної фізики. Входить до складу низки програмних комітетів, міжнародних конференцій та симпозіумів, серед яких міжнародні конференції з атомних зіткнень у твердому тілі, з фізики взаємодії заряджених частинок з кристалами, з каналювання.

Держ. пр. України (2002). Засл. діяч науки і техніки України (2018). Пр. ім. О.С. Давидова (2000). Почесний доктор Харків. ун-ту та Ін-ту теор. фізики НАН України [148].

ЩЕРБАК Микола Петрович — учений-геолог, акад. АН УРСР (1979, чл.-кор. 1976), академік-секретар Відділення наук про Землю АН УРСР (1976–81), Відділення геології, геохімії і геофізики АН УРСР (1981–83). Н. 16.09.1924 у с. Савинки Саратов. обл. (Росія) Закінчив Донец. політехн. ін-т (1947). У 1958–69 працював в Ін-ті геологічних наук АН УРСР, з 1969 — зав. відділу, в 1977–2008 — директор

М.П. Щербак

Ін-ту геохімії, мінералогії та рудоутворення НАН України. П. 18.01.2018.

Наукові дослідження присвячено геології докембрію та ізотопному датуванню геологічних утворень України. Розвинув уявлення про еволюцію ендегенних процесів у докембрії і перспективи рудоносності Укр. щита, керував роботами з еколого-геохімічного районування і прогнозування екогеохімічного стану в Україні.

Розглядав проблеми геології і петрології докембрію, геології і геохронології фанерозойських утворень, ізотопної геохімії України, прогнозування родовищ корисних копалини, вікової послідовності накопичення руд, алмазоносності Укр. щита і золотоносності архейських товщ. Розробив схему періодичності ендегенного рудоутворення в ранньому докембрії, що дає можливість прогнозувати родовища корисних копалини залежно від віку геологічних утворень. Виконані стратиграфічні та ізотопно-геохронологічні дослідження істотно уточнили стратиграфічну схему докембрію Українського щита, в історії якого вдалося виділити епохи, сприятливі для утворення родовищ металів. Під його керівництвом проводилися дослідження з стратиграфії і геохронології докембрію Українського щита, виконувані в рамках спільних комплексних планів Міністерства геології і Академії наук України. Згідно з цими планами здійснювалося широкомасштабне впровадження в геологічну практику наукових розробок з геохронології, стратиграфії, геохімії і рудоносності докембрійських формацій.

Очолював Мінералогічну комісію Карпато-Балканської геологічної асоціації, Українську секцію Ради з геології докембрію при АН СРСР і Комісію з ізотопної геохронології при АН СРСР та Українську секцію Всесоюзної ради з геології докембрію, Докембрійську секцію національного стратиграфічного комітету України.

Засл. діяч науки і техніки України (1995). Держ. пр. УРСР (1981). Держ. пр. України (1998). Держ. нагороди СРСР [149].

ЯЦИМИРСЬКИЙ Костянтин Борисович — учений-хімік, акад. НАН України (1964, чл.-кор. 1961), академік-секретар Відділення хімії та хімічної технології АН УРСР (1966–78). Н.4.04.1916 у с. Пологи (тепер Вінниц. обл.). Закінчив Середньоазіат. ун-т у Ташкенті (1941). Учасник Другої світової війни. В 1946–62 працював в Іванов. хіміко-технологічному ін-ті в Росії (з 1948 — зав. кафедри). У 1962–69 — зав. відділу Ін-ту загальної і неорганічної хімії АН УРСР; 1970–82 — директор, 1983–87 — зав. відділу, з 1987 — радник при дирекції Ін-ту фізичної хімії НАН України. П. 21.06.2005.

Наукові праці в галузі неорганічної, аналітичної і фізичної хімії, зокрема хімії комплексних сполук. Розробив і впровадив кінетичні методи аналізу мікроконцентрацій багатьох елементів. Досліджував термохімію, використовував спектральні та радіоспектроскопічні методи для з'ясування структури та параметрів хімічного зв'язку в комплексах.

Засл. діяч науки і техніки України (1991). Держ. пр. України (1991). Орден «За заслуги» III ст. (1997). Пр. ім. Л.В. Писаржевського (1970). Держ. нагороди СРСР [150].

К.Б. Яцимирський

ЛІТЕРАТУРА

1. Богомолец А.А. Избранные труды. — К., 1958. — 3 т. ◇ Мартич Ю. Олександр Богомолец. — К., 1951; Сиротинин И.Н. Академик Александр Александрович Богомолец. — К., 1957.

2. Василенко М.П. Вибрані твори. — К.: Академперіодика, 2008 ◇ Вороненко В.В., Кістерська Л.Д., Матвеева А.В., Усенко І.Б. Микола Прокопович Василенко. — К.: Наук. думка, 1991.

3. Вернадський В.І. Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського. — К., 2012–2013 ◇ Личков Б.Л. В.И. Вернадский. — М., 1948; Мочалов И.И. В.И. Вернадский — человек и мыслитель. — М., 1970; Мочалов И.И., Оноприенко В.И. В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. — К.: ИАА, 2011.

4. Заболотный Д.К. Избранные труды. — К., 1956–57. — 2 т. ◇ Калита В.Т. Данило Заболотный. — К.: Молодь, 1981; Пицкык Н.Е. Даниил Кириллович Заболотный. — М.: Наука, 1988.

5. Левицький О.І. ◇ Академік Орест Іванович Левицький (1848–1922). Життєпис, бібліографія його праць та праць про нього. — К.: Ін-т історії України НАН України, 1998.

6. Липський В.І. ◇ Доброчаева Д.Н., Мокрицкий Г.П. Владимир Ипполитович Липский. — К.: Наук. думка, 1991.

7. Палладин А.В. Избранные труды. — К.: Наук. думка, 1975 ◇ Ковпак Л.В. Палладин Олександр Володимирович. — К.: Наук. думка, 2011.

8. Патон Б.Е. Избранные труды. — К.: ИЭС, 2008. ◇ Малиновський Б.М. Академік Борис Патон: праця на все життя. — К.: Наук. думка, 2002; Б.Є. Патон: 50 років на чолі Академії. — К.: Академперіодика, 2012; Керманіч української науки. Життєвий і творчий шлях Б.Є. Патона. — К.: Фенікс, 2018.

9. Баби́чев Ф.С., Корні́лов М.Ю. Будова і властивості органічних сполук. — К.: Радянська школа, 1971; Баби́чев Ф.С., Ковту́ненко В.А. Химия изоиндола. — К.: Наук. думка, 1983 ◇ Ковту́ненко В.О., Кисі́ль В.М. Фе́дір Семенович Баби́чев. — К.: Наук. думка, 1999.

10. Барьяхтар В.Г., Ахиезер А.И., Пелетминский С.В. Спиновые волны. — М.: Наука, 1967; Барьяхтар В.Г., Горобец Ю.И. Цилиндрические магнитные домены и их решетки. — К.: Наук. думка, 1988; Барьяхтар В.Г. Моя траектория. — К.: Наук. думка, 2010 ◇ Ві́ктор Григо́рович Бар'яхтар (до 80-річчя від дня народження) //Укр. фіз. журн. 2010. — Т. 55, №8.

11. Білецький О.І. Неповторний Арістофан / Арістофан. Комедії. Переклад із старогрецької. — К.: Дніпро, 1980 ◇ Про Олександра Білецького. Спогади, статті. — К., 1984.
12. Білодід І.К. Вибрані твори. — К.: Наук. думка, 1986 — 3 т. ◇ Іван Костянтинович Білодід. — К.: Наук. думка, 1976.
13. Воблий К.Г. Економічна географія України. — К.: Горно, 1927 ◇ Костянтин Григорович Воблий. — К.: Наук. думка, 1968.
14. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. — К.: Експрес, 2009; Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання. — К.: Форт, 2000 ◇ Валерій Михайлович Геєць. — К.: Академперіодика, 2015.
15. Глушков В.М. Теория алгоритмов. — К.: Изд-во КВИРТУ, 1961; Синтез цифровых автоматов. — М.: ГИФМЛ, 1962; Введение в теорию самосовершенствующихся систем. — К.: Изд-во КВИРТУ, 1962; Глушков В.М., Ющенко Е.Л. Вычислительная машина «Киев». Математическое описание. К.: Госиздат, 1962; Основы безбумажной информатики. — М.: Наука, 1982 ◇ Малиновский Б.Н. Академик В. Глушков. Страницы жизни и творчества. — К.: Наук. думка, 1993; Капитонова Ю.В., Летичевский А.А. Парадигмы и идеи академика В.М. Глушкова. — К.: Наук. думка, 2003; Капитонова Ю.В., Храмов Ю.О. Великий українець В.М. Глушков та його наукова школа // Наука та наукознавство. — 2007. — № 4. — С. 75–86; Сергієнко І.В. Наукові ідеї академіка В.М. Глушкова та розвиток сучасної інформатики // Вісник НАН України. — 2008. — № 11. — С. 35–60; Виктор Михайлович Глушков. — К.: Наук. думка, 1975.
16. Горбулін В.П., Платонов В.П. Михайло Кузьмич Янгель. — К.: Наук. думка, 1979; Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна. — К.: НІСД, 2015; Донбас і Крим: ціна повернення. — К.: НІСД, 2015; Світова гібридна війна: український фронт. — Київ : НІСД, 2017 ◇ Володимир Павлович Горбулін. — К.: Академперіодика, 2013.
17. Гулий М.Ф. Биохимия жирового обмена. — К.: Вид-во АН УРСР, 1961; Основные метаболические циклы. — К.: Наук. думка, 1968; Гулий М.Ф., Мельничук Д.А. Природа и биологическое значение некоторых метаболических приспособительных реакций организмов. — К.: Наук. думка, 1977 ◇ Академік Максим Федотович Гулий. — К.: Наук. думка, 2005.
18. Гутыря В.С. Каталитические процессы в нефтепереработке и нефтехимии. — К.: Наук. думка, 1988; В.С. Гутыря, Масумян В.Я., Бух Д.Н., Лисовская С.М. Нефти Азербайджана. — Баку: Азнефтеиздат, 1945 ◇ Галич П.Н. Виктор Степанович Гутыря (к 90-летию со дня рождения) // Катализ и нефтехимия. — 2000. — № 5–6; Виктор Степанович Гутыря. — К.: Наук. думка, 1985.
19. Єфремов С.О. Історія українського письменства. — К.: Феміна, 1995 ◇ Єрмашов Т.В. Сергій Єфремов (1876–1939).

Біобібліографічний покажчик // Молода нація. — 2007. — № 2 (43). — С. 206–256; 2008. — №1 (46). — С. 106–115.

20. Загородній А.Г. Створення комплексної системи захисту інформаційних ресурсів у національній грид-інфраструктурі України. — К.: Сталь, 2014; Розподіл заряджених частинок в напівобмеженій запыошеній плазмі — К.: ІТФ, 1998 ♦ 60-річчя академіка НАН України А.Г. Загороднього // Вісник НАН України. — 2011. — № 1; Інститут теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України. 1966–2016. — К.: Академперіодика, 2015.

21. Киприанов А.И. Избранные труды. Цвет и строение цианиновых красителей. — К.: Наук. думка, 1979.

22. Костюк П.Г. Кальций и клеточная возбудимость. — М.: Наука, 1986; Костюк П.Г., Костюк О.П., Лук'янець О.О. Іони кальцію у функції мозку. Від фізіології до патології. — К.: Наук. думка, 2005; Костюк П.Г., Зима В.Л., Магура Ш.С. та ін. Біофізика. — К.: Обереги, 2001 ♦ Кришталь О.О., Сагач В.Ф., Шевко А.М. Всесвітня слава науки і гордість українського народу — Платон Григорович Костюк // Фізіологічний журнал. — 2010. — Т. 56. — № 4.; Лук'янець О.О. Пам'яті академіка П.Г. Костюка // Фізіологічний журнал. — 2010. — Т. 56. — № 4. — 139–148.

23. Кошечко В.Г., Походенко В.Д., Белодед А.А. Окислительно-восстановительные реакции свободных радикалов. — К.: Наук. думка, 1977 ♦ В'ячеслав Григорович Кошечко. — К.: Академперіодика, 2011.

24. Курас І.Ф. Національна інтеграція в політкультурному суспільстві: Український досвід 1991–2000 років. — К.: ІПОД НАН України, 2002; Етнополітика. Історія і сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. — К.: ІПіЕНД, 1999 ♦ І.Ф. Курас. Біобібліографія. — К.: Наук. думка, 2005.

25. Кухарь В.П., Луйк А.И., Могилович С.Е. Химия биорегуляторных процессов. — К.: Наук. думка, 1991 ♦ Валерій Павлович Кухар. — К.: Академперіодика, 2018.

26. Лаврентьев М.А. Вариационный метод в краевых задачах для систем уравнений эллиптического типа. — М.: Изд-во АН СССР, 1962; Лаврентьев М.А., Шабат Б.В. Проблемы гидродинамики и их математические модели. — М.: Наука, 1973 ♦ Лимарченко О.С. Михайло Олексійович Лаврентьев. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київ. ун-т», 2010.

27. Литвин В.М. Політична арена України: дійові особи та виконавці. — К.: Абрис, 1994; Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). — К.: Наук. думка, 2001; Україна: хроніка поступу 2001–2010. — К.: Наук. думка, 2011 ♦ Литвин Володимир Михайлович. — К.: Книжкова палата України, 2006.

28. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем. — М.: Экономика, 2002 ♦ Лукинов Іван Іларіонович. Біобібліографія. — К.: Наук. думка, 1997.

29. Макарченко А.Ф. Изменение нервной системы при интоксикациях марганцем. — К.: Изд-во АН УССР, 1956; Макарченко А.Ф., Динабург А.Д. Межуточный мозг и вегетативная нервная система. — К.: Наук. думка, 1971; Макарченко А.Ф., Динабург А.Д., Лаута А.Д. Роль нейрогормональных систем гипоталамуса в физиологии и патологии. — К.: Наук. думка, 1978.

30. Наумовец А.Г. Взаимодействие быстрых частиц с поверхностью твердого тела. — М.: МИФИ, 1979; Ви і ваша аудиторія. — К.: Академперіодика, 2010 ♦ Антон Григорович Наумовець. — К.: Академперіодика, 2016; Інститут фізики НАН України. 80 років. — Львів, Євросвіт, 2009.

31. Патон Е.О. Железные мосты. — М.; К., 1902-1907. — 4 т.; Патон Е.О. Скоростная автоматическая сварка под слоем флюса. — М.; Л.: Машгиз, 1942; Воспоминания. — К.: Гослитиздат Украины, 1955; Избранные труды. — К., 1959—61 — 3 т. ♦ Матійко М.М., Коренной О.І. Євген Оскарович Патон. — К.: Держтехвидав УРСР, 1961; Чеканов А.О. Євген Оскарович Патон. — К.: Наук. думка, 1979; Корнієнко О.М. Засновник радянської школи електрозварювання // Нариси з історії природознавства і техніки, 1980, №26.

32. Пирожков С.І. Вибрані наукові праці. — К., 2008 ♦ Сергій Іванович Пирожков. — К.: Академперіодика, 2018.

33. Писаренко Г.С. Рассеяние энергии при механических колебаниях. — К.: Изд-во АН УССР, 1962; Колебания механических систем с учетом несовершенной упругости материалов. — К.: Наук. думка, 1970; Писаренко Г.С. и др.; Прочность материалов и элементов конструкций в экстремальных условиях. — К.: Наук. думка, 1980 — 2 т.; Обобщенная нелинейная модель учета рассеяния энергии при колебаниях. — К.: Наук. думка, 1985; Степан Прокопович Тимошенко. — К.: Наук. думка, 1979; Жизнь в науке. — К.: Наук. думка, 1989; Воспоминания и размышления. — К.: Наук. думка, 1994 ♦ Г.С. Писаренко. Ученый, педагог и организатор науки. — К.: Академперіодика, 2005.

34. Погребняк П.С. Лісова екологія і типологія лісів. Вибрані праці. — К.: Наук. думка, 1993 ♦ Петро Степанович Погребняк. Бібліографічний покажчик наукових праць. — К., Наук. думка, 1978.

35. Походенко В.Д. Феноксильные радикалы. — К.: Наук. думка, 1969; Походенко В.Д., Дегтярев Л.С., Кошечко В.Г., Куц В.С. Проблемы химии свободных радикалов. — К.: Наук. думка, 1984 ♦ Кошечко В.Г. Наука — основний зміст його життя (до 80-річчя академіка НАН України В.Д. Походенка) // Вісник НАН України. — 2016. — № 1. — С. 125—132; Віталій Дмитрович Походенко. — К.: Академперіодика, 2010.

36. Походня И.К. Сварка порошковой проволокой. — К.: Наук. думка, 1972; Металлургия дуговой сварки. Процессы в дуге и плавление электродов. — К.: Наук. думка, 1990; Металлургия дуговой сварки.

Взаимодействие металла с газами – К.: Наук. думка, 2004; Актуальные проблемы современного материаловедения. – К.: Академперіодика, 2008 ♦ Ігор Костянтинович Походня. – К.: Наук. думка, 2007.

37. Савин Г.Н. Концентрация напряжений около отверстий. – М.; Л.: Гостехтеориздат, 1951; Динамическая теория расчетов шахтных подъемных канатов. – К.: Изд-во АН УССР, 1949; Савин Г.Н., Флейшман Н.П. Пластинки и оболочки с рёбрами жёсткости. – К.: Наук. думка, 1964.

38. Сапегин А.А. Мхи горного Крыма. – Одесса: Типография Сапожникова, 1910; Научные основы селекции растений. – М.: Сельхозгиз, 1924; Сапегин А.О. Загальна методика селекції сільськогосподарських рослин. – Одеса, 1925; Сапегин А.А. Вариационная статистика. – М.-Л.: Госиздат, 1929 ♦ Коваленко С.Г., Бондаренко Е.Ю., Васильева Т.В., Немерцалов В.В. Шлях у науки А.О. Сапегіна – видатного випускника Новоросійського (Одеського) університету // Вісник Одес. університету. Біологія. – 2018. – Т. 23. – Вип. 1 (42). – С. 111–120.

39. Свитальский Н.И. Железные руды КМА. – Воронеж: Изд-во «Коммуна», 1933 ♦ Оноприенко В.И. Вице-президент Академии наук Украины, геолог Николай Свитальский. Трагическая судьба в эпоху репрессий. – LAMBERT Academic Publishing, 2018.

40. Семененко Н.П. Метаморфизм подвижных зон. – К.: Изд-во АН УССР, 1963; Кислородно-водородная модель Земли. – К.: Наук. думка, 1990 ♦ Левенко Е.Ф., Шербак Н.П. Николай Пантелеймонович Семененко. – К.: Наук. думка, 1988.

41. Симинский К.К., Патон Е.О., Рабцевич П.В., Деревянные мосты. – К.: Типография И.И. Чоколова, 1915; Симинский К.К. Строительная механика. Сопротивление материалов. – К., 1924; Строительная механика (системы с лишними неизвестными). – К.: КУБУЧ, 1928; Курс статки сооружений. – К., 1930; Строительная механика (неразрезные балки). – К., 1930; Техническая механика. – М.; Л.: Гостехтеориздат, 1932 ♦ Жудін М.Д. Костянтин Костянтинович Симінський. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957.

42. Сытник К.М., Мусатенко Л.И., Книга М.М. Физиология корня. – К.: Наук. думка, 1972; Сытник К.М., Мусатенко Л.И., Богданова Т.Л. Физиология листа. – К.: Наук. думка, 1978; Сытник К.М., Чередниченко Л.С., Сахаев В.Г. Жизнь и окружающая среда. – К.: Наук. думка, 1985; Сытник К.М., Брайон А.В., Гордецкий А.В. Биосфера. Экология. Охрана природы. – К.: Наук. думка, 1987 ♦ Васюк В.А., Веденічева Н.П. Костянтин Меркурійович Ситник. – К.: Наук. думка, 2006.

43. Скок В.И., Иванов А.Я. Естественная активность вегетативных ганглиев. – К.: Наук. думка, 1989 ♦ Алексеева И.Н., Шевко А.Н. Академик В.И.Скок в воспоминаниях коллег и друзей. – К.: Наук. думка, 2007.

44. Скопенко В.В., Григорьева В.В. Важнейшие классы неорганических соединений. — К.: Вища школа, 1983; Скопенко В.В. Координационная химия. — М.: Академкнига, 2007 ◇ Віктор Васильович Скопенко. — К.: Академперіодика, 2010.

45. Смирнов А.А. Молекулярно-кинетическая теория металлов. — М.: Наука, 1966; Теория диффузии в сплавах внедрения. — К.: Наук. думка, 1982 ◇ Адриан Анатольевич Смирнов. — К.: Наук. думка, 1988; Юшкова-Смирнова Е.С. Адриан Анатольевич Смирнов. — К., 1996.

46. Толочко П.П. Історична топографія Стародавнього Києва. — К.: Наук. думка, 1970; Древний Киев. — К.: Наук. думка, 1976, 1983; Древняя Русь. — К.: Наук. думка, 1987; Київська Русь. — К.: Абрис, 1996; Ярослав Мудрый — К.: АртЕк, 2011; Давньоруські літописи і літописці Х–ХІІІ ст. — К., 2005; Древнерусская народность: воображаемая и реальная — СПб, 2005; Київ і Русь. Вибрані твори 1998–2008 рр. — К.: Академперіодика, 2008 ◇ Івакін Г.Ю. Толочко Петро Петрович. — К.: АДЕФ–Україна, 2015; Украина между Россией и Западом. — СПб.: Изд-во Санкт-Петербург. гуманитарного ун-та, 2018.

47. Трефилов В.И., Мильман Ю.В., Фирсов С.А. Физические основы прочности тугоплавких металлов — К.: Наук. думка, 1975 ◇ В.И. Трефилов. Жизнь и деятельность. Воспоминания. Избранные труды. — 2 т. — К.: Академперіодика, 2005.

48. Тронько П.Т. Історичне краєзнавство. Досвід. Проблеми. Перспективи. — К., 2000 ◇ Пётр Тимофеевич Тронько. — К.: Наук. думка, 1986.

49. Чернишов Б.І. Детальна геологічна карта Донецького кам'яновугільного басейну, 1932; До стратиграфії кам'яновугільних відкладів північно-західного сектора Великого Донбасу, 1947 ◇ Новик Е.О. Борис Сидорович Чернышов // Геологический журнал. — 1950. — Т. 10. — Вып. 4.

50. Шидловский А.К., Куренный Э.Г. Введение в статистическую динамику систем электроснабжения. — К.: Наук. думка, 1984; Шидловский А.К., Жаркин А.Ф. Высшие гармоники в низковольтных электрических сетях. — К.: Наук. думка, 2005 ◇ До 80-річчя академіка НАН України Шидловського Анатолія Корнійовича // Технічна електродинаміка. — 2013. — № 5.

51. Шліхтер О.Г. ◇ Енциклопедія історії України. — К.: Наук. думка, 2013. — Т. 10.

52. Шпак А.П., Куницкий Ю.А., Карбовский В.Л. Кластерные и наноструктурные материалы. — К.: Академперіодика, 2001, 2002 — 2 т. ◇ Шпак Анатолій Петрович // Вісник НАН України. — 2011. — № 7.

53. Щербань А.Н., Фурман Н.И. Обнаружение и контроль метана в шахтах и промышленных зданиях. — К.: Изд-во АН УССР, 1955; Щербань А.Н., Ягельский А.Н. Кондиционирование рудничного воздуха. — М.: Углетехиздат, 1956; Щербань А.Н., Руденко А.А

Страницы летописи Донецкой. — К.: Изд-во АН УССР, 1963
♦ Щербань Т.О. Теорії, затребувані практикою (до 100-річчя від дня народження академіка О.Н. Щербаня) // Вісник НАН України, 2006, №3, С. 92–98.

54. Агол И.И., Серебровский А.С., Дубинин Н.П., Слепков В.Н., Альтшулер В.Е. Получение мутаций рентгеновскими лучами у *Drosophila Melanogaster* // Журнал экспериментальной биологии. — 1928. — Сер. А. — Т. 4. — Вып. 34. — С. 161–180; Агол, И. Диалектический метод и эволюционная теория. — М.: Изд-во Коммунистической академии, 1930; Агол І.Й. та ін. До питання про природу летальних мутацій / Збірник праць з генетики. — 1936. — № 1. — С. 4–17; Агол І.Й. та ін. Мінливість бацил дизентерії під впливом Х-проміння / Збірник праць з генетики. — 1936. — № 1. — С. 60–79 ♦ Романець О.В. Внесок І.Й. Агола у становлення генетики в Україні // Наука та наукознавство. — 2011. — № 4. — С. 124–136; Дубинин Н.П. Генетика: страницы истории. — Кишинев: Штиинца, 1988.

55. Богданов В.Л., Дубровіна Л.А. Роль академіка С.П. Тимошенка у заснуванні Української академії наук та Інституту технічної механіки УАН (до 140-річчя від дня народження академіка С.П. Тимошенка) // Вісник НАН України, 2018, № 12. — С. 67–78 ♦ 50-річчя академіка НАН України В.Л. Богданова // Вісник НАН України, 2015, № 11; Інститут механіки ім. С.П. Тимошенко НАН України. — К.: А.С.К., 1998.

56. Корчак-Чепурківський О.В. Міжнародна номенклатура причин хвороб та смерті. Матеріали до української статистичної та економічної термінології. — К., 1927. — ч. 1; Номенклатура хвороб. Латинсько-українські назви хвороб та російський показчик до них. — К: Вид-во Київ. мед. ін-ту, 1927; Їжа та здоров'я людини. — Харків, 1927 ♦ Коцур В.П., Коцур Н.І., Товкун Л.П. О.В. Корчак-Чепурківський (1857–1947). — Переяслав-Хмельницький, 2013.

57. Кримський А.Ю. Твори. — К.: Наук. думка, 1972–74 ♦ Агатангел Кримський. Нариси життя і творчості. — К.: Стилос, 2006.

58. Мачулін В.Ф., Хрупа В.И. Рентгеновская диагностика структурного совершенства слабо искаженных кристаллов. — К.: Наук. думка, 1995; Інституту фізики напівпровідників ім. В.Є. Лашкарьова НАН України — 50 років // Оптоелектроника и полупроводниковая техника, 2010, Вип. 45. — С. 5–10 ♦ Мачулін Володимир Федорович // Фізика і хімія твердого тіла, 2010, Т. 11, № 1; Інститут фізики напівпровідників ім. В.Є. Лашкарьова НАН України, 1960–2010. — К.: Інтертехнодрук, 2010.

59. Стогний Б.С. Теория высоковольтных измерительных преобразователей переменного тока и напряжения. — К.: Наук. думка, 1984; Жовтянський В.А., Кулик М.М., Стогний Б.С. Стратегія енергозбереження в Україні. — К.: Академперіодика, 2006. — 2 т. ♦ 70-річчя академіка НАН України Б.С. Стогнія // Вісник НАН

України, 2006, №3. — С. 102–104; До 80-річчя академіка НАН України Стогнія Бориса Сергійовича // Технічна електродинаміка. — 2016. — № 2. — С. 90–91.

60. Тонкаль В.Е., Гречко Э.Н., Автономные инверторы модуляционного типа. — К.: Наук. думка, 1983; Тонкаль В.Е., Гречко Э.Н., Кулешов Ю.Е. Оптимальный синтез автономных инверторов с амплитудно-импульсной модуляцией. — К.: Наук. думка, 1987
♦ Владимир Ефимович Тонкаль. — К.: Наук. думка, 1996.

61. Федорченко И.М. Основы порошковой металлургии. — К.: Изд-во АН УССР, 1961; Федорченко И.М., Крячек В.М., Панаиоти И.И. Современные фрикционные материалы. — К.: Наук. думка, 1975; Федорченко И.М., Пугина Л.И. Композиционные спеченные антифрикционные материалы. — К.: Наук. думка, 1980 ♦ Иван Михайлович Федорченко. — К.: Наук. думка, 1984; Косторнов, А.Г. Иван Михайлович Федорченко (к 100-летию со дня рождения) // Порошковая металлургия. — 2009. — № 9–10.

62. Швец И.Т. Общая теплотехника. — К.: Изд-во Киев. ун-та, 1963; Воздушное охлаждение деталей газовых турбин. — К.: Наук. думка, 1974; Теплотехника. — К.: Вища школа, 1971 ♦ Анисімов Ю.О., Шевченко Н.М. Іван Трохимович Швець. — К.: Наук. думка, 1968.

63. Андон Ф.И. Основы инженерии качества программных систем — К.: Академперіодика, 2002 ♦ 70-річчя академіка НАН України П.І. Андона // Вісник НАН України, 2008, № 10.

64. Бабій Б.М. Правовые исследования в Академии наук УССР (1919–1973). — К.: Наук. думка, 1974; Очерк развития правовых исследований в Украинской ССР. — К., 1984 ♦ Борис Моисеевич Бабий. — К.: Наук. думка, 1984.

65. Багалій Д.І. Вибрані праці. — Х., 1999–2008. — 5 т. ♦ Кравченко В.В. Д.И. Багалій: Научная и общественно-политическая деятельность. — Х.: Основа, 1990.

66. Богач П.Г., Решодько Л.В. Алгоритмические и автоматные модели деятельности гладких мышц. — К.: Наук. думка, 1979.

67. Бродин М.С., Блонский И.В. Экситонные процессы в слоистых кристаллах. — К.: Наук. думка, 1986 ♦ 80-річчя академіка НАН України М.С. Бродина // Вісник НАН України, 2011, № 9; Інститут фізики НАН України. 80 років. — Львів, Євросвіт, 2009.

68. Булат А.Ф., Лукінов В.В., Безручко К.А. Умови формування газових пасток у вугленосних відкладах. — К.: Наук. думка, 2017 ♦ Волошин О.І. Шляхом ученого-гірника (70-річчя академіка НАН України А.Ф. Булата) // Вісник НАН України, 2017, № 12. — С. 93–99; Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

69. Васильев В.Ю. Визначення пересічного складу неоднорідних тіл // Наук. зап. ВУАН., 1923. — Т. 1; Теория металлургических про-

цессов. — К., 1935; Доменная плавка на устойчивых шлаках. — К., 1956 ◇ *Енциклопедія сучасної України*. — К., 2005. — Т. 4.

70. Власюк П.А. Биологические элементы в жизнедеятельности растений. — К.: Наук. думка, 1969 ◇ Карасюк І.М. Талановитий педагог, досвідчений керівник і організатор наукових досліджень (до 100-річчя з дня народження академіка П.А. Власюка) // *Вісник Уман. держ. аграр. ун-ту*, 2005. — № 1–2. — С. 110–115.

71. Глеба Ю.Ю., Сытник К.М. Клеточная инженерия растений. — К.: Наук. думка, 1984 ◇ 60-річчя академіка НАН України Ю.Ю. Глеби // *Вісник НАН України*, 2009, №6.

72. Гнеденко Б.В., Колмогоров А.Н. Предельные распределения для сумм независимых случайных величин. — М.; Л.: Гостехтеориздат, 1949; Гнеденко Б.В., Коваленко И.Н. Введение в теорию массового обслуживания. — М.: Наука, 1966 ◇ Ядренко М.Й. Борис Володимирович Гнеденко — фундатор кафедри теорії ймовірностей в Київ. ун-ті // *Теорія ймовірностей та математична статистика*. — 1997. Вип. 56. — С. 32–39.

72а. Гольцман А.Г., Жолкевич Г.А. Стимулирование тока и электролюминисценция. — К.: Наук. думка, 1972 ◇ Інститут фізики НАН України. 80 років. — Львів: Євросвіт, 2009.

73. Гончарук В.В. Физико-химические основы подбора катализаторов кислотного-основного типа. — К.: Наук. думка, 1991 ◇ Владислав Володимирович Гончарук. — К.: Академперіодика, 2011.

74. Гришко М.М. Курс загальної генетики. — Х.; К.: Держ. с.-г. вид-во, 1933; Завдання і напрями роботи Ботанічного саду АН УРСР // *Праці Ботанічного саду*. — К., 1949. — Т. 1. — С. 3–21 ◇ Гришко-Богменко Б.К., Пилипчук О.Я. Микола Миколайович Гришко. — К.: Наук. думка, 1995.

75. Гриднев В.Н., Трефилов В.И и др. Фазовые и структурные превращения и метастабильные состояния в металлах. — К.: Наук. думка, 1988 ◇ Виталий Никифорович Гриднев. — К.: Наук. думка, 1988; Храмов Ю.А. История формирования и развития физических школ на Украине. — К.: Феникс, 1991.

76. Гродзинський Д.М. Природна радіоактивність рослин і ґрунтів. — К.: Наук. думка, 1965; Биофизика растений. — К.: Наук. думка, 1972; Радиобиология растений. — К.: Наук. думка, 1989 ◇ Кунах В.А., Шиліна Ю.В. Академік Дмитро Михайлович Гродзинський (до 80-річчя від дня народження) // *Вісник Українського товариства генетиків і селекціонерів*. — 2009. — Т. 7. — 2. — С. 322–324.

77. Гродзинский А.М. Аллелопатия в жизни растений и их сообществ. Основы химического взаимодействия растений. — К.: Наук. думка, 1965; Основы хімічної взаємодії рослин — К.: Наук. думка, 1973 ◇ Андрей Михайлович Гродзинский. — К.: Академперіодика, 2006; Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

78. Гузь А.Н. Устойчивость упругих тел при всестороннем сжатии. — К.: Наук. думка, 1979; Основы трехмерной теории устойчивости деформируемых тел. — К.: Вища школа, 1986 ◇ 70-річчя академіка НАН України О.М. Гузя // Вісник НАН України, 2009, № 1; Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918—2018. — К.: Фенікс, 2018; Інститут механіки ім. С.П. Тимошенко НАН України. — К.: А.С.К., 1998.

79. Гуржій І.О. Повстання селян в Турбях (1789—1793). — К., 1950; Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої пол. ХІХ ст. — К., 1954 ◇ Костюк С.П., Грабовецький В.В. Іван Олександрович Гуржій. Бібліографічний покажчик. — Львів, 1965.

80. Дейнека В.С. Модели и методы решения задач с условиями сопряжения. — К.: Наук. думка, 1998; Оптимальное управление эллиптическими многокомпонентными распределенными системами. — К.: Наук. думка, 2005.

81. Делимарский Ю.К. Неорганическая химия. — К., 1973 ◇ Фещенко В.Г. Юрий Константинович Делимарский. — К.: Наук. думка, 1991.

82. Дзюба І.М. Інтернаціоналізм чи русифікація? — Мюнхен: Сучасність, 1973; Бо то не просто мова, звуки...: роздуми письменника. — К: Рад. письменник, 1990 ◇ Дзюба І.М. Сквозь завихрення времени. — К.: Изд. дом Дмитрия Бурого, 2006.

83. Доброхотов Н.Н. Современная технология выплавки стали в мартеновских печах. — К.: 1951; Применение термодинамики в металлургии. — К., 1955 ◇ Кухарук Н.И., Конюх В.Я. Николай Николаевич Доброхотов. — К.: Наук. думка, 1989.

84. Жулинский Н.Г. Человек в литературе. — К.: Наук. думка, 1983 ◇ Голобородько Я. Учений із талантом митця (до 70-річчя академіка НАН України М.Г. Жулинського) // Вісник НАН України. — 2010. — № 8. — С. 34—38.

85. Ісаєвич Я.Д. Україна давня і нова. Народ, релігія, культура. — Львів, 1996; Українське книговидання. Витоки, розвиток, проблеми. — Львів, 2002 ◇ Ярослав Ісаєвич. — Львів, 2006.

86. Кавецкий Р.Е. Биофизика рака. — К.: Наук. думка, 1976; Взаимодействие организма и опухоли. — К.: Наук. думка, 1977 ◇ Ростислав Евгеньевич Кавецкий. Библиографический указатель. — К., 1988; Чехун В. Академик Ростислав Кавецкий // Світогляд, 2008. № 5(13).

87. Калинович М.Я. Шляхи новітньої французької поезії. — К., 1924; Поняття окремого слова // Мовознавство. 1935. № 6 ◇ Булаховський Л.А. Михайло Яковлевич Калинович // Мовознавство, 1949. — Т. 8.

88. Картель М.Т., Терещенко В.П. Медико-биологические эффекты наночастиц: реалии и прогнозы. — К.: Наук. думка, 2010 ◇ Микола Тимофійович Картель. — К.: Академперіодика, 2008.

89. Кашченко Н.Ф. Смерть и долголетие с биологической точки зрения. — М., 1914 ◇ Романець О.В. М.Ф. Кашченко — вчений, педагог, організатор науки // Історія укр. науки на межі тисячоліть. — 2000. — Вип. 3. — С. 191–198.

90. Кириленко А.В. Особенности построения микропроцессорных информационно-управляющих систем электроэнергетических объектов. — К., 1991 ◇ 60-річчя академіка НАН України О.В. Кириленка // Вісник НАН України. — 2010. — № 5.

91. Коваленко И.Н. Исследования по анализу надежности сложных систем. — К.: Наук. думка, 1975 ◇ Сергієнко І.В. Його наука — надійність (до 80-річчя академіка НАН України І.М. Коваленка) // Вісник НАН України. — 2015. — № 3. — С. 112–116; Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

92. Комісаренко С.В. Структура і біологічна активність бактеріальних біополімерів. — К., 2003 ◇ Сергій Васильович Комісаренко. — К.: Академперіодика, 2013; Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

93. Корноухов Н.В. Прочность и устойчивость стержневых систем. — М.: Стройиздат, 1949; Избранные труды по строительной механике. — К.: Изд-во АН УССР, 1963.

94. Короед А.С. и др. Вопросы статистической методологии и статистико-экономического анализа. — К., 1969; Совершенствование управления производством в условиях научно-технического прогресса. — К., 1975 ◇ Енциклопедія сучасної України. — 2014. — Т. 14.

95. Кундієв Ю.И. Всасывание пестицидов через кожу и профилактика отравлений. — К.: Здоров'я, 1975 ◇ Юрій Ілліч Кундієв. — К.: Академперіодика, 2007.

96. Лашкарев В.Е., Любченко А.В., Шейнкман М.К. Неравновесные процессы в фотопроводниках. — К.: Наук. думка, 1981 ◇ Храмов Ю.А. История формирования и развития физических школ на Украине. — К.: Фенікс, 1991; Інститут фізики напівпровідників ім. В.Є. Лашкарьова НАН України, 1960–2010. — К.: Інтертехнодрук, 2010.

97. Либанова Э.М. Продолжительность жизни населения. — К.: Наук. думка, 1991 ◇ До ювілею Елли Марленівни Лібанової // Статистика України, 2010, № 1(48); Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

98. Лобанов Л.М. Сварные строительные конструкции в 3 т.; Т. 1. Основы проектирования конструкций. — К.: Наук. думка, 1993; Т. 2. Типы конструкций. — К.: ИЭС, 1997; Т. 3. Арматура, конструкции из пластмасс, реконструкция, контроль качества. — К.: ИЭС, 2003; Технічна діагностика матеріалів і конструкцій. Моніторинг напруженого стану елементів конструкцій з використанням електромагнітних хвиль оптичного діапазону. — Львів: Простір-М, 2017 ◇ Леонід Михайлович Лобанов. — К.: Академперіодика, 2015.

99. Локтев В.М. Механизмы высокотемпературной сверхпроводимости металлооксидов. — К.: ИТФ, 1989 ◇ Вадим Михайлович Локтев. — К.: Академперіодика, 2015.

100. Манорик А.В., Власюк П.А. Обогащенные компосты. — К.: Госсельхозиздат УССР, 1961 ◇ Андрей Васильевич Манорик. — К.: Наук. думка, 1984.

101. Маркевич О.П. Основы паразитології. — К.: Наук. думка, 1953; Маркевич О.П., Короткий И.И. Визначник прісноводних риб УРСР. — К.: Рад. школа, 1954; Маркевич А.П., Татарко К.И. Русско-украинско-латинский зоологический словарь. — К.: Наук. думка, 1983 ◇ О.П. Маркевич. — К.: Наук. думка, 1975; Академік Олександр Прокопович Маркевич. Життя і діяльність — К.: Наук. думка, 1999.

102. Мацука Г.Х., Ельская А.В., Коваленко М.И., Корнелюк А.И. Транспортные нуклеиновые кислоты. Некоторые аспекты структуры и функции. — К.: Наук. думка, 1976 ◇ Г.Х. Мацука // Вісник Укр. тов-ва генетиків і селекціонерів. — 2017. — Т. 15. — № 1; Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

103. Мацуревич И.К. Действие магния и галоидо-производных жирного ряда на хлоругольный эфир // Журн. Рус. физ.-хим. об-ва, 1910. — Т. 42 ◇ Развитие органической химии на Украине. — К.: Наук. думка, 1979.

104. Мельничук О.С. Етимологічний словник української мови. — К.: Наук. думка, 1983 ◇ Ткаченко О.Б. Олександр Савич Мельничук як людина і вчений // Мовознавство. — 2001. — № 6. — С. 4–7.

105. Митропольский Ю.А. и др. Проблемы асимптотической теории нестационарных колебаний. — М.: Наука, 1964; Нелинейная механика. Одночастотные колебания. — К.: Ин-т математики НАН Украины, 1997 ◇ Храмов Ю.О., Кілючицька Т.В. Ю.О. Митропольський та його наукова школа // Наука та наукознавство. — 2007. — № 2. — С. 101–115.

106. Михалевич В.С., Кукса А.И. Методы последовательной оптимизации в дискретных сетевых задачах оптимального распределения ресурсов. — М., 1983; Михалевич В.С., Трубин В.А., Шор Н.З. Оптимизационные задачи производственно-транспортного планирования. — М., 1986 ◇ Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

107. Моргун В.В. Экстремальный мутагенез и его использование в селекции кукурузы. — К.: Наук. думка, 1983 ◇ Коць С.Я. Хлібний достаток країни — мета наукового пошуку (до 80-річчя академіка НАН України В.В. Моргуна) // Вісник НАН України, 2018, № 3. — С. 96–108; Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

108. Морозов А.А., Ященко В.А. Ситуационные центры. Информационные технологии будущего. — К.: Интертехнодруk, 2008

◇ 70-річчя члена-кореспондента НАН України А.О. Морозова // Вісник НАН України. — 2009. — № 5.

109. Неклюдов И.М., Зеленский В.Ф., Черняева Т.П. Радиационные дефекты и набухание металлов. — К.: Наук. думка, 1988 ◇ Іван Матвійович Неклюдов // Ядерна та радіаційна безпека, 2010, № 1.

110. Нелепо Б.А. Системные принципы анализа наблюдений в океане. — К.: Наук. думка, 1978 ◇ Борис Алексеевич Нелепо // Морской гидрофиз. журнал. — 2012. — № 4.

111. Новиченко Л.М. Тарас Шевченко — поет, борець, людина. — К.: Дніпро, 1982.

112. Овчаренко Ф.Д. Фізична хімія дисперсних мінералів. — К., 1997 ◇ Ульберг З.Р. Я вибрав свій складний і нелегкий шлях (до 100-річчя з дня народження академіка НАН України Ф.Д. Овчаренка) // Вісник НАН України. — 2013. — № 2. — С. 84–88; Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

113. Онищенко О.С. ◇ 80-річчя академіка НАН України О.С. Онищенка // Вісник НАН України. — 2013. — № 3.

114. Орженцкий Р.М. Сводные признаки. — Ярославль: тип. Губ. правления, 1910; Учебник математической статистики. — Ярославль: тип. Губ. правления, 1914; Пособие к элементарному изучению политической экономии. — Одесса: тип. А. Хакаловского, 1902 ◇ Діденко О.М. Математична статистика у дослідженні суспільних явищ у науковій спадщині Р.М. Орженцького // Історичні записки. — 2012. — Вип. 35. — С. 85–89.

115. Парасюк О.С. ◇ Остап Парасюк. Слава української науки. Пропам'ятна збірка. — К.: ІТФ НАН України, 2011.

116. Пахомов Ю.М., Крымский С.Б., Павленко Ю.В. Пути и перепутья современной цивилизации. — К.: 1998 ◇ Губерський Л.В. Пахомов Юрій Миколайович // Українська дипломатична енциклопедія. — К.: Знання України, 2004. — Т. 2; Новицький В., Татаренко Н. Вчений (до 75-річчя академіка Ю.М. Пахомова) // Економіка України. — 2003. — № 8. — С. 83–85.

117. Пилипенко В.В. Кавитационные автоколебания. — К.: Наук. думка, 1989 ◇ Довготько Н.И. Академик НАН Украины Виктор Васильевич Пилипенко (к 75-летию со дня рождения) // Техническая механика. — 2010. — № 4. — С. 6-21; Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

118. Підоплічко І.Г. Межиричские жилища из костей мамонта. — К.: Наук. думка, 1976 ◇ Іван Григорович Підоплічко. — К.: Наук. думка, 1976.

119. Пономаренко О.М. ◇ 60-річчя члена-кореспондента НАН України О.М. Пономаренка // Вісник НАН України. — 2010. — № 1.

120. Поспелов В.П. К вопросу об организации земской агрономической помощи населению в борьбе с вредителями. — К., Печатня С.П. Яковлева, 1904; Микробиологический метод борьбы с вредителями сельского хозяйства // Доклады ВАСХНИЛ. — 1944. — Вып. 7 ♦ Зверезомб-Зубовский Е.В. Памяти Владимира Петровича Поспелова // Энтомологич. обозрение. — 1950. — Т. 31. — № 1–2.

121. Проскура Г.Ф. Вибрані праці. — К.: Наук. думка, 1972 ♦ Карнацевич В.Л. 100 знаменитых харьковчан. — Х.: Фолио, 2005.

122. Птуха М.В. Вибрані праці. — К.: Наук. думка, 1971 ♦ Михаил Васильевич Птуха. Библиографический указатель. — К.: Изд-во АН УССР, 1963.

123. Пухов Г.Е. Дифференциальный анализ электрических цепей. — К.: Наук. думка, 1982; Дифференциальные спектры и модели. — К.: Наук. думка, 1990 ♦ Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

124. Родионов С.П. Железородные месторождения Украины. — К., 1939; Закономерности размещения формаций в докембрии УССР. — К., 1954 ♦ Родіонов Сергій Петрович / УРЕ. — 1983. — Т. 9.

125. Русанівський В.М. Роль Києво-Могилянської академії в культурному єднанні слов'янських народів. — К.: Наук. думка, 1988 ♦ Віталій Макарович Русанівський. — К.: Довіра, 2006.

126. Самойленко А.М., Митропольский Ю.А., Мартынюк Д.И. Системы эволюционных уравнений с периодическими и условно-периодическими коэффициентами. — К.: Наук. думка, 1984 ♦ Перестюк М.О. Формула життя (до 80-річчя академіка НАН України А.М. Самойленка) // Вісник НАН України. 2017, № 1; Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

127. Самсонов Г.В. Неметаллические нитриды. — М.: Металлургия, 1969; Тугоплавкие соединения редкоземельных металлов с неметаллами. — М.: Металлургия, 1964 ♦ Волков В.А. и др. Химики. — К.: Наук. думка, 1984.

128. Свириденко П.А. Роль деятельности человека в накоплении и ограничении численности грызунов // Зоолог. журнал. — 1945. — Т. XXIV. — Вып. 6 ♦ Павел Алексеевич Свириденко (к 75-летию со дня рождения) // Вестник зоологии. — 1968. — №2.

129. Сергієнко І.В. Інформатика в Україні: становлення, розвиток, проблеми. — К.: Наук. думка, 1999 ♦ Андон П.І. Вибір на все життя (до 80-річчя академіка НАН України І.В.Сергієнка) // Вісник НАН України. — 2016. — № 8. — С. 98–105; Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

130. Склярєнко В.Г. Дослідження з етимології та історичної лексики української мови. — К.: Наук. думка, 2017 ♦ Лукінова Т.Б., Гальчук І.Ю. Він цілий світ відкрив у слові // Вісник НАН України. — 2012. — № 10. — С. 78–83.

131. Скрипник И.В. Избранные труды. — К.: Наук. думка, 2008 ◊ Ігор Володимирович Скрипник (до 60-річчя від дня народження) // Укр. матем. журнал. — 2000. — № 52. — № 11. — С. 1443–1445; Памяти Игоря Владимировича Скрипника // Математическая физика, анализ, геометрия. — 2005. — Т. 12. — Вып. 2. — С. 246–248.

132. Смолій В.А. Україна. Поступ історії. — К.: Альтернативи, 2003 ◊ Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

133. Старостенко Віталій Іванович // Гідроакустичний журнал. — 2010. — № 7. — С. 146–147.

134. Субботин С.И. Избранные труды. — К., 1979 ◊ Выдающийся геофизик и геолог-тектонист академик Серафим Иванович Субботин (к 110-летию с дня рождения) // Тектоника и стратиграфия. — 2016. — Вып. 43. — С. 137–141; Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. — К.: Фенікс, 2018.

135. Тарановський Ф.В. Интерес и нравственный долг в праве. — Варшава, 1899 ◊ Савчук В.С. Федір Васильович Тарановський: тернистий шлях до еміграції // Чорноморський літопис. Науковий журнал. — 2010. — № 1. — С. 124–131; Енциклопедія історії України. — К.: Наук. думка, 2013. — Т. 10.

136. Топачевський О.В., Макаревич М.Ф. Короткий визначник прісноводних водоростей УРСР. — К.: Рад. школа, 1955. Топачевський А.В. Вопросы цитологии, морфологии, биологии и филогении водорослей. — К.: Изд-во АН УССР, 1962. Топачевський А.В., Масюк Н.П. Пресноводные водоросли Украинской ССР. — К.: Вища школа, 1984 ◊ Гуржій О. Річка його життя (до 110-річчя від дня народження академіка О.В. Топачевського) // Вісник НАН України. — 2007. — 3. — С. 41–50.

137. Третьяков Д.К. Человек и животные. — Одесса: Изд-во А.С. Панафидиной, 1913; Медицинская зоология. — Одеса, 1923; Очерки по филогении рыб. — К., 1944 ◊ Дмитрий Константинович Третьяков. — К.: Наук. думка, 1990.

138. Трошенко В.Т. Деформирование и разрушение металлов при многоцикловом нагружении. — К.: Наук. думка, 1981 ◊ 80-річчя академіка НАН України В.Т. Трошенка // Вісник НАН України. — 2009. — № 5.

139. Туган-Барановский М.И. Очерки из новейшей истории политической экономики и социализма. — СПб.: Типография Александра, 1907 ◊ Геєць В.М. та ін. М.І. Туган-Барановський: вчений, громадянин, державотворець. — К.: Наук. думка, 2015; Енциклопедія історії України. — К.: Наук. думка, 2013. — Т. 10.

140. Тутковский П.А. Ископаемые пустыни северного полушария. — М., 1910; Ландшафты Украины в связи с её природой и населением. — К., 1924 ◊ Оноприенко В.И. Павел Аполлонович Тутковский: геолог и географ. — М.: Наука, 1987.

141. Хренов К.К. Автоматическая дуговая электросварка. — М.: Машгиз, 1949 ♦ Матийко М.М. Костянтин Костянтинович Хренов. — К.: Вид-во АН УРСР, 1963.

142. Чаговец Р.В. Транспорт жирорастворимых витаминов. — К.: Наук. думка, 1980 ♦ Донченко Г.В., Пархоменко Ю.М., Т.М. Кучмеровська. Ростислав Всеволодович Чаговец. Творчий шлях та наукова школа // Укр. біохімічний журнал. — 2004. — № 4.

143. Чекунов А.В. Проблеми Чорноморської западини. — К., 1987 ♦ Молявко Г.И. Геологи. Географы. — К.: Наук. думка, 1985.

144. Чумаченко М.Г. ♦ Микола Григорович Чумаченко. — К.: Наук. думка, 2010.

145. Шамота М.З. Ідейність і майстерність: літературно-критичні статті. — К.: Рад. письменник, 1953.

146. Шестопалов В.М. ♦ Академік Шестопалов В'ячеслав Михайлович (до 80-річчя від дня народження) // Геологічний журнал. — 2016. — № 3. — С. 124–126.

147. Шлепаков А.Н. США: социальная структура общества и его национальный состав. Исторический очерк. — К.: Наук. думка, 1976 ♦ Енциклопедія історії України. — К.: Наук. думка, 2013. — Т. 10.

148. Шульга Н.Ф., Ахизер А.И. Электродинамика высоких энергий в веществе. — М.: Наука, 1993 ♦ Слюсаренко Ю.В. Життя в науці і для науки (до 70-річчя академіка НАН України М.Ф. Шульги) // Вісник НАН України. — 2017. — № 9. — С. 99–102.

149. Щербак М.П. Петрологія і геохронологія західної частини Українського щита. — К., 1975 ♦ Николаю Петровичу Щербаку — 90! // Мінералог. журнал. — 2014. — № 2. — С. 3–6.

150. Яцимирский К.Б. Физико-химия комплексов металлов с макроциклическими лигандами. — К., 1985 ♦ Лампека Я.Д. Константин Борисович Яцимирский. — К., 1986.

*Список літератури уклад канд. істор. наук,
ст. наук. співробітник Інституту Ю.І. Мушало.*

ЗМІСТ

Передмова	5
Президенти.....	9
Віце-президенти.....	35
Головні вчені секретарі.....	117
Академіки-секретарі Відділень	129
Література.....	236

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Довідкове видання

Авторський колектив: Ю.О. Храмов (керівник), Ю.О. Бондаренко, В.П. Букало, В.М. Гамалія, В.Г. Гармасар, О.Я. Гороховатська, Я.М. Гоцуляк, Є.О. Задворний, В.М. Зварич, Г.Л. Звонкова, С.І. Князєв, П.П. Кобрін, О.М. Корнієнко, І.О. Кочешев, О.Н. Кубальський, А.С. Литвинко, О.Г. Луговський, Я.К. Лудів, Ю.І. Мушкало, В.М. Палій, О.В. Паустовський, Є.В. Рутян, М.В. Станкова, С.В. Стоєцький.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ. КЕРІВНИЦТВО. 1918–2018

Науковий редактор *Мушкало Ю.І.*, канд. істор. наук

Літературний редактор *Патола Е.І.*

Коректор *Голованова І.В.*

Оператор *Божко Н.В.*

Комп'ютерна верстка і дизайн *Кірсенко С.М.*

Формат 84x108/32. Ум. друк. арк. 13,44.

Тираж 500 прим. Зам. 18-206

Видавець і виготовлювач ПП «Видавництво «Фенікс».

03067, м. Київ, вул. Шутова, 13Б.

www.fenixprint.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК за № 271 від 07.12.2000.